

SKARABORG SPELAR ROLL

En antologi från Skaraborgs Akademi

SKARABORG SPELAR ROLL

En antologi från Skaraborgs Akademi

Karl-Erik Tysk (red.)

Boken är tryckt med bidrag från *Grevillis fond*

Skaraborgs Akademi
Sekreterare: Karl-Erik Tysk
karlerik.tysk@gmail.com

© Författarna och Skaraborgs Akademi
Omslagsbild: Skaraborgs gamla vapen
Tryckt av Nya Skaraborgs Tryckeri AB, Skövde 2022
ISBN 978-91-987318-1-1

INNEHÅLL

Förord	6
Lars Bäckström	
Skaraborg spelar roll för framtiden	9
Carl Henrik Ohlsson	
Visit Skaraborg mellan Vänern och Vättern	21
Sören Häggroth	
100 år av makt i Skaraborg	41
Marianne Ahrne	
Censur i Skaraborg	55
Anja Praesto	
Tystnad, tagning, turism	67
Maria Persson Löfgren	
Rörstrands retro revansch	81
Sören Holmberg	
Skaraborgska bönder revolterar	89
Barbro Lennéer Axelson	
Hälsa och glädje spelar roll	101
Jan Mårtenson	
En gång tidaholmare, alltid tidaholmare	113
Bengt Knutsson	
Det hände i Dragomanhuset	125
Madelene Sandström	
Ätbart i Skaraborg	143
Åsa Brandt	
Från Spara och Slösa till Slit och Släng	153
Karl-Erik Tysk	
Efter nio sekler spelar hon ännu roll	161

FÖRORD

Skaraborgs län existerade mellan 1634 och 1977, men är idag en högst levande och dynamisk del av Västra Götalands län. Begreppet Skaraborg är både äldre och mer seglivat än länet. Området som sådant har spelat en avgörande roll i Sveriges historia alltsedan medeltiden. I den här antologin ser Akademin ledamöter med stolthet och förhoppningar både bakåt och framåt och inspireras av de utmaningar som ligger framför oss.

Framtiden representeras av Lars Bäckströms och Carl Henrik Ohlssons artiklar, där den senare ger oss en detaljerad bild av den stora satsning som just nu görs på besöksnäringen. Till detta anknyter också Anja Praesto, som spelade en stor roll för att den fiktive riddaren Arn drog stora skaror av turister till Skaraborg. Hon hoppas på repris. En motsvarande renässans, *mutatis mutandis*, talar Maria Persson Löfgren om när det gäller Rörstrands.

När Bengt Knutsson stannar upp inför den djuptänkande diplomaten Hans Gunnar Adén, ser han i honom en inspiratör för en andlig renässans inom Svenska kyrkan. En vansklig optimism!

Historien får sin del, när Sören Häggroth tecknar Skaraborg ur ett maktperspektiv, medan Sören Holmberg berättar om dess motsats, bonderevolten på 1700-talet.

Hälsan, glädjen och maten står i fokus för Barbro Lennér Axelsons och Madelene Sandströms bidrag. Sandströms bidrag handlar om hur vi ska ta tillvara allt det svinn som förekommer i livsmedelshanteringen och har därför släktskap med Åsa Brandts reflektioner över slöseriet i överflödssamhället.

Akademins två välkända skönlitterära författare, Marianne Ahrne och Jan Mårtenson, skildrar på ett både dramatiskt och underhållande sätt, hur missbruk och censur får förödande konsekvenser för familjeliv och yttrandefrihet.

Redaktören visar slutligen hur vår landsdels första helgon fortfarande lever i såväl sekulära som religiösa sammanhang, mitt i Skaraborg, och därigenom binder samman vår Skövdes historia och nutid.

För att få upplysningar om författarna och om Skaraborgs Akademi och dess verksamhet kan Du besöka vår hemsida, *skaraborgsakademi.se*.

Redaktören

LARS BÄCKSTRÖM

**SKARABORG SPELAR ROLL
FÖR FRAMTIDEN**

När regeringen utsåg mig till landshövding för Västra Götalands län i januari 2008 blev jag glad att få verka i Västsverige. Det var den delen av landet jag kände bäst.

Jag hade representerat Bohuslän i riksdagen under arton år. Mina studier hade jag bedrivit i Göteborg. Min bästa kännedom om Skaraborg hade jag fått på P4 i Skövde.

Där hade jag fått min grundutbildning som stabssergeant i pansartrupperna. Västgöta-Bengtsson tog oss rekryter på tur och guidade i Skaraborgs historia.

Där hade jag också lärt mig hur viktigt det är för en stabssergeant att få terräng och karta att stämma. Om man till exempel får order att upprätta sin stabsplats i Börna, gäller det att känna till det "lokala språket".

Jag fick köra länge och leta innan jag tvangs åka tillbaka till regementet och erkänna att jag misslyckats eftersom denna plats Börna inte fanns. En sur och irriterad officer förklarade att den visst fanns och visade på kartan.

Jag tvangs genmäla, erkänna mitt misstag men ändock påpekade jag att det på kartan stod Borgunda. Det var och är alltid viktigt att ha lokal kunskap om man ska klara sin uppgift.

Det är dock svårt att med en gång ha sådan kunskap när det gäller att vara landshövding i Västra Götalands län. Det är ett stort län. Det finns naturligtvis län som är större till ytan. Inget annat län har dock så många kommuner, fyrtonio stycken.

Det är ett län som består av tre gamla län, Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län och Skaraborgs län. Västra Götalands län rymmer också tre landskap, Bohuslän, Dalsland och Västergötland. Och det finns dessutom tre stift i länet, Göteborgs, Karlstads och Skara stift.

Bohuslän är känt för sina kala berg och sin skärgård, Dalslands för sina skogar och Västergötland för sina slätter. I Bohuslän och Göteborg finns en självbild av att vara Sveriges framsida. Den del av landet som mest vänder sig till omvärlden med sina kuster, fartyg och hamnar. I Älvsborg har man lyft fram sin handel, Borås knallar och industrin.

Skaraborg har ofta beskrivits som en del av landets skaffereri. Det var mulens och klövens land. Ett Skaraborg som liksom det förlovade landet i skriften flöt av mjölk och honung.

Jag är också mycket intresserad av historia och hade hört diskussionen om Svea rikets vagga. Jag visste att det fanns de som menade att det historiska Uppsala egentligen låg i Skaraborg. Jag trodde mig veta att Sveriges förste

kristne kung, Olof Skötkonung, döpts vid heliga Birgittas källa vid Husaby kyrka.

Jan Guillou som först tänkt skriva om riddaren Arn från Uppland hade också raskt flyttat sin roman till Skaraborg, när han sett korsriddarfiguren på Forshems kyrka. Det är också ett faktum att Stockholms grundare Birger jarl är begravnen i Skaraborgs Varnhem och inte vare sig i Stockholm, Mälardalen eller Östergötland.

Jag insåg att jag som landshövding måste lära mig mera om hela länet och kanske speciellt extra mycket om Skaraborg. Jag visste också att Skaraborgs siste landshövding hette Bäckström. Jag tänkte då visa Skaraborgarna att många av er saknar säkert sitt gamla län, men nu ska ni i alla fall få tillbaka er landshövding. Bäckström skulle göra come back. Även om förnamnet ändrats, från Birger till Lars.

Jag började läsa på om alla fyrtionio kommunerna och Skaraborgs femton kommuner. Jag lärde mig om landet mellan Väneren och Vättern. Jag insåg också att det hade funnits och fortfarande finns en gräns, öst och väst om berget Billingen. I väst var det mer slätt, i öst lite mer skog. Jag såg en annons från Skåne, där de påstod att Skåne var Sveriges Provence. Jag begrep strax att i så all var Toscana Italiens Skaraborg. Mycket riktigt var det också LRF som stod som värd för min första studieresa som landshövding i Skaraborg.

De lärde mig mycket om hur viktigt jordbruket var för och i Skaraborg och för hela landet. Det var mer än gott att lära om Sivans Ost, Hjordnära mejeri, ekologiska jordbruk, kött och fläsk, honung och frukter. Varje år var det

LRF stämma i Vara konserthus, "Det lilla huset på prärien".

Snart begrep jag dock att Skaraborg var mer än livsmedel och mat. I varje kommun, i samhälle efter samhälle, by efter by, fanns företagsamhet och industri på område efter område. Det var en industri som spände från metall, motor och maskiner till trä, byggnation och möbler.

Och det var inte bara traditionella näringar som jordbruk och industri. Här fanns också ordbrukare, kultur och besöksnäring. Skaraborg var förstod jag snart, som ett litet land. Här i Skaraborg fanns, om inte allt, så nästan allt man kunde tänka sig, från stort till litet.

Sveriges regering genom utrikesministern bjuder ibland alla ambassadörerna för de länder som har ambassader i Sverige på en studieresa. Som landshövding fick jag 2016 uppdraget att hjälpa till med ett sådant besök i Västra Götalands län.

Jag började fundera. Vad skulle jag rekommendera i det stora länet Västra Götaland. Göteborg var min första tanke. Där fanns mycket av internationell betydelse. Det skulle göra det enkelt att sätta samman ett program.

Men uppgiften var att försöka presentera Sverige, inte Göteborg. Jag funderade ett varv till och tänkte att det kunde finnas andra möjligheter. Jag kom då att tänka på Skaraborg. Här finns mycket av Sveriges rötter.

Här döptes som redan påpekats, Sveriges förste kristne kung, Olof Skötkonung. Vid detta tillfälle hade jag också lärt mig att det var vid Brigidas källa vid Husaby källa. Och den heliga Brigida har inget att göra med den heliga

Birgitta. Brigida är Irlands skyddshelgon och levde långt före heliga Birgitta från Östergötland.

Det där var ett exempel att redovisa och ge till ambassadörerna: Att Sverige och Skaraborg tidigt hade breda internationella kontakter. Ett exempel på att Skaraborg tidigt spelade en viktig roll.

Och så var det Olof Skötkonungs dotter Anna som knöt de gulblå banden med kung Jaroslav den vise av Kiev. Där blev hon älskad av folket under sitt ukrainska namn Anna. Hon blev under detta namn Ukrainas skyddshelgon och ligger begravd i Sofiakatedralen i Kiev. Det var ännu ett exempel på att Skaraborg tidigt spelade en viktig roll.

Att Stockholms grundare Birger jarl styrde så att han begravdes i Varnhems kyrka i Skaraborg var ytterligare ett intressant faktum att delge alla de ambassadörer som verkade i Stockholm.

I Skaraborg anlades också Sveriges reservhuvudstad. Det var Karlsborgs fästning. Hit skulle kung och riksdag bege sig i händelse av krig. Hit skulle landets guldreserv föras vid fara för riket. Skaraborg skulle därmed fungera som återstart och framtid för ett Sverige i krig och kris. Den historiska bakgrunden gör det också lättare att förstå varför just Skövde garnison blev kvar vid den stora nedrustningen av Sveriges försvar.

Tanken tycks ha varit klar. Kan vi inte klara hela Sverige, så ska i alla fall Skaraborg skyddas. Skaraborg spelar uppenbarligen en viktig roll för Sverige, så länge Skaraborg består kan Sverige finna en framtid. Den tanken kunde också vara kul att lyfta fram till ambassadörerna.

Kanske finns det något i sägnen om Ållebergs ryttare. Riddarna som väntar i bergets salar och är beredda att väckas och rida ut till rikets försvar vid stor fara.

Men studieresan för andra länders ambassadörerna skulle inte bara handla om historia och krisberedskap. Man bör ju inte heller avslöja "försvarshemligheter" för utrikes makter.

Min tanke var, kunde man från Skaraborg, ge en bild både av Sverige från förr och av Sverige i framtiden. Var det möjligt att ge en bild av Sveriges själ från Skaraborgs perspektiv?

Utrikesdepartementet tog tanken om Skaraborg till sig och Skövde blev målet. Det blev ett lyckat besök.

Programmet innehöll både besök på Skaraborgs rege-
mente och Volvos motorfabrik. Det var uppskattade be-
sök. Jag fick tillfälle att berätta om Skaraborgs roll i länet
och i landet. Även dåvarande talman i riksdagen, Urban
Ahlin som är från Mariestad, medverkade. Allt fungerade
bra.

Den verkliga succén blev dock enligt mig besöket på
Skövde högskola. Högskolan har utbildning och forsk-
ning på många områden men en speciell spetskompetens
inom IT och i att utveckla spel för datorer och internet. Vi,
värdar och gäster, fick flera bra föredragningar om detta.
Vi lyssnade och tog lagom intresserat del av redovisning-
arna.

Så kom en ung man in och sa, att han var från Stock-
holm men flyttat till Skövde för att han alltid velat bli en
get. Ingen av oss som lyssnade förstod nog någonting.
Han berättade att han tillsammans med några studenter

startat företaget Coffee Stain, (kaffebläcken). Företaget hade tagit fram ett spel som heter "The goat simulator".

I detta spel fick spelaren ta rollen som en get som skulle vandra runt och vara just get i den datorvärld som spelet erbjöd. Efterhand skulle geten även lösa vissa uppgifter. Spelet verkade för mig helt befängt och tokigt.

En ledande tidning i England hade redan recenserat spelet och bedömt det som totalt poänglöst och onödigt. Å andra sidan hade (om jag minns rätt) världens ledande affärstidning Wall Street Journal givit spelet lysande omdömen. Den tidningen hade sett spelet, Getsimulatorn, som ett bra alternativ till alla de dataspel som bygger på våld.

Spelet hade också snabbt blivit en succé världen över. En ambassadör från ett afrikanskt land som satt bredvid mig viskade tyst och frågade mig om detta var på riktigt eller om det var ett slags studentskämt, de fick ta del av. Jag svarade att det var på riktigt och att vi lite äldre kan ha svårt att förstå oss på vad som tilltalar dagens unga i världen. Hon fnittrade en smula och sa att det kanske kommer ett tillägg, med en ko. Så vitt jag förstår har dagens versioner av spelet tillägg både med en ko och en get som far runt i rymden.

Företaget och spelet går fortsatt bra. Coffee Stain Publishing AB omsatte år 2021 hela 1 210 miljoner kronor, med en vinstmarginal på 27,6 %. Redovisad lönesumma, drygt 5 miljoner kronor. Systerföretaget, Coffee Stain Studios AB, omsatte samma år 215 miljoner kronor. Deras redovisade vinstmarginal för 2021 var 82 %. För 2020 låg bruttovinstmarginalen på 100 %.

För den som vill lära mera om The Goat Simulator, finns hemsidan: goatsimulator3.com

Denna berättelse är utan tvekan en framgångssaga av osannolika mått. En sannsaga som blivit verklighet tack vare högskolan i Skövde. Jag tror att alla ambassadörerna förstod att i Skaraborg kan det helt osannolika bli till verklighet, inte bara i Sverige utan för hela världen.

På högskolan i Skövde finns Sweden Game Arena. Här finns norra Europas största och bredaste utbud av spelutbildningar. Det finns hela trettio disputerade professorer och biträdande professorer inom spelområdet på Skövde högskola.

Här finns också Sweden Game Startup, ett av världens vassaste program för nya företag inom dataspel. I Skövde finns trettio företag som arbetar med dataspel. Och Högskolan har femhundra studenter som arbetar med och studerar dataspel. Fyrtio procent av alla dataspelsstudenter i Sverige studerar i Skövde.

Detta har gjort att över hundra spel har släppts från datastudios i Skövde. The Goat Simulator är den största världssuccén, men där finns också andra framgångsberättelser. Två exempel är Iron Gate Studio och Stunlock Studios som tagit fram spelsuccéerna Valheim och V Rising.

Skaraborg slutar aldrig att överraska. När länet Skaraborg försvann fanns de som befarade att Skaraborg skulle liksom blekna bort och bli mer en sägen än en dynamisk motor. Men det befarade blev aldrig verklighet.

Genom Skaraborgs kommunalförbund, ett samarbetsorgan för Skaraborgs alla femton kommuner har samhö-

righeten och de gemensamma möjligheterna tagits tillvara. Kommunalförbundet har i praktiken tagit över flera av länsstyrelsens gamla uppgifter och genom sin lokala förankring har kommunalförbundet också lyckats mycket väl med sina uppgifter.

Ett initiativ som varit och är viktigt är de årliga Skaraborgsdagarna på Vara konserthus. Den första ägde rum i januari 2017. På den dagen hade jag glädjen att medverka med ett anförande som avgående landshövding. Jag kände då att detta var ett lyckat initiativ.

Mycket riktigt; det blev en tradition. Den senaste och femte dagen ägde rum den 21 april 2022. Det var den första efter pandemin och blev också en nystart för en samlad och hållbar tillväxt i och för Skaraborg.

På Skaraborgsdagen 2022, var det som brukligt en bred uppslutning från alla sektorer och kommuner i Skaraborg. Det som kanske väckte mest intresse var att inse att trots allt tal om avindustrialisering, så är industrin den sektor som står för den största löneandelen och de största skatteinkomsterna i Skaraborg.

Det var också spännande att få reda på hur industrin kan utvecklas och stärkas genom innovativa produktionsmetoder. Ett särskilt spännande exempel är kombinationen av livsmedel och industri, genom företaget Ljuskgården. Det företaget vill möta utmaningen att över 70 % av de grönsaker som konsumeras i Sverige är import. Ljuskgården satsar på inomhusodling. Växthus känner vi ju alla till. Men Ljuskgården har utvecklat det till något nytt. De odlar på höjden, i stora ställ. Ljuskgården fick också ICA:s entreprenörpris för 2019.

Ett problem kommer dock att vara energiomställningen och de ökande behoven av el. Hela Sverige kommer att öka användningen av el. Västra Götaland och Skaraborg är redan importörer av el från andra delar av Sverige. På detta område kommer det att krävas mycket nytänkande.

Vi måste hushålla klokt med elen. Är det möjligt med fjärrvärme ska vi inte värma hus med el. Vi behöver bygga energi smartare och vi behöver bättre batterier och lagring liksom mer vind- och solenergi. Men detta problem kan vändas till möjligheter för nya företag och industrier.

Kommunalförbundet har också tagit fram ett utvecklingsprogram, en strategi, från de möjligheter och problem som lyfts fram på Skaraborgsdagarna och på annat sätt. Strategin antogs av Kommunalförbundet den 11 mars 2022.

Strategin har 2030 som "målår". Det är inte så långt dit, bara 8 år, eller som politiker tänker, tre allmänna val. Politikerna har utgått från behovet att ställa om Skaraborg till ett hållbart och konkurrenskraftigt samhälle.

För detta har politikerna slagit fast tre övergripande mål. De tre är formulerade enligt nedan:

1. Skaraborg är synligt i världen och skaraborgarna trivs och utvecklas. Skaraborg är en attraktiv region för invånare och näringsliv med en smidig vardag, där hög kvalitet kännetecknar skola och kultur och med en väl fungerande social omsorg och infrastruktur.

2. Skaraborg är en industriregion i världsklass där befintliga företag är framgångsrika, nya etablerar sig och dit människor flyttar. Företagen i Skaraborg är framgångsrika. En del av dem är världsledande i processer eller produkter. Skaraborg är en region med god kommunöverskridande samhällsplanering som skapar förutsättning för det goda livet och hållbar utveckling. Till exempel etableringar och inflyttning.
3. Skaraborg är globalt konkurrenskraftigt genom att möta kompetensbehoven för ett arbetsliv i omställning och en värld i förändring. Skaraborg är känt som en arbetsmarknadsregion där intressanta branscher och arbetsplatser attraherar en mångfald av företag, människor och kompetenser som vill verka och utvecklas här.

Strategin har också två tydliga effektmål, mål som går att mäta.

1. Skaraborg är en arbetsmarknadsregion, Sveriges fjärde största
2. Skaraborg har 300 000 invånare.

Programmet betonar också att det ska ta högst en timme att resa med tåg från Göteborg till Skövde och högst två timmar från Stockholm till Skövde. Ja, vi talar mest om att åka till Skaraborg och Skövde inte om att åka från. Investeringar ska ske i Kinnekullebanan och trafiken via Väneren ska öka.

Det är bra att ha en strategi. En strategi kan behöva ändras i takt med ändrade förhållanden. Jag tror dock att denna strategi kan hålla. Och som man brukar säga om spelet schack, varje strategi är bättre än ingen strategi alls.

Jag tror att Skaraborg genom en tanke om närhet och lokal anpassning har goda möjligheter att utvecklas som en ledande region i Sverige. Och då även som en region som låter tala om sig i världen. Skaraborg är som nationalsången, tronar på minnen från fornstora dar. Men har till det en anda av: det viktigaste är inte vad du gjort eller kommer från, det riktigt viktiga är vad du vill och tänker göra för dig själv, ditt samhälle och Skaraborg.

Och strategin tycks fungera. Den tredje augusti meddelade AB Volvo, att de beslutat att placera sin nya stora batterifabrik i Mariestad. Det är en etablering som kan ge tusentals nya jobb och det visar att Skaraborg står sig både i nationell och internationell konkurrens. Genom detta blir AB Volvo tungt etablerad i Skaraborg med motortillverkning i Skövde och batterifabrik i Mariestad. AB Volvos koncernchef Martin Lundstedt är ju också från Mariestad, så Volvo har god kännedom om Mariestads och Skaraborgs möjligheter.

Det är som en visa: Vi äro folk och företag från Skaraborg och vi kan, vi vill och törs. Vi tänker höras och spela roll.

CARL HENRIK OHLSSON

VISIT SKARABORG MELLAN VÄNERN OCH VÄTTERN

Skaraborg som attraktiv provins i Västra Götalandsregionen spelar allt större roll i valet av var man som individ vill bo och verka i framtiden. Besöksnäringens utveckling från kommunvis marknadsföring till ett enat utbud via samarbetsplattformen Visit Skaraborg är en spännande resa och en viktig pusselbit för att skapa kännedom, stolthet och framtidstro för Skaraborgs tillväxt!

Bakgrund

Skaraborg är känt för djur, natur och kultur, som i symbios ger besökarna upplevelsen av Sverige i miniatyr mellan Vänern och Vättern. När man går igenom historiska dokument i närtid från och med 1980-talet om besöksnärringsplaner och hur turismen organiserat sig för framtida utmaningar, slås man av att det först är på senare tid som turismen betraktas som en tillväxtnäring, som ger många arbetstillfällen i flera branscher, särskilt för ungdomar som förstajobb i arbetslivet. Besöksnäringen levde sitt

eget liv utifrån de destinationer som då fanns etablerade och utvecklingen skedde i första hand i anslutning till dessa, med Läckö slott, Göta Kanal och Karlsborgs fästning som goda exempel. På senare tid har motsvarande utveckling särskilt skett kring Sommarland, Varnhems klosterkyrka och Arnprojektet samt Västgötabergen, Hornborgasjön, Tiveden och Hökensås med flera outdoordestinationer. Dessutom har målet för besöksnäringen förflyttats till att se till att folk besöker, stannar längre, spenderar mer och gärna återkommer till Skaraborg. Utvecklingen av platsvarumärket är nu i fokus, vilket leder till att besöksnäringen aktivt bidrar till att skapa attraktivitet, så att vi kan få framtidens talanger att besöka och så småningom även bosätta sig, leva och arbeta här. Därmed har även besöksnäringen blivit minst lika viktig för den egna ortsbefolkningen för att skapa stolthet som leder till ett gott ambassadörskap.

Här kan det vara på sin plats att slå fast definitionen av följande begrepp för ökad tydlighet:

”En *destination* är ett funktionellt avgränsat geografiskt område, där ett system av offentliga aktörer, privata aktörer och samhället erbjuder produkter och service till besökare inom det området. En destination reser man till och på en plats bor man. Därför bör man bredda perspektivet från destination till plats för att utvecklingen skall vara hållbar och för att invånarna även fortsättningsvis skall uppleva utvecklingen av turismen som positiv. En *reseanledning* är attraktionskraften och drivkraften till att man utför resan till denna destination”.

En annan viktig fråga, som påverkat historien är besöksnäringens organisation och status. Före sammanslagningen av länen i Västsverige till Västra Götalands län 1998 samt landstingen till Västra Götalandsregionen 1999 bedrevs övergripande turismfrågor dels av länsstyrelsen och framförallt av Västergötlands Turistråd, som bestod av Skaraborgs och Älvsborgs före detta län, det vill säga landskapsvis. Landstinget Skaraborg blev från 1980 en mer tydlig aktör inom turismen då man tillsammans med landstinget i Älvsborgs län bildade Stiftelsen Västergötlands Turistråd. Man övertog därmed det ekonomiska ansvaret för den verksamhet som därefter bedrivits med främst kommunala bidrag inom Västergötlands turisttrafikförening. Västergötlands Turistråd verkade som det övergripande operativa organet för turismen i Västergötland fram till regionbildningen då verksamheten 1999 gick över i Västsvenska Turistrådet (VT). VT bildades redan 1993 som ett gemensamt bolag mellan turistorganisationerna i Göteborg, Bohuslän, Dalsland, Halland, Värmland och Västergötland för gemensamma aktiviteter på de utländska marknaderna. När regionbildningen blev en mer konkret fråga valde Halland och Värmland att lämna bolaget. Västsvenska Turistrådet bytte namn till Turistrådet Västsverige 2015 och utgör en strategisk motor för besöksnäringen i Västsverige, där Skaraborg som aktiv provins är en del av Västsveriges gemensamma utbud och utveckling.

Landstinget Skaraborg ökade under början av 80-talet sitt engagemang för länsutvecklande verksamhet samtidigt som nya uppgifter ålades landstingen, till exempel

bildandet av regionala länstrafikbolag. Turismen blev ett verksamhetsområde som under 80- och 90-talet tillfördes utvecklingsmedel, ofta i samverkan med berörda kommuner och statliga organ. Speciellt kan här nämnas länsstyrelsen och länsarbetsnämnden.

Några exempel på gemensamma projekt i Skaraborg:

- Samverkan med länsstyrelsen om produktionen av boken "Sevärdheter i Västergötland Skaraborg". Boken blev mycket populär och fungerar fortfarande. En första utgåva kom 1981 med fyra nytryck, senast 1991. I boken presenteras närmare tvåhundrafemtio olika besöksmål.
- Med syftet att främja turismen bidrog landstinget Skaraborg tillsammans med tre andra landsting från och med 1980 till driften av Göta kanal. Förutom särskilda utvecklingsbidrag till kanalbolaget medverkade landstinget till finansieringen av två uthyringsbåtar för kanaldrift ritade av seglargurun Pelle Petterson. De är fortfarande i drift!
- Karlsborg med fästningen och närheten till Göta kanal har varit föremål för flertalet projekt genom åren. Guideturen med inledande film för att förstå historien bakom fästningens tillkomst och dess tilltänkta roll som "reservhuvudstad" tillkom i samverkan med militära myndigheter och försvarshistoriker.
- Utställningsverksamheten på Läckö slott utvecklades mycket framgångsrikt av Västergötlands

Turistråd. För att garantera en fortsatt verksamhet togs mot slutet av 80-talet initiativ till att bilda den nuvarande Läcköstiftelsen i samverkan mellan Lidköpings kommun och landstinget.

- Som en följd av det stora restaureringsprojektet av Hornborgasjön under 80-talet planerades och uppfördes i samverkan med statliga intressenter och de berörda kommunerna en informationsanläggning vid Fågeludden. Visit Hornborgasjön är sedan 2015 ett organiserat och resursstätt samarbete mellan turistorganisationerna i Falköping, Skara och Skövde kommuner, på uppdrag från respektive kommunstyrelse.
- På Skara sommarland uppfördes under 1985 en paviljong med en bemannad turistbyrå och utrymme för läns- och företagsinformation. En anläggning som också nyttjades av landstinget för bland annat personalrekrytering.
- Några andra exempel på insatser där landstinget medverkade är Ekehagens Forntidsby, restaurering av Falkängshuset i Hällekis, vandringsleder genom Tiveden och Hökensås, Hökensås Sportfiske samt turismutbildning vid Höghögskolan i Skövde.
- Den största gemensamma marknadsföringskampanjen genomfördes under andra halvan av 80-talet under den gemensamma loggan "Skaraborg mellan Väner & Vättern". Syftet var att med ett brett anslag lyfta fram Skaraborg som besöks-, boende- och etableringsområde. Trycksaker, vi-

deofilm och diverse profilprodukter blev verktyg för ambassadörer som vitt och brett spred kunskap om länet.

Den framgångsrika devisen

Flera försök att ena besöksnäringen i Skaraborg

2008 togs ett enat beslut av Skaraborgs Kommunalförbund och dess femton kommuner om samarbete över kommungränserna i hela Skaraborg. Målsättningen var att nästan dubbla den turistekonomiska omsättningen från 1,7 MDr 2007 till 3,0 MDr 2015. Ett mål som uppnåddes redan 2012! Turismstrategiarbetet som bedrevs under åren 2009–2021, med olika insatsområden och inriktningar, blev ett gott och uppskattat nationellt exempel på

hur kommuner kan jobba tillsammans med tillväxt genom att sätta gemensamma mål och ta hjälp av såväl varandra som av till exempel turistrådet. Dock utan att organisera sig gemensamt. Den röda tråden i arbetet blev att genom gemensamma insatser långsiktigt och hållbart skapa kommersiell framgång bland besöksnäringens aktörer, bidra till nya företag och nya jobb. Det är besöksnäringens styrka och Skaraborgs stora möjlighet. En viktig erfarenhet från turismstrategiarbetet visar att det för en framgångsrik destinationsutveckling krävs att det offentliga bygger ramverket och skapar förutsättningar för destinationsutveckling i samverkan och dialog med ett aktivt engagerat näringsliv.

I det omfattande arbetet med strukturbild 2016 som Skaraborgs Kommunalförbund ansvarade för fanns dock ej besöksnäringen namngiven bland sju omnämnda strategiska processer samt åtta strategiska områden att samverka inom, för att skapa strategisk tillväxt för Skaraborg. I den beslutade genomförandeplanen för regional utveckling och tillväxt 2020 ägnas dock två sidor under kapitlet om en region som syns och engagerar med rubriken "Satsa på internationell mötesindustri, evenemang och att stärka besöksnäringen".

I den nyligen beslutade tillväxtplanen för regionen 2025 finns besöksnäringen väl beskriven av Kommunalförbundet Skaraborg som en framtidsnäring med tillväxtpotential.

Goda förebilder för destinationsutveckling

Det finns i vårt land många goda förebilder som lyckats skapa ett enat uppträdande och destinationserbjudande. Främst har man via benchmark och deltagande i det nationella nätverket för destinationsbolag med över 50 000 invånare, fastnat för Visit Dalarna, Ett enat Bohuslän, Familjen Helsingborg samt Fyra Mälarstäder som goda förebilder.

Dessutom finns det ett allt ökande antal städer som själva ger sig förnamnet visit, men som inte uppfyller helhetstanken om en enad destination i en provins inom en region. Det kan man verkligen säga att Visit Skaraborg gör som aktiv provins inom Västra Götalandsregionen. En strategi, som visat sig framgångsrik även internationellt, tänk bara på Toscana, Baskien med flera provinser som har ett gemensamt utbud och en helhetsupplevelse för besökarna.

Samverkan mellan destinationsbolagen om utveckling, "Destinationsutveckling Skaraborg"

En utgångspunkt för samverkan har bland annat varit de huvudområden som belysts på Skaraborgsdagen som startade 2016 och som blivit en årlig tradition där lokala och regionala politiker möter näringslivets lokala ledare samt akademiföreträdare regionalt. Här har årligen slagits fast att en kraftfull samverkan inom besöksnäringen bedöms ge goda förutsättningar för en utveckling av destinationerna här och därmed tillväxt i Skaraborg.

De båda destinationsbolagen Next Skövde och Destination Läckö-Kinneulle, som tillsammans då hade tjugo

av totalt fyrtioen personer som arbetade med besöksnäringarna såväl inåt som utåt i kommunerna, tog därför 2017 initiativ till egen samverkan och årliga strategimöten mellan styrelserna och ledningarna liksom med personalen inklusive gemensam kompetensutveckling för dem. Dessutom tog vi på oss ledartröjan för att driva Skaraborgs samlade destinationer genom praktisk samverkan. Efter bland annat samråd med Turistrådet Västsverige, Skaraborgs Kommunalförbund samt ledande befattningshavare för Skaraborgs kommuner bedömdes att bäst effekt uppnås om utvecklingen drivs gemensamt genom de båda destinationsbolagen med taktiska/operativa frågor, utan att prata om organisationsförändringar.

Målen för samverkan konkretiserades till att inom Skaraborg

- öka antalet Världen- och Nordenföretag enligt Turistrådets modell
- öka antalet gästnätter
- öka antalet sysselsatta inom besöksnäringen

Genom att destinationsbolagen i Skövde och Lidköping-Götene tog detta initiativ för att öka taktisk samverkan och fungera som en motor och brygga mellan de redan befintliga nätverken inom besöksnäringen i Skaraborg, skapades förutsättningar för att lyfta utvecklingen av branschen vilket gynnar alla Skaraborgs kommuner. "När det regnar på prästen, skvätter det på klockaren" är en gammal vis Skaraborgsdevis! Gemensamt identifierades fem utvalda områden som ledningarna för Destinationsbolagen Next Skövde (ordförande Carl Henrik Ohls-

son, vd Mats Olsson) och Destinationsbolaget Läckö-Kinnekulle (ordförande Bodil Warolin, vd Anna Ohlin Ek) presenterade för sina respektive styrelser, Skaraborgs Kommunalförbund samt Västra Götalandsregionen.

Dessa fem områden där gemensam utveckling bedömdes skapa bäst nytta för alla var: Digital utveckling, marknadsföring, affärsutveckling, produktutveckling samt kompetensutveckling. De fyra förstnämnda frågorna drevs därefter vidare som underlag för den ansökan som blev starten för Visit Skaraborg.

Destinationsutvecklingen mellan de båda destinationsbolagen fortgår informellt kontinuerligt och i positiv anda inom följande områden: Kompetensutveckling för såväl personal som styrelsen, resursfrågor, omvärldsfrågor såväl nationellt, som regionalt och nationellt samt med gemensam representation inom ramen för bolagens ordinarie verksamheter.

Visit Skaraborg 1.0

Med utgångspunkt från den beskrivna destinationsutvecklingen för Skaraborg formades den första ansökan om Visit Skaraborg 1.0 under våren 2017. Den vann sitt enhälliga gillande i Regionutvecklingsnämnden och Skaraborgs Kommunalförbund och 2 Mkr reserverades för detta projekt som pågått från och med halvårsskiftet 2017 till och med 2020, då det förlängdes ytterligare ett år under pandemin. En drivande, inspirerande, hushållande och uppskattande projektledare har varit och är fortfarande marknadschefen

Charlotte Backman Next Skövde. Styrgruppen har bestått av ledningen för de båda destinationsbolagen samt ett kommunalråd och en kommundirektör utsedda av Kommunalförbundet Skaraborg.

Projektets övergripande syfte blev att skapa en långsiktig samverkansplattform under samlingsnamnet "Visit Skaraborg" och därigenom inspirera till besök på Skaraborgs besöksmål, både genom digitala kanaler och genom fysiska möten. Projektets resultat blev samordning av information och utveckling av produkter för att i olika digitala kanaler inspirera till besök på Skaraborgs besöksmål, piloter av framtidens fysiska mötesplatser. Hela projektet byggde på att möta besökaren där denne rör sig och på att erbjudandet utgår från kundens intressen.

För att åstadkomma detta krävdes en ökad samordning och delande av information mellan turistorganisationerna i Skaraborg. Den konstellationen utgjorde en samverkansyta för ytterligare utvecklingsprojekt. Även samhällsinformation i ett bredare perspektiv för att locka till etablering och boende prövades.

Projektet handlade om att utveckla digitala verktyg som presenterar våra besöksmål utifrån besökarens intressen och fysiska placering. Om hur helheten kan synliggöras både på den lokala turistbyrån och i ett mobilt format och om att utveckla fler produkter som bygger på Skaraborgs besöksmål – allt för att ge inspiration och visa upp Skaraborgs besöksmål ur olika perspektiv. Projektet blev en pilot för utveckling

av digitaliseringen inom besöksnäringen i Västsverige.

Vid slutrapporteringen kunde uppdragsgivarna nöjt konstatera att i princip alla uppsatta mål uppnått och överträffats med råge samtidigt som samarbetsklimatet mellan aktörerna väsentligt förbättrats under projekttidens gång.

Från projekt till strategiskt uppdrag, Visit Skaraborg 2.0

Med de goda resultat som uppnåddes vid redovisningen av Visit Skaraborg 1.0 förädlades detta vidare och uppmuntrades samt omformades till ett uppdrag från Skaraborgs Kommunalförbund till ett fyraårigt uppdrag 2021 – 2024 med Next Skövde och Destinationsbolagen Läckö-Kinneulle som uppdragstagare. Samma projektledare och motsvarande styrgrupp som tidigare kompletterat med en tjänsteman från regionen tillsattes. Ekonomiskt har modellen förändrats så att den nu vilar på tre ben. Kommunalförbundet lägger en grundersättning motsvarande en krona per invånare. Denna insats matchas av respektive kommun som även den satsar en krona per invånare. Därtill har arbetet attraherat sin första externa sponsor från näringslivet i form av Länsförsäkringar Skaraborg som satsar 100.000 kronor per år. Därutöver satsar även de båda destinationsbolagen egen tid. De båda destinationsbolagen har ett utvecklat och nära samarbete med Turistrådet Västsverige som därutöver i hög omfattning aktivt stöttar arbetet i utvalda marknadskampanjer samt står för betydande finansiering. Målsättningen är att kunna växla upp dessa grundfinansieringar med minst

lika mycket genom regionala, nationella och EU-finansierade projektmedel samt nya sponsorer under den fyra-åriga uppdragstiden.

Ur uppdraget kan följande sammanfattning citeras: Besöksnäringen står inför stora förändringar vad gäller en omställning till ett mer hållbart resande, stor teknisk utveckling och nya förändrade behov hos besökarna.

Skaraborgs Kommunalförbund ser ett behov av en modell för den fortsatta besöksnäringens utvecklingen i Skaraborg, bestående av tre delar:

1. Marknadsföring av gemensamma framarbetade aktiviteter, produkter och reseanledningar till Skaraborg. För att skapa förutsättningar för detta uppdrag behövs en gemensam finansiering.
2. Tillgång till spetskompetens, för att ligga i framkant vad gäller utveckling av digitaliseringsarbetet med ny teknik och nya trender inom besöksnäringens område.
3. Beakta "det nya normala", besöksnäringen ska utvecklas på ett hållbart och långsiktigt sätt utifrån AGENDA 2030, från globala mål till lokalt genomförande.

Syftet med uppdraget är:

- Att förvalta och utveckla de plattformar som byggs upp under Visit Skaraborg
- Att marknadsföra gemensamt utvecklade produkter och reseanledningar
- Att vara en samverkansarena för att utveckla nätverk och kontaktyta mot besöksnäringen på Skaraborgsnivå.
- Att ligga i framkant för att fånga upp nya initiativ och utvecklingsmöjligheter.

- Att vara en plattform för kunskapsförmedling och struktur kring hållbar utveckling.

Visit Skaraborgs arbete ska leda till ett mer attraktivt Skaraborg som tillsammans visar upp utbudet med helhets-syn. Samverkan ska ske med Turistrådet Västsverige, vars syfte är att driva besöksnäringens utveckling i samverkan med inhemska eller internationella partners och öka konkurrenskraften hos regionens företag. Visit Skaraborg ska ligga i framkant nationellt vad gäller marknadsföring och kommunikation i syfte att skapa gemensam tillväxt och hållbar utveckling inom näringen. Visit Skaraborg ska bidra till Skaraborgs attraktivitet, genom insatser som lockar besökare, även företagare/investerare, talanger och potentiella inflyttare till Skaraborg. Här samverkar Visit Skaraborg med de nybildade projekten Business Region Skaraborg och Inflyttarservice Skaraborg.

Regeringen har tagit fram en ny nationell strategi tillsammans med Svensk turism och Visit Sweden där målsättningen är att Sverige ska vara världens mest hållbara destination år 2040 och Turistrådet Västsverige lanserade hösten 2020 en ny affärsplan med ett helt nytt grepp i dessa frågor. Det går under rubriken "Hållbarhetsklivet". Hållbarhetsklivet uppmuntrar såväl offentliga som privata aktörer inom Västsveriges besöksnäring att med gemensam kraft ställa om till ett hållbart samhälle. Hållbarhetsdimensionen ska vara ständigt operativt närvarande och arbetas med på tvären inom fokusområdena.

Allt detta ställer stora krav på de lokala turistorganisationerna och kommunerna att allt snabbare ställa om

verksamheterna. Det krävs en helt ny typ av spetskompetens som är svår att ha för enskilda verksamheter, vilket gör att aktörerna har ett stort behov som kräver samverkan och samordnade insatser för att tillsammans utifrån sina roller/ansvar ta sig an dessa utvecklingsfrågor.

Skaraborgs destinationer

Nuläge och uppnådda resultat

När uppdraget stämts av efter ett och ett halvt år kan konstateras att resultatet ligger väl till mot målpuppfyllelsen. Den största vinsten är dock den positiva attitydförändringen hos alla inblandade till att samverka prestigelöst, framåt lutat och med glädje. Alla kan bidra med något, men ingen kan vara med i allt. När vi ser att tillräckligt

många av en viss given produkt anmält sig utifrån de krav på produkt och kvalitet som gemensamt ställts, så kör vi! Förut väntades alltid in den sista felande länken i jakten på konsensusbeslut. Så fort som omvärlden nu snurrar, finns inte tid att vänta, då väljer våra besökare en annan destination!

Så har till exempel de framgångsrika paketen vandra i Skaraborg, cykla i Skaraborg, golfa i Skaraborg, gastro i Skaraborg, familjeresan i Skaraborg, tågloffa i Skaraborg med flera blivit till!

Så har även de framgångsrika marknadsföringsåtgärderna för upplevelser, boende och förtäring med mera gemensamt blivit mer kraftfulla och slagit igenom med ökande besökssiffror som följd.

Liksom förflyttningen av tjugo nya företag till Norden respektive Världennivå redo att möta internationella gäster!

Allt kan även följas och hämtas i realtid via vår webb www.skaraborg.nu, vilket ca 60 000 följare gjorde första halvåret 2022, dubbelt så många som motsvarande tid förra året. Lägg in denna sida som din egen portal till att besöka Skaraborg!

Framgångsfaktorer

När vi nu format Visit Skaraborg till den framgångssaga som det blivit, så är det framför allt arbetsmetoderna som är unika:

- Vårt mantra har varit att arbeta utifrån kundperspektivet och kundens egna upplevelser. Besökarna känner inga kommungränser utan kommer

för specifika destinationer och av egna reseanledningar till Skaraborg.

- Vi bestämde oss tidigt för att inte prata organisationsförändringar som lösning på problem, för det var alla rejält trötta på. I stället arbeta och svettas operativt tillsammans, för att lära känna varandra bättre och motverka Jantelagen samt tidigare bypolitik.
- Armkroksmodellen ska användas även fortsättningsvis. Alla lokala turistorganisationer i de skaraborgska kommunerna har bjudits in att på frivillig basis delta i utvecklingen av teman, fokus/arbetsgrupper där man känner att man utifrån respektive kommun har sin styrka, tid och kraft att lägga. Därmed bidrar var och en aktivt och positivt utifrån sina egna förutsättningar.
- Vi fortsätter att använda oss av "Värt en timmas resa" som urvalskriterium för produkter.
- Metodutveckling ska ske bland annat genom kontinuerlig omvärldsspaning och benchmarking i Sverige och Norden. Goda idéer som andra lyckats med, "stjäls med stolthet" till oss, samtidigt som vi bjuder på våra misstag och succéer tillbaka.
- Vi ska hitta sätt för kommunikation med näringen som kompletterar den kommunikation som idag sker på lokal nivå och även inom deldestinationerna.
- Samverkan ska ske med Turistrådet Västsverige, där bland annat hållbarhetsperspektivet är ett viktigt operativt redskap.

Varumärket Skaraborg

Sedan regionsammanslagningen finns ej formellt namnet Skaraborg kvar. Dock är det tydligt att Skaraborg som provins i regionen får allt starkare samlingskraft och användningsområde som identitet för vår befolkning samt vår omvärld. Därför har vi behållit och förädlat Skaraborg i de paket vi marknadsför, med tillägget mellan Vänern och Vättern som geografisk bestämning både för lokalbefolkningen och för besökare såväl nationellt som internationellt. Dessutom har de goda exempel som utvecklats med fördel använt Visit före sitt provinsnamn. Tills något bättre kommer fram är vi stolta över samlingsbegreppet Visit Skaraborg som uttryck för vad vi gör och vill. Gärna i samverkan med våra kollegor i Business Region Skaraborg samt inflyttarservice Skaraborg och kultur i Skaraborg!

Vi vill söka insatser och aktiviteter som bidrar till att stärka attraktivitet, inte enbart för våra besökare, utan som även verkar positivt när kommunen vill attrahera företagande och inflyttare. Vi skall fortsatt vara drivande i arbetet att locka besökare men i högre utsträckning än tidigare stödja Skaraborg i arbetet med att locka inflyttare, talanger och investerare hit.

Vår gemensamma målsättning är att fler ska upptäcka, besöka, spendera, komma tillbaka och stanna samt bösätta sig och verka i och från Skaraborg!

SKARABORG

-mellan Väneren & Vättern

Den nya loggan

Visit Skaraborgs roll i framtiden

Vi som nu driver Visit Skaraborg har som målsättning att minst uppfylla de mål som uppdraget givit oss under fyra år. När vi kommer att redovisa våra uppnådda resultat 2025 är det min uppfattning att alla inser nyttan av detta samarbete samt att det blir ett naturligt steg att befästa denna paraplyorganisation som bestående i ordinarie drift, för Skaraborgs bästa.

Fältnarskalk Mannerheim lär ha sagt i finska vinterkriget att "Inte ens en hel armé kan stoppa en bra idé, när tiden är mogen". Låt oss göra detta i bästa samförstånd och under fredliga former, så viktigt i de orostider vi lever i. Skaraborgs sak är vår!

Källor

Strategiska dokument, protokoll samt minnesanteckningar från Next Skövde, Destinationsutveckling Skaraborg och Visit Skaraborg

Projektansökningar från Next Skövde och Destination Läckö-Kinneulle samt beslut från Kommunalförbundet Skaraborg och Regionutvecklingsnämnden

Strategiska planer från Kommunalförbundet Skaraborg och Västra Götalandsregionen

Personliga intervjuer/ faktakoll med:

Vd Mats Olsson Next Skövde

Projektledare Charlotte Backman Next Skövde

Ordförande Bodil Warolin Destination Läckö-Kinneulle

Vd Anna Ohlin Ek Destination Läckö-Kinneulle

Turistchef Anna-Klara Börjesson Ahlqvist Falköping/ projektledare Kommunalförbundet Skaraborg/Vd Marie Linde Turistrådet Västsverige

Claes Bjerkne f.d. vd för Västergötlands turistråd och Göteborg o c/o mm

Bo Öster f.d. ansvarig tjänsteman på Landstinget Skaraborg och Västsvenska Turistrådet

Björn Broberg f.d. ansvarig tjänsteman på Länsstyrelsen Skaraborg

Charlotte Nordström, kommun- och regionpolitiker från Skara

SÖREN HÄGGROTH

1000 ÅR AV MAKT I SKARABORG

När vi människor lämnade jägarstadiet och blev bofasta bönder behövde vi både samarbeta och lösa konflikter. Det uppstod därför tidigt bygemenskaper, där gemensamma angelägenheter kunde dryftas och avgöras. Äldst av de lokala enheterna är byn och det beslutande organet var bystämman, i vilken alla jordägande bönder hade rätt att delta.

Från förkristen tid stammar också häradet och den likaledes större enheten landskapet. Huvuduppgiften för häraderna blev så småningom rättsskipning, vilken utövades vid häradstingen. Landskapstingen var länge den högsta domkretsen.

Med kristendomens införande kom socknen och stiftet. Socknen skötte kyrkan och fattigvården och fick så småningom även ansvaret för folkskolan. Besluten inom socknen fattades av sockenstämman med prostens spets. Socknarna är föregångare till våra dagars kommuner.

Häradstingen och sockenstämmorna fungerade länge som politiska arenor, där bönderna i hög grad hade en

egen röst och kunde enas om lösningar på de egna problemen. Bönderna försvarade sina egendomar och sin frihet gentemot både staten och adeln. Jämfört med andra länder i Europa hade de svenska bönderna en stor självständighet, i vart fall de bönder som själva ägde sin mark.

Städerna hade ända från medeltiden en tradition av starkt självstyre.

Under de första århundradena av den medeltid som började omkring år 1000 kämpade lokala menigheter med mer eller mindre starka kungar och stormän om herraväldet i Sverige. Skaraborg var i hög grad indraget i dessa maktkamper.

Med Birger jarls uppträdande på den politiska scenen i mitten av 1200-talet stärktes emellertid den nationella makten på ett mer påtagligt sätt. Birger jarl var visserligen inte kung, men han hade en stark maktposition. Han införde ett skatteväsende, anlade städer, byggde borgar, införde lagstiftning och skapade ett ståndssamhälle med ett andligt och världsligt frälse. Sverige fick en ny typ av stormän med heraldiska vapensköldar, katedraler med domkapitel och ett allmäneuropeiskt kulturliv. Landskap som tidigare stått utanför riket inlemmades och blev delar av Sverige. Få människor har påverkat Sveriges historia lika mycket som Birger jarl. Hans arbete drevs med kraft vidare under sönerna Valdemar (1250–1275) och Magnus (kallad Ladulås 1275–1290).

Att Birger jarl är begravd i Varnhems klosterkyrka är en tydlig markering av hans anknytning till Skaraborg.

Gustav Vasa enade Sverige och genomförde ett arvrike. Han införde också en central statsförvaltning och

placerade ut fogdar som skulle driva in skatter från bönderna. Jordeböcker upprättades där alla skatteskyldiga gårdar förtecknades, i syfte att öka statens inkomster. Häradstingen blev allt viktigare som politiska arenor där överhet och undersåtar kunde mötas. På tingen diskuterades bland annat skatteuttag och utskrivning av soldater. En del forskare menar att man i detta möte mellan kronan och lokalsamhället, som tog sin början under 1540-talet, kan finna rötterna till den svenska modell som under lång tid har präglat det politiska livet i Sverige med kompromisser i stället för konfrontation.

Sveriges stormaktstid sträckte sig från år 1560 till år 1721. Under större delen av denna långa period var Sverige i krig.

Den svenska staten var mycket stark under stormaktstiden. Efter erövringarna under det trettioåriga kriget behövdes en organisation för att styra det stora riket och att ha kontroll över den inre utvecklingen i Sverige. Det handlade som så ofta om utskrivning av soldater och skatter som staten ville att bönderna skulle betala för att finansiera kriget.

År 1634 bildades länsstyrelserna och landshövdingarna blev dess chefer. Dessa kom att ha en stor betydelse för att kontrollera den lokala förvaltningen och att skicka in befolkningens klagomål till de centrala makthavarna. Landshövdingen representerade kungen i sitt län och hade till uppgift att bevaka kronans intressen i samband med indrivning av skatter och utskrivningar av soldater. Han var också ansvarig för att ordningen upprätthölls och att rättsskipningen fungerade.

Länen byggde på den gamla landskapsindelningen, med ett enda undantag, nämligen Västergötland som delades upp i två län, varav Skaraborg blev det ena. Varför arkitekten bakom länsreformen, Axel Oxenstierna, valde att göra Skaraborg till ett eget län är inte känt. Kanske han tyckte att Västergötland skulle bli alltför starkt om det kom att bestå av ett enda län?

De återkommande utskrivningarna av soldater och den stora dödligheten bland soldaterna ledde till en stor förlust av män. Under perioden 1620–1719 dog mer än en tredjedel av alla män som uppnådde vuxen ålder i kronans tjänst.

Hur kan det komma sig att de breda folklagren accepterade en sådan situation? Det finns inga enkla svar på den frågan, men forskarna tror att förekomsten av arenor, där man kunde mötas för att diskutera skatter och utskrivningar av soldater kan ha haft betydelse. Särskilt häradstingen och sockenstämmorna var viktiga mötesplatser.

Men det förekom också ett utbrett missnöje med de långa krigen och de ständiga skatteuttagen för att finansiera krigen. När Karl XII vistades i Turkiet efter förlusten i Poltava samlades en riksdag år 1714 för att försöka förmå kungen att avsluta de ständiga krigen, vilka krävde mer och mer av befolkningen. Men försöket misslyckades och krigen skulle fortsätta i ytterligare 7 år. Och med ytterligare stora påfrestningar. Det kan ha funnits tendenser till uppror, men det fanns gott om soldater som hade kommit

hem från krigen och som höll tillbaka de missnöjda bönderna.

En förklaring till att inte befolkningen reste sig och gjorde revolution kan vara att bönderna var representerade i riksdagen, vilket också bidrog till att makthavarna var tvungna att förhandla med bönderna om skatter och utskrivningar. Kungen kunde fram till enväldets införande på 1680-talet inte stifta lagar, inleda krig eller besluta om skatter utan riksdagens godkännande.

Karl XI gjorde sig enväldig och så gjorde hans son och efterträdare Karl XII. Riksdagen ställdes åt sidan. Karl XI genomförde en indragning av adelns stora gods innehav, vilket minskade trycket på bönderna. Men han införde också det så kallade indelningsverket, vilket innebar att kungen inte längre behövde begära riksdagens samtycke till utskrivningar av soldater.

I samband med utskrivningarna till det militära indelningsverket gjorde böndernas förtroendemän sitt bästa för att skydda det egna lokalsamhället. Det skulle påverka gårdarnas skattekraft och därmed statens ekonomi negativt om ensamma bondsöner eller självägande bönder togs ut i krigstjänst. I stället gjorde man soldater av lokalsamhällets egendomslösa och stommen i armén kom att bestå av tjänstefolk, jordlösa drängar och torpare. Grundprincipen var att varje landskap eller län såväl i fredstid som i krig skulle ställa upp och underhålla ett regemente med 1200 infanterister.

Det stora nordiska kriget avslutades genom freden i Ny-stad år 1721. Den mer än hundraåriga perioden med återkommande krig var till ända. Sverige hade förlorat i

stort sett alla erövringar både från trettioåriga kriget och det stora nordiska kriget under Karl XII. Nu inleddes i stället det som i historiebeskrivningen kallas Frihetstiden, fram till år 1772 då Gustav III återinförde envælde.

Genom Frihetstiden fick riksdagen tillbaka sin makt samtidigt som kungamakten kraftigt försvagades. Riksdagen bestod som tidigare av de fyra stånden. Till riksdagens uppgifter hörde att besluta om lagstiftning, skatter, finanser och utrikespolitik. Bönderna hade en svagare ställning än de övriga tre stånden, som tillsammans hade tre röster, bondeståndet hade endast en röst. I riksdagen bildades för första gången i vår historia partier, vilka kallades hattar och mössor. Mössorna var krigsmotståndare och ville prioritera handel och statsfinanser.

Frihetstiden kännetecknas av framsteg inom jordbruket samt utveckling av industri för produktion av textilier, papper, glas, vapen och socker. Ostindiska kompaniet bildades. Vetenskapliga framsteg gjordes. Carl von Linné utforskade naturen. Scheele upptäckte grundämnen som syre, klor, mangan och molybden. Frihetstiden var som helhet en period av framsteg. Efter alla krig kunde befolkningen återhämta sig, vilket ledde till en befolkningsökning.

Under 1700-talet uppstod en ny samhällsklass, en medelklass bestående av läkare, advokater, företagare, hantverkare och officerare, som krävde ett ökat inflytande i samhället. De var ännu inte representerade i riksdagen.

Gustav III genomförde en statskupp 1772 och därigenom återinförde han enväldet i Sverige. Han var djupt engagerad i kulturlivet men han tog också initiativ till en

kraftig utbyggnad av sjukvården i landet. Gustav III var en upplyst despot.

Efter förlusten av Finland avsattes Gustav III:s son Gustav IV Adolf, genom en kupp iscensatt av en grupp officerare. Detta ledde i sin tur till att en ny författning togs fram, 1809 års regeringsform, som skulle gälla till 1974, då vi fick den nuvarande regeringsformen. Inom ramen för 1809 års regeringsform genomfördes en successiv demokratisering av det svenska samhället.

I början av 1800-talet fanns starka liberala strömningar, inte bara i Europa utan även i Sverige. Den borgerliga medelklassen trädde fram på scenen som den nya samhällseliten och dess politiska och kulturella värderingar blev normbildande. Tidningen Aftonbladet blev från 1830-talet ett språkrör för den svenska liberalismen. Liberalerna var pådrivande i kraven på en genomgripande representationsreform med anledning av att väsentliga delar av medelklassen saknade politiskt inflytande. En sådan reform kom också till stånd år 1866 då ständsriksdagen ersattes av en riksdag med två kamrar; detta system skulle bestå till år 1970.

Den borgerliga liberalismen ledde även till reformer på det kommunala området. År 1862 genomfördes den första moderna kommunreformen i Sverige. Den gamla sockenorganisationen behölls, men de kyrkliga ärendena separerades från de icke kyrkliga ärendena. De kommuner som bildades för de icke kyrkliga ärendena fick bland annat ansvar för folkskoleundervisningen och fattigvården. Och de kunde engagera sig i uppgifter som inte var direkt reglerade i lagstiftning.

En annan del av kommunreformen var införandet av landsting, som fick ansvaret för sjukvården. Efter representationsreformen 1866 var landstingen valkorporation till riksdagens första kammare. Både kommunerna och landstingen kunde ta ut skatt. Många av grunddragen i 1862 års kommunreform har bestått ända in i vår tid.

Ånga, järn och timmer förvandlade Sverige från ett fattigt jordbruksland till en välmående industrination.

Under 1800-talet växte emellertid ett utpräglat klass-samhälle fram ur ruinerna av det gamla ståndssamhället. 1800-talets svenska arbetare levde i allmänhet under bedrövliga förhållanden. Många var inhysta i provisoriska baracker och det var ovanligt att arbetarfamiljernas lägenheter hade mer än ett rum och kök. För att få drägligare förhållanden började arbetarna att organisera sig i föreningar och Kooperationer, exempelvis sjuk-och försäkringskassor.

Under 1880-talet växte det fram en stark fackföreningsrörelse på landets arbetsplatser. Arbetartidningar, fackföreningsmöten och en intensiv föredragsverksamhet gjorde att en särskild arbetaridentitet började ta form ute i folkdjupet. År 1889 bildades det socialdemokratiska partiet, vilket skulle få stor betydelse för demokratins genomförande. Hjalmar Branting blev partiets förste riksdagsman när han valdes in i andra kammaren år 1896.

År 1898 slöt sig fackföreningarna samman i den rikstäckande Landsorganisationen (LO).

Arbetarna var inte de enda som organiserade sig under industrialismens tidevarv. Traditionella kollektiv som byn och statskyrkan förlorade gradvis sitt grepp om

befolkningen i kölvattnet av de stora samhällsförändringarna. Frikyrkorörelsen, nykterhetsrörelsen och kvinnorörelsen tog form.

I slutet av 1800-talet växte det fram en organiserad kvinnorörelse i landet. År 1884 bildades således Fredrika Bremer-Förbundet. Frågor om äganderätt och tillträde till utbildning låg högt på agendan för den tidiga kvinnorörelsen. Senare under 1800-talet riktades kvinnornas uppmärksamhet mot rösträttsfrågan och 1902 bildades Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt. Kampanjen för kvinnlig rösträtt i Sverige dominerades länge av liberala medelklasskvinnor eftersom den tidiga arbetarrörelsen var splittrad i frågan. Men inte bara kvinnorna kämpade för en allmän och lika rösträtt; tvärtom blev denna kamp till en mycket bred folkrörelse som också inkluderade liberalerna och socialdemokraterna. Högern försökte däremot att motsätta sig mer omfattande reformer som syftade till en allmän och lika rösträtt.

Decennierna efter år 1900 blev helt avgörande för att vi i Sverige skulle få demokratiska institutioner i form av allmän och lika rösträtt samt parlamentarism. Liberalerna och socialdemokraterna var drivande i denna utveckling. Högern och kungamakten motarbetade i det längsta förändringarna, men till sist gick det att genomföra förändringarna på fredlig väg genom majoritetsbeslut i Sveriges riksdag. Så var inte fallet i alla länder.

Kraven på rösträtt och politiskt inflytande blev allt svårare att ignorera för det konservativa etablissemanget. Liberalernas statsminister Karl Staaf lade 1906 fram ett förslag till en rösträttsmodell som baserade sig på manlig

rösträtt och som accepterades av riksdagens konservativa krafter i andra kammaren. Förslaget föll emellertid på motståndet från förstakammarhögern och dess allierade i kungafamiljen. Året därpå lyckades emellertid en pragmatisk högerregering snickra ihop en modell som kunde accepteras av både liberala och konservativa; men rösträtten gällde fortfarande bara för män

Vid valet 1917 fick liberalerna och socialdemokraterna en gemensam majoritet i riksdagens andra kammare. Dessa båda partier bildade regering, och kungen motsatte sig inte denna regering; bildandet av denna radikala regeringskoalition räknas som det parlamentariska genombrottet i Sverige. Statsministern Nils Edén lyckades till och med utverka ett löfte från kung Gustav V att denne inte längre skulle använda sig av andra rådgivare än landets folkvalda regering.

År 1918 lade regeringen fram ett förslag till allmän och lika rösträtt, nu omfattande även kvinnor och kommunalvalen. Förslaget fälldes av förstakammarhögern, men frågan fick sin lösning vid ett extrainsatt riksdagsmöte i november samma år. Delar av den skeptiska förstakammarhögern hade vunnits genom påtryckningar från ledande personer inom näringslivet, vilka var oroliga för att det skulle utvecklas en revolutionär stämning i landet. Det första valet med allmän och lika rösträtt för alla som hade fyllt 23 år genomfördes år 1921. Som sista land i Norden hade Sverige alltså utvidgat det politiska medborgarskapet till landets kvinnor. Endast fem av 380 invalda ledamöter vid riksdagsvalet 1921 var kvinnor: två liberaler, två socialdemokrater och en högerpartist. Det skulle ta

många år innan kvinnorna mer påtagligt ökade sin andel av riksdagens ledamöter.

När de demokratiska reformerna hade genomförts ändrade politiken karaktär. En svårighet under hela 1920-talet var att vi hade minoritetsparlamentarism, vilket betydde att de partier som hade sociala reformer på sina program hade svårt att få majoritet för dessa i riksdagen. Under 1930-talet samarbetade socialdemokraterna och dåvarande Bondeförbundet och en del sociala reformer kunde sjösättas. Kommunerna och landstingen fick viktiga uppgifter när det gällde att genomföra en utbyggnad av barnomsorgen, grundskolan och gymnasiet, äldreomsorgen samt hälso- och sjukvården. Genom denna satsning på kommuner och landsting kan man säga att Sverige blev en decentraliserad välfärdsstat.

Två kommunsammanslagningar genomfördes under andra halvan av 1900-talet. Antalet kommuner minskade från 2500 i början av 1950-talet till 274 i mitten av 1970-talet. I Skaraborgs län fanns femtiofem kommuner efter den första kommunindelningsreformen 1952. Idag finns femton kommuner i det som tidigare var Skaraborgs län.

Frågan om landstingens roll hade diskuterats i flera decennier innan frågan hamnade på riksdagens bord under 1990-talet. Intresset att både göra landstingen större geografiskt och att ge landstingen en mer framträdande roll i samhällsplaneringen drevs främst av lokala och regionala politiker i Skåne och Västra Götaland. Det var emellertid ett motstånd i Skaraborg, främst i kommunerna i den norra länsdelen. Så småningom ställde sig alla kommuner bakom reformen och den genomfördes 1998.

Habo och Mullsjö valde emellertid att lämna det nya länet och flyttade över till Jönköpings län.

Under senare år har det funnits en tydlig tendens inom det västsvenska länet att skapa nya arenor för ett utvidgat samarbete mellan kommunerna. Således finns nu fyra kommunalförbund som alla har tillkommit för att ge en starkare röst åt sin del av regionen och att lösa en del praktiska problem. Tillkomsten av Skaraborgs kommunalförbund kan ses som uttryck för en strävan att på nytt stärka den lokala identiteten i norra Västergötland.

En fråga som ofta ställs är om Skaraborg hade haft en starkare roll i samhällsutvecklingen om det hade varit kvar som eget län och landsting. Jag tror inte det. Genom att ingå i en större enhet, den västsvenska, har Skaraborg större möjligheter att göra sig gällande på den nationella arenan, exempelvis när det gäller fördelningen av resurser till infrastruktur och annat. Dessutom: den ekonomiska utvecklingen idag och i framtiden styrs inte särskilt mycket av hur de administrativa gränserna ser ut, den styrs mer av hur näringslivet och forskningen utvecklas. Och i detta avseende har Skaraborg med sina företag och forskning inom framtidsbranscher goda förutsättningar för att spela en väsentlig roll i sin egen och hela Sveriges utveckling.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att det finns en ganska stor kontinuitet när det gäller hur samhället har organiserats i Sverige. Det paradoxala och lite unika är att vi i Sverige har haft och har både starka lokalförvaltningsorgan och en stark nationell styrning. Ibland har den lo-

kala nivån varit starkare, som under Medeltiden och Frihetstiden. Ibland har den nationella nivån varit starkare som under Stormaktstiden. Efter demokratins genombrott i början av 1900-talet har den lokala förvaltningsnivån haft en stark ställning, särskilt när det har gällt att omsätta nationell politik till ett konkret genomförande på den lokala nivån. För närvarande är det en ganska stark tendens mot ökad statlig styrning, men det är inte sagt att denna tendens kommer att stå sig över tid. Tvärtom är det mycket som tyder på att en lokal självstyrelse långsiktigt är det bästa fundamentet för en livaktig demokrati.

Källor:

Sveriges historia 600–1350 (Professor Dick Harrison huvudförfattare) 2019

Olle Larsson & Andreas Marklund. *Svensk historia* 2012.

Per T Ohlsson. *Svensk politik* 2014

MARIANNE AHRNE

CENSUR I SKARABORG

Det bästa med att bo i den västgötska ödemarken är att få vara ifred. Isoleringen som många klagat över under pandemiåren har för mig varit en njutning. Men då och då bryter sig yttervärlden in, och mina cirklar rubbas. Nyligen mejlade en journalist från trakten och ville intervjua mig för en bok om kvinnliga pionjärer. "De första" skulle den heta. Inte kände jag mig som någon pionjär, men journalisten insisterade:

"Åjo, nog kan vi se dig som en pionjär på många sätt. Och vi har helt enkelt valt att intervjua kvinnor som varit starka och gått sin väg, och dragit erfarenheter på vägen, erfarenheter som fler borde få ta del av."

"Vi som skriver boken, jag och Monica Green, skulle bli djupt hedrade om du vill medverka."

"Kvinnor som redan är klara för medverkan är bland andra ärkebiskop Antje Jackelén, Christina Jutterström, Sveriges första kvinnliga universitetsrektor Boel Flodgren, marinchefen Ewa

Skoog Haslum, Jenny Brusk som är pionjär inom dataspelsbranschen, Alexandra Pascalidou och Sveriges första kvinnliga bilprovare Gun-Brith Jörestig. Dessutom medverkar statsminister Magdalena Andersson – utnämningen av henne var ett av incitamenten till att vi började skriva boken – liksom flera andra kvinnliga partiledare.”

Lite senare fick jag veta att man på förlaget ansett boken för tunn och velat ha fler namn. Det var så jag halkat in på ett bananskal, en katt bland hermelinerna redan från början. Det roade mig en smula under förutsättning att jag fick skriva mina svar. Jag är en skrivande människa, inte en pratande. Så har det alltid varit, men efter att i åtta år nästan enbart ha umgåtts med hundar och höns har den sidan hos mig ytterligare accentuerats. Det var inga problem, sa journalisten som hette Anna Nyberg. Hon mejlade ett antal frågor, varav ganska många om jämställdhet och feminism. Inte precis mina favoritämnen, men jag svarade prompt och fick en positiv reaktion:

”Så fint berättat. Och dessutom med tankar som inte kommer fram i så många andra intervjuer. Någon mer har snuddat vid detta att du inte bara ska tänka, utan dessutom tänka rätt, om du ska bli accepterad – inte minst av andra kvinnor – men ingen annan har fördjupat sig i det.”

Det hon syftade på var främst min reaktion på frågan om jag blivit bemött annorlunda för att jag är kvinna eller blivit motarbetad. Jag hade svarat:

Nej, inte såvitt jag vet. Det skulle möjligen vara när jag som ung inte fick tävla i "saddle bronc" på en rodeo i Texas. Det var förbjudet för kvinnor. Lika bra det, jag fick tävla i "barrel racing" i stället.

Men Rigmor Robert och jag blev utsatta för ett aggressivt drev från feministiskt håll efter våra två dokumentärer "Gott om pojkar – ont om män?" och "Flickor, kvinnor – och en och annan drake."

Det resulterade bland annat i att jag blev vad man idag kallar "cancellerad" i kulturlivet under ganska många år framöver. Där blev jag inte motarbetad just för att jag var kvinna utan för att jag, enligt feministiska tankemönster, inte var en rättänkande kvinna. Feministerna talar gärna om att man som kvinna ska vara självständigt tänkande, men ve de kvinnor som inte tänker som de själva.

Anna ville gärna komma till mig på min lilla gård för att ställa ett par följdfrågor till det skrivna. Det fick hon förstås, och efter en del putsande blev fortsättningen så här (påfrågorna och Annas text kursivt):

Kritiken var hård och oväntad, och lämnade djupa spår.

Före drevet var jag ogarderad i mitt skapande. Jag litade ganska naivt på att jag skulle bli rättvist bedömd utifrån det jag åstadkom, men efter de två filmerna blev jag mer medveten om verkligheten. I ett drev vill jägarna nedlägga sitt byte, och sanningen spelar mindre roll.

Hon berättar om intervjuer där hon insåg att journalisterna hade en vinkel som redan på förhand var klar, och alltsedan den

tiden har hon vaktat sin tunga i samband med intervjuer. Om ni skulle ha gjort dessa filmer i dag, hur hade de blivit då?

Vi skulle ha gjort dem på samma sätt, eftersom de är fullständigt aktuella. De handlar inte om könsroller utan mer om sådant som är evigt. Det var det vi var intresserade av och ville berätta om.

Att feminism som begrepp inte står högt i kurs hos Marianne Ahrne är inte så svårt att förstå.

Feminism är något jag inte är speciellt intresserad av och inte har engagerat mig i. Jag är självklart för jämställdhet, lika rättigheter och lika skyldigheter. Just skyldigheterna glöms ibland bort i de feministiska brandtalen. Jag är tacksam mot dem som stod på barriaderna och såg till att det skedde framsteg på området. Men den feminism jag ofta ser idag imponerar inte på mig. Den har blivit alldeles för dogmatisk. Feministerna påstår till exempel att könet är en social konstruktion. Om det stämmer? Vi kan ju fråga min tupp.

Det märkliga är, konstaterar Marianne Ahrne, att samtidigt som hon av svenska feminister ses som en backlash-häxa, så hyllas hon av de franska. Det började med en film om abortfrågan som hon gjorde 1971, några år efter examen från filmskolan.

Jag gjorde den för svensk TV i kölvattnet av uppståndelsen runt det manifest som publicerats av 343 berömda fransyskor, bland dem Simone de Beauvoir, som sant eller

falskt påstod att de gjort abort. Det var vid den tidpunkten förbjudet i Frankrike, och "de 343 slamporna" utmanade myndigheterna att ställa dem inför rätta på samma sätt som de gjort med mindre kända medsystrar.

När filmen visades igen i Frankrike för ett par år sedan följdes den av ett livfullt och entusiastiskt samtal, och jag noterade lite roat hur olika jag blev bemött i Sverige och Frankrike. I Sverige hade jag länge varit ett hatobjekt för militanta feminister, i Frankrike hyllades jag av dem som en pionjär. Det ena lika befängt som det andra.

Marianne Ahrne har aldrig strävat efter att leverera några politiska budskap. Hennes stora längtan har stått till att utforska världen. Som ung rymde hon till Paris, hon har färdats i gumiflotte nedför Mississippifloden, och hon köpte en kamel och genomförde en tävling, skildrat i filmen Kamelresan från 1989.

Jag ville "uttömma det möjligas fält" som Camus kallade det. Jag har haft en lust och ett behov att pröva vem jag är, vad jag klarar av, men också en längtan efter att möta och förstå människor från andra länder och med andra erfarenheter. "Allt verkligt liv är möte" skrev Martin Buber. Det har varit min ledstjärna. Jag har velat vidga gränserna för vilka jag kan förstå. Ordet i all ära, men utan erfarenhet, utan de verklighetsförankrade utmaningarna, riskerar det att förtorka. I varje fall för mig som inte är någon teoretiker. Buber skrev också: "Varje resa har ett mål som den resande inte känner till." Det okända målet har lockat mig mest av allt.

Finns det någon gemensam nämnare, något återkommande tema i dina berättelser?

I TV-serien "Maskrosbarn" som handlar om min barndom och uppväxt finns en scen där mitt alter ego, Sara, då åtta år, står begravningsklädd i köket. Hennes morbror som hon tyckte mycket om har dött efter att ha hoppat ut genom fönstret, och hans hustru Helena (som hon heter i filmen) kommer ut i köket. Helena brister med plötslig våldsamt ut i ohejdbar gråt – hon skriker och vrålar ut sin sorg. Sara står som förstenad. Hon kämpar för att inte gråta själv. Över scenen ligger Saras röst som vuxen:

"Helenas sorg över den hon älskat skakade mig ända in i märgen, och jag visste med outrotlig visshet att ingenting i livet skulle angå mig så starkt som kärleken mellan kvinna och man. Helena grät för att hon hade älskat. Det var vackert, det var grymt, och jag kände en avgrund öppna sig mot framtiden, mot den dag då jag själv skulle älska."

Så ja: kärleken har varit mitt återkommande tema. Först och främst till en man men också till exempel till djuren.

Kärleken till berättandet, den föddes i Falköping, i köket.

Jag minns så väl det magiska ögonblicket då jag lärde mig läsa. Jag stod på golvet i köket och stavade mig igenom en enkel sagobok. Jag var sju år och van vid mer avancerade böcker: Robinson Kruse och Gullivers resor, Pippi Långstrump och Det blåser på månen, men dem var det

min mormor som läst högt. Nu försökte jag själv. Och plötsligt hände miraklet. I ett enda språng övergick jag från att stava mig igenom de enskilda orden till att flyta fram genom meningarna. Det svindlade i mig av lycka. Jag hade vunnit en frihet som ingen skulle kunna ta ifrån mig och som skulle få världen att vidgas.

Sedan dess har Marianne Ahrne tagit in världen, för att landa på torpet där ekorrar och skogsduvor bjuds på mat på verandan. Vi sitter i torpets kök och ser de vilda djuren med bara en glasruta emellan.

Jag frågar om hon har några råd att ge kvinnor som vill vandra samma väg som hon gått.

Ge allt utan att räkna efter vad det kostar. Väj inte för den djupaste smärtan. Var medveten om riskerna men agera som om riskerna inte fanns.

Har du något motto eller någon devis?

Jag gillar travestin "Man ska inte ropa hu förrän man ramlat i bäcken", och på min gravsten får det gärna stå "Aldrig en tråkig stund". Den vackraste gravsten jag vet är annars den vi filmade i slutscenen av "Flickor, kvinnor – och en och annan drake." På den stenen står inget namn, bara AMOR OMNIA.

Jag kan faktiskt tänka mig en annan devis som skulle kunna stå på min gravsten, *tillägger hon efter att ha tänkt en*

stund. "Den lever väl som lever dold". Men det har jag tyvärr upptäckt alltför sent!

Vi kommer in på det Sverige vi lever i dag, och hur långt vi kommit när det gäller jämställdhet.

Vi har kommit hyggligt långt i miljöer präglade av västerländska värderingar, och knappt över nollstrecket så länge det i Sverige och övriga västvärlden finns kvinnor som trots att de bor i ett demokratiskt land i praktiken är underkastade sharialagar.

Feministerna – och den feministiska regeringen – har gravt svikit dessa kvinnor, säger *Marianne Ahrne*.

Intervjun hade inletts med lite presentation och titeln som journalisten valt var "Jag var inte beredd på drevet." Ingressen lydde:

Marianne Ahrne är författaren och regissören som valt att gå sin egen väg, och hållit fast vid den även när det stormat, som efter filmerna om pojkar och män, flickor och kvinnor i mitten av 1990-talet.

Feministerna jagade Rigmor Robert och mig med blåslampa, och jag var inte beredd. Jag var inte riktigt beredd den här gången heller när det kom ett nytt mejl från Anna Nyberg:

Nu har jag hamnat i det där läget jag hoppades undvika. Det läge då min socialdemokratiska och feministiska författarkollega

tycker att du är både för hård i din kritik mot feminismen som begrepp, och dessutom får stå oemotsagd. Jag har som journalist självklart respekt för tanken att den som angrips ska ges möjlighet att bemöta det, men det som händer framför mina ögon är att du än en gång får rätt i det du skriver, "feministerna talar gärna om att man som kvinna ska vara självständigt tänkande, men ve de kvinnor som inte tänker som de själva". Vilket för övrigt är en av de meningarna min författarkollega vill stryka. Förmodligen var det jag som genom mina frågor skapat denna situation. Jag är fullt medveten om att detta kan få dig att tacka nej till medverkan överhuvudtaget, men jag ber dig överväga möjligheterna att vi får publicera texten med de ändringar som finns i bilagan.

Jag kollade vilka ändringar Green ville göra och svarade Anna:

Man slutar aldrig att förvånas! Jag tycker du har gjort ett bra jobb och med gott samvete kan ta strid för det. Jag ser det som att vi båda i detta är utsatta för censur, och det är inte acceptabelt i Sverige. Någon, jag har glömt vem, sa: "Om man vill veta vem som har makten, ta reda på vem man inte får kritisera." Men vilka är vi som journalister och författare om vi inte kritiserar makten? Om vi inte får tala fritt?

Om att jag får stå oemotsagd... Är det inte så att det här kapitlet ingår i en bok där alla andra är feminister och säger något helt annat än jag? Det var vad du antydde i ditt första mail till mig sedan jag svarat skriftligt på frågorna. Får de andra kanske stå oemotsagda för att de är rättänkande feminister?

För övrigt är ju detta inte en TV-debatt; du har gjort ett personporträtt som ska in i en bok som heter "De första". Rigmor Robert och jag var till exempel de första som offentligt vågade gå emot den ideologiska gammalfeminismen, där man blev hudflängd om man såg minsta skillnad mellan kvinnor och män. "Biologist" var ett av skällsorden då.

Din kollegas ändringsförslag gör en bra intervju blaslig och tandlös. Vissa ändringar kan jag gå med på, som denna:

– Det finns exempelvis feminister som påstår att könet är en social konstruktion. Det är bra. Den dogmen har nog övergivits av en del i modern tid. Men att en för mig obekant politruk får censurera vissa betydelsebärande meningar kan jag inte gå med på. Det hoppas jag att du inte heller gör. Kanske kan du publicera intervjun någon annanstans? Eller är det bättre att helt ta bort den? Vad tror du? Anna svarade:

Stort tack för ditt svar!

Du har en klar poäng i att all kritik inte måste bli bemött, och du har helt rätt i att många, inte alla, av dem vi intervjut beskriver sig själva som feminister.

Men just nu känns det som hur jag än gör, blir det fel. Vi är alltså två som skriver denna bok, och trots att jag och Monica har väldigt olika syn på samhället och politiken, så har vi hittills balanserat varandra väldigt bra.

Men nu känner hon att hon och dagens feminism blir utsatta för orättvisa påhopp. Och de delarna vill hon inte ha med i boken. Hon är orubblig på den punkten, och den striden kan jag

inte ta, inte i en bok som bär bådas våra namn och där vi medvetet valt att inte berätta vem som gjort vilken intervju.

Jag tycker att intervjun med dig fortfarande har mycket att säga med förslagen till ändringar, men går du inte med på dem så får intervjun stå åt sidan. Och samtidigt som jag svär tyst över det så beundrar jag din kompromisslöshet.

Där någonstans lade vi ner projektet. Jag uppskattade Annas hederliga svar; det var inte hon och jag som hade problem! Vare sig med varandra eller med saken i sig. Men jag kan i efterhand tycka att det var intressant att få se hur dogmatiskt det fortfarande kan vara från feministiskt och socialdemokratiskt håll i nådens år 2022. "Kvinnor som är starka och går sin egen väg" göre sig icke besvär. Man ska jamsa med! Andras yttrandefrihet står inte högt i kurs. Men yttrandefrihet spelar roll – också i Skaraborg! Slutmeningen om feministerna och den feministiska regeringen var det värsta röda skynket för kollegan som också varit riksdagsledamot. Det var något som uppenbart inte fick sägas. Men vad annat än hyckleri kan man vänta sig när de kvinnliga delegaterna i vår feministiska regering klär sig i hucklen vid besök i Iran samtidigt som modiga iranskor riskerar fängelse genom att offentligt visa sitt hår – eller när svenska kändisfeminister skriker i högan sky för att de blivit lite tafsade på för tio år sedan men fejt vänder bort blicken och mumlar om mångkultur när kvinnor i vissa miljöer i Sverige kastas från balkonger, misshandlas, våldtas, gifts bort mot sin vilja eller hedersmördas. De kvinnorna har sina starkaste försvarare bland andra kvinnor från samma kulturella bakgrund. De vågar

ta bladet från munnen. De tar en personlig risk. Och för DEM känner jag den djupaste respekt.

ANJA PRAESTO

TYSTNAD, TAGNING, TURISM

NÄR SKARABORG HADE HUVUDROLLEN

I nådens år 2007, då de ogudaktiga såväl som de gudaktiga oavbrutet härjade på fler ställen än i det Heliga landet, sänkte sig ett medialt skimmer över Skaraborg. Så många människor som denna dag hade aldrig församlats i Skara domkyrka, ty det var inte vilken presskonferens som helst som skulle genomföras, huvudrollsinnehavaren i Arnfilmen skulle äntligen presenteras.

(Fritt travesterat från inledningen av "Vägen till Jerusalem")

Fotoblixtarna bländade, kyrkorgeln dundrade och större pressuppbåd hade aldrig tidigare skådats i katedralen. På trappen till koret satt överhuvudpersonen själv, Jan Guillou och vid sin sida hade han Joakim Nätterqvist. En hittills okänd kändis som ridit sig in i huvudrollen i Sveriges ditintills dyraste filmproduktion. Den

blivande Cecilia (Sofia Helin), Arns fästmö, vars könstillhörighet likt på medeltiden utåt sett hade en sekundär betydelse, lyste med sin frånvaro.

Dock var den egentliga huvudrollsinnehavaren Skaraborg. Den rollen startade så smått 1998 då Guillous första del i Arnsviten "Vägen till Jerusalem" utgavs. Folk läste boken, reste till Aranäs utanför Mariestad och störde den pågående arkeologiska undersökningen genom att fråga "var det här Arn bodde?". Det var bara början.

Eftersom jag vid den tiden just hade avslutat min Volvokarriär och var nyanställd på Västergötlands museum, var jag ännu inte yrkesskadad i frågan om vad som passar sig inom museisektorn. Jag blev eld och lågor över "Vägen till Jerusalem". Det handlade ju om oss! I ett brev till Guillou och hans förlag förklarade jag att vi ville göra en turistslinga i Arns fotspår och undrade vidare vilka orter de kunde föreslå. I ett fax från Guillou, på den tiden skickade man fortfarande telefax, fick jag en summarisk redovisning över hela trilogins händelseförlopp. Men jösses, helt plötsligt var jag en av få som visste hur Arn skulle dö!

Och med det började en vindlande resa. I stället för att vara museets nyanställda informatör förvandlades jag till projektsamordnare inom historieturism. Ett drömjobb i skärningspunkten mellan kultur, historia, marknadsföring och besöksnäring. Vi hade fått en skänk från ovan till att saluföra vår bygds enastående medeltidshistoria. Många gånger har jag fått frågan om Amböckerna var en beställning.

Ingen vagga

Bakom trilogins tillblivelse låg en gedigen research. Guillou hade bland annat fått inspiration från en annan akademiledamot, Sören Holmberg, som han rest runt med bland Skaraborgs medeltida märkvärdigheter och Guillou hade fått den ena aha-upplevelsen efter den andra. Det var ju *här* han skulle placera sin riddare! Ty det var en korstågsriddare Guillou behövde, för att genom hans ögon belysa kriget i det Heliga landet. Avsikten var alltså inte att propagera för den västgötska historien eller initi- era ett återupplivande av debatten om Svea rikets vagga. Guillou fann att det mest sannolika ursprunget för en korstågsriddare var just i trakterna mellan Vänern och Vättern, han fanns ju till och med avbildad på kyrkan i Forshem!

Under de följande åren stegrades historieturismen till oanade höjder. Vi som från början hade siktat på en två till treårsperiod för Arnresor fick uppleva drygt ett decen- nium med arrangemang kring romanens hjälte. Och den omfattade allt; rundturer, Arn- och Ceciliasouvenirer, Arnpaket på hotellen, utbildade Arnguides, studiecirklar, mobilguides, Arnhelger, Arnlopp på Axevalla travbana, Arnteater, musikal, specialskrivna musik, en radioserie, en projektbil från Volvo, festivaler och hyllmeter av press- klipp. Dagens Industri hade Arnguide som en av de tio främsta framtidsjobben i ett av sina reportage.

Turismens utredningsinstitut gjorde två undersök- ningar av Arnturismen som kartlade allt från reseanled- ning till spenderade pengar. Under toppåren räknar vi

med att runt 150 000 personer årligen kom till området för att resa i Arns fotspår eller se några av Arnplatserna.

Svetsade samman Skaraborg

Som stöd till Arnturismen skapades Arnakademin. Den bestod inledningsvis av museet och turistcheferna i de "tyngre" Arnkommunerna, det vill säga Skara, Falköping och Götene. De största orterna i Skaraborg, Skövde och Lidköping, var mindre representerade i romanerna. (Guillou fick flera gånger påpekanden om att han borde tagit med Sankta Elin – Skövdes skyddshelgon och tongivande person på 1100-talet – men det hade han missat eller avsiktligt avstått ifrån.) Men inom turismen är det antalet övernattningar som ger störst effekt på statistiken och de mindre orterna har lägre boendekapacitet. När störtvågen av turister kom behövdes övernattning, mat, transport och kringsservice. Störst på hotellsidan är troligen Skövde, så med tiden kom även de och övriga kommuner att vara representerade i Arnakademin. Det fanns bäring för alla i den pågående medeltidsturismen.

Jag tror mig kunna hävda att detta var det första egentliga turistsamarbetet över alla kommungränser i Skaraborg, där turistansvariga jobbade sammansvetsat med ett gemensamt mål, att maximera den potential som fanns i klosterruiner, kyrkor, slagfält och inte minst alla berättelser. När Arn så småningom spelat ut sin roll som turistmagnet fortsatte samarbetet och idag tycks alla vara eniga om att besök föder besök, oavsett om gästen hamnar i grannkommunen. Next Skövde är ett exempel där man inte räds att fronta med Läckö slott – en plats som är känd

och har stor dragningskraft. Det lockar människor till bygden och väl här ges de chansen att upptäcka och lära känna så mycket mer på det turistiska smörgåsbordet. Det är destinationens kraft som är avgörande, inte var de kommunala gränserna går.

Ordet landsbygdsutveckling är bland det bästa jag vet. Det rymmer småskalighet, entreprenörsanda, initiativriktedom och tron på sig själv och sin bygd. Inget evenemang är för litet. Allt som engagerar människor är betydelsefullt. En gång var det ett stolpskott från Västsvenska turistrådet som menade att "om det inte är ett arrangemang som drar lika mycket folk som en Bruce Springsteenkonsert, då är det ingen idé att satsa". Nähä. Jag kan förstå att ur ett omsättningsperspektiv är en hembygdsdag som lockar trehundra människor inget som kan mäta sig med Bruce. Men den betydelse det har för den lilla föreningen som drar in några kulor till sin kassa, som får berätta om sin verksamhet, möta människor som är genuint intresserade – den är inte att förringa. Jag ger blanka tusan i miljonerna om jag ser att någon får med sig ny kunskap eller en aha-upplevelse. EN ny anhängare till kultur och historia är värt mer än hundratusen på en arena.

Akademisk konflikt

Marknadsföring och spektakulära trix står i bjärt kontrast till den akademiska tyngd som omgärdar en kulturinstitution. Västergötlands museum fick utstå en del kritik för Arnsatsningen. "Ska ni inte byta namn till Arnmuseet, haha?" Det var förstås en känslig sak att som museum engagera sig i en fantasifigur och dessutom understödja en

kommersiell verksamhet. Men ändamålet helgar medlen. Jag hävdar med en åsnas envishet att syftet med Arn var för oss, museet, att använda romanens attraktion till att få fler att upptäcka den verkliga historien. För vad hade hänt om vi hade hållit oss för präktiga för Arnvågen? Jo folk hade rest till Varnhem, Forshem, Gudhem och så vidare, vilket i och för sig är gott nog, men aldrig eller sällan hittat till oss! Museet som hanterar så mycket kunskap. Har Sveriges finaste medeltidsutställning. Kunde svara på frågor hur det egentligen förhöll sig. I och med att museet fanns i bakgrunden gick det att ha en kontroll på hur balansen mellan fiktion och verklighet skulle hållas. Vi såg också att Arnfantaster rekryterades bland en yngre, museiovan publik. Bingo!

Möjligen gick vi för långt, möjligen gick vi utanför ramar för att behålla ära och heder och ett museums tillförlitlighet. Men museet fick också stor uppmärksamhet och en del större företag, banker och stiftelser ville stödja det stora historieintresset. En följd av detta var att museet fick förfrågan om att presentera några intressanta forskningsprojekt som man i så fall kunde stödja. Valet föll på Varnhem. Och idag vet nog de flesta vad det mynnade ut i, med utgrävningen av den allra första kyrkan före munkarnas tid och upptäckten av Katas grav.

En framgångsfaktor var att de turistiska satsningarna var vad jag kallar ett gräsrotsprojekt. Det kom inga direktiv uppifrån, det var inget påhitt från det offentliga utan det växte liksom av sig självt. Det vi från Arnakademin stod för var sammansvetsningen över de kommunala gränserna, finansiering och utveckling av de initiativ och

idéer som kom från bygdens aktörer. Det rörde sig om allt från vilka souvenirer som kunde kvala in, vilka Arnpaket som skulle vara med, menyer och viner till arrangerandet av Arnhelger. Många entreprenörer och organisationer ute på Arns platser drev själva fram innehållet i det som skulle erbjudas inom temat. Kostymen anpassades efter hand och växte naturligt. Jag kammade hem Stora turismpriset (tillsammans med Guillou) men det var absolut inte min förtjänst allena. Utan alla entusiaster i Arns rike hade vi inte satt Skaraborg på kartan på det sätt som blev. Priset delades ut av dåvarande turistminister Ulrica Messing på turistmässan i Göteborg 2003. "Vilken tur", fick jag till det, "att det står ARN på väskorna när alla internationella turister är i antågande". För prispengarna, 100 000 kronor, gjorde vi en film om Birger jarl samt arrangerade en konferens med rubriken "Hur populär får man vara?" om balansgången mellan fakta och fiktion.

Filmtajm

När haussen efter trilogin hade lagt sig fick bygden en ny chans att brösta upp sig. Arn skulle bli film. När vi blev kontaktade av Svensk Filmindustri (SF) var redan manus, miljö och flera tilltänkta skådespelare klara. Men frågan var bara *var* inspelningarna skulle äga rum. SF kände till det lokala engagemang som fanns runt Arn i Skaraborg och det skulle säkert vara en drivkraft i att företag och organisationer ville vara delaktiga och välvilliga. Även kommuner och Västra Götalandsregionen så klart. Här fanns ju Sveriges filmcentrum genom Film i Väst i Troll-

hättan och dessutom alla platserna "i original". Förhandlingar om filmpengen drog i gång. Det krävdes en finansiell insats för att Västra Götaland skulle få vara centrum för Sveriges ditintills dyraste film, tvåhundra miljoner skulle kalaset gå på. Regionen sköt till tjugo miljoner, men vägen dit gick delvis på slak lina. Vid ett tillfälle fick vi mail från den exekutive producenten på SF som hotade med att hela produktionen istället skulle förläggas till Ungern. En skandal! Vad som hände bakom kulisserna då känner jag inte till i detalj, men resultatet vet vi ju. Inspelningarna förlades till Skaraborg med vissa kompletterande scener i Skottland och Marocko. Det var en nordisk samproduktion med en dansk regissör, finsk kompositör, norsk fotograf, för att nämna några. Även skådespelarna kom från olika delar av Norden, lejonparten var svenska, men även brittiska och indiska skådespelare fanns med.

Runtom i Skaraborg skapades inspelningsmiljöer. Kulisser byggdes, slagfält förbereddes, statister hyrdes in. Headquater blev Lundsbrunns kurort och utanför Skara, i en lagerlokal, staplades medeltidskläder, vapen, peruker, kroppsdelar (gummi), smink och annan filmrekvisita. Till slagfältsscenerna krävdes mängder av statister och audition inför dessa lockade flera hundra hantverkare, bågskyttar, svärdfäktare och ryttare. På Västergötlands museum fick vi det roliga uppdraget att vara värd för barnaudition. När den castingansvariga kom och visade mig fotot på dagens bästa Alde (Arns dotter) sade jag bara; ja, jo, hon blir nog bra. Bilden visade nämligen Elise, min systerdotter. Bland hundratals barn fick hon rollen. Först när kontraktet var klart avslöjade jag vår

släktförbindelse. Självt fick jag inte vara med i filmen ens som statist. Jag hade fel lugg. Det lades en imponerande vikt vid det medeltida uttrycket, såväl kläder som byggnader var minutiöst tillverkade eller inlånade från andra storfiler. Min nyckelroll var att bistå de platsansvariga att leta upp lämpliga inspelningsmiljöer i det Skaraborgska landskapet och jag bidrog också till att hitta företagare som kunde leverera olika material.

En motprestation som regionen hade ställt var att filmpremiärerna skulle ske i Skaraborg. Ett härligt mingel av kändisar, SF-folk, skådisar, representanter från offentligheten och medeltidsklädda aktörer samlades i och kring biograf Grand i Skara. Efteråt var det middag på Kråks herrgård. Under de kryssvälvda tegeltaken inmundigades läckerheter och givande tal. Vid ett tal spetsade jag särskilt öronen. Vem är det? frågade jag mina bordskamrater. Det gick inte att se personen bakom alla pelare. Talet var spirituellt och underhållande och framhöll så pricksäkert Västra Götalands betydande roll i filmen. Det var ju nya landshövdingen fick jag veta, Lars Bäckström, sedermera också han ledamot i Skaraborgs Akademi. Jag fick sedan hela talet i skrift och lade ut det på Arns hemsida. Samma kväll fick jag också en stjärnsmäll, star struck säger man visst. Jag vågade inte slå mig ner vid Stellan Skarsgårds bord, trots en invitation. Jag höll mig i stället till mina vänner bågskyttarna.

Men på Skaras Grand var det ju bara urpremiär. Det blev sedan andrapremiär i Skövde och därefter galapremiär i Stockholm. Röda mattor, hästar, mera medeltidsfolk och flera tal och kändis mingel. Middagen i Blå hallen

i Stockholms stadshus lär för många vara ett starkt minne. Senare fick Arnfilmen biopublikens pris på Guldbaggegalan, mer mingel och fest. Det var tider det.

Vi har ju mötts förr

”Saladin is here. He is trouping his forces next to the border”.

Arn de Gothia, som Arn heter under sin straffexercis i det Heliga landet, har bättre koll på sin fiende och vän Saladin än hans militära kolleger. Men som underlydande får Arn finna sig i ledarens blinda tro på ”the true cross” och sunt förnuft ges inget utrymme. Det går som det går. Tempelriddarna går på pumpen och Arn skonas från döden enkom tack vare sina tidigare möten med muslimernas ledare. Dessa möten har skett i ömsesidig respekt, samförstånd och klokskap kring den dårskap som sker i strider om makten i Jerusalem. Varför inte leva sida vid sida, med respekt och ödmjukhet för ”de andras” tro?

Det politiska budskapet i Arnböckerna fick mycket litet utrymme när bygdekärlek och turistisk hetta tog överhanden. Guillou ville genom Arn inte bara skildra hur det svenska riket etablerades kring ättefejderna vid 1100- och 1200-talen utan också ge en bild av islam och den arabiska kulturen och hur den, liksom många andra kulturer, påverkat och införlivats i vår egen. Mängder av analyser och akademiska uppsatser har skrivits om Arn, såväl om böckerna som om den turistiska sidan. Inte bara vid svenska universitet utan även vid norska och danska, där

några berör frågan om "Aktuell politik i historisk förklädnad".

Eftersom detta viktiga huvudspår fick en undanskymd roll ville Västergötlands museum ge det en ny chans och skapade projektet "Vi har ju mötts förr". Detta skildrades i en utställning, där föremål, språkbruk, vetenskaper och traditioner som vi av hävd uppfattat som ursvenska eller vart fall västerländska, i själva verket kommer från annan, ofta arabisk kultur. Utställningen backades upp med föreläsningar, debattkvällar och temaarbeten i skolor och studieförbund. Av mera bestående karaktär var den bok med samma namn som skrevs.

Genom att öppna ögonen för historiens skeenden, där utbytet mellan kristna och muslimer varit till gagn och nytta för vår västerländska välfärd och samhällsuppbyggnad, kan vi lättare upptäcka fördelarna med ömsesidig respekt, förståelse och fortsatt utbyte. Det är genom invandring och vistelser i främmande länder som vi kan bygga relationer i nya möten. Vi har ju mötts förr och vi möts igen. Och igen... (Ur boken "Vi har ju mötts förr" presentation. 2004)

Utställningen gick sedan i något reducerad form på turné i Västra Götaland och värderingsövningar genomfördes i framför allt grundskolor där de medverkande fick grunna över val, uppfattningar och ta del av varandras åsikter.

Möjligen var "Vi har ju mötts förr" ett avlatsbrev för de synder vi förlorat oss i genom att gå mammon tillmötes i Arnpaket och andra kommersiella förlustelser. Alltför tydligt pk för att återställa det museala kapitalet? Men det var det i så fall värt. Vi är många från denna projektfas

som än idag funderar på hur "Vi har ju mötts förr" skulle kunna få en renässans. Budskapet och innehållet är ju lika viktigt idag, denna boll borde hållas rullande.

Saracener i Skaraborg

Kanske var vi naiva i vår tro på att bygga broar mellan den kristna och muslimska världen. Men vi kom så pass långt i denna ambition att vi i regi av en researrangör i Göteborg faktiskt genomförde flera Arnresor till mellanöstern, då vi samtidigt kunde väva in och förmedla vikten av tolerans. Det var främst genom att lära känna och samarbeta med Arabiska kulturföreningen i Göteborg, som detta äventyr inleddes. Vi var en delegation som inbjöds till Syrien och besökte bland annat Turistministeriet i Damaskus. Det blev fler möten med turistinstitutioner i mellanöstern såsom Jordanien och på tur stod Libyen.

Ett syriskt tv-team följde oss på en av resorna. Detta tv-team kom sedan till Sverige och filmade "Arnkulturen", som sändes i bland annat programmet Balad baladak (Mitt land, ditt land). Vi uppsökte med dem flera Arnplatser och också KSS i Skövde (nu SKAS) där det finns ett kyrkorum med både altare och bönemattor. Likheterna mellan kristendom och islam är större än många vet och det går att samsas om samma heliga utrymme. Det fanns vid denna tid långt gångna idéer om att bygga en moské i Skövde. Plats hade föreslagits och finansiering fanns i sikte, men av olika skäl lades planerna på is.

Delegater från det syriska Turistministeriet kom också på besök och visades runt i Arns rike. Vi ordnade gemensamma aktiviteter på turistmässan och hade bland annat

danser med våra gästande sufidansare och Joakim Nätterqvist. Det var ett riktigt party.

”Ingen ska driva med vår profet”

Det vi trodde skulle bli en halvhalt för Arnresorna till mellanöstern blev till slut ett helstopp när Muhammedkarikatyrerna väckte vrede i den islamska världen. Vi ligger lågt ett tag, kom vi överens om med våra turistkontakter. Men teckningarna publicerades ånyo i yttrandefrihetens namn, dessutom kom Lars Vilks rondellhund att ytterligare lägga lök på laxen. Det funkade inte att promota mellanösternsamarbete när nordiska ambassader stacks i brand och danska och svenska flaggor brändes på öppen gata. När sedan kriget i Syrien startade 2011 var hoppet definitivt ute. Vi har kvar goda kontakter med flera aktörer bortom de stridande nivåerna, och via en kvinnoorganisation arrangeras alltjämt möten och konferenser där fred och försoning står på schemat men också entreprenörskap och innovationer.

En samvetsfråga dyker upp i sammanhanget. Kan och ska man gynna diktatoriska regimer genom oförargliga samarbeten och ducka för det som sker ovanför våra huvuden?

Jag kommer tillbaka till gräsrotsperspektivet. Vi som var engagerade i Arnprojektet begrep naturligtvis att vi genom att skapa turistiska möten inte kunde ändra på alla konflikter mellan västvärlden och den muslimska. Men även höga torn börjar vid marken. Vi hade ett folk till folkperspektiv. När vi satt där på mattan i ett beduintält i öknen mellan Palmyra och Homs, böjds på mat och via

tolk pratade om vardagsliv, nöje, politik, barn och smink, så ville vi bara att fler skulle få uppleva detta. Om inga möten sker mellan människor bortom kring och konflikter, hur ska vi då lära känna varandra, på riktigt? Det är därför turism är det största fredsverktyget.

Arn lever

Dog Arn verkligen efter det där ödesdigra svärdshugget vid slaget vid Gestilren? Ja, men hans minne lever vidare. Det förvaltas bland annat genom tusentals besök på Arns hemsida, Arnguiderna får då och då ännu förfrågningar om att resa runt med Arnsugna turister. Ett samarbete mellan Östergötland och Västergötland under parollen Göta rike drogs igång av en otämjd landshövding från det ena landskapet och ett driftigt regionråd från det andra. Det osannolika giftermålet mellan Arn och Heliga Birgitta arrangerades på ön Fjuk i Vättern som ett incitament för samarbetet. Fokus sattes på att utveckla pilgrimsleder, fira Birger jarls födelse 1210 och väcka liv i den gamla Eriksgatan. Allt detta värt sin egen bok.

Next Skövde har tagit initiativet till att lyfta fram de medeltida platserna igen, med modern teknik. Givetvis tittar släkten och jag på Arnfilmerna varje nyår. En klassiker som för vår del konkurrerat ut den traditionella Ivanhoe. Och drömmen om att arbeta vidare med temat "Vi har ju mötts förr" har ännu inte förtvinat.

In Hoc Signo Vinces!

MARIA PERSSON LÖFGREN

RÖRSTRANDS RETRO REVANSCH

Mitt i natten ringde telefonen i radhuset på Bollgatan i Lidköping.

Pappa svarade i kobratelefonen, som stod nära honom i sovrummet. Det var inte första gången och inte den sista, som det ringde och han fick skynda iväg till fabriken, för att godset på några vagnar rasat i den mer än 800 grader heta ugnen.

Den här gången var det Koka blå koppar på vagnarna. Senare tog han hem "konstverket", ihopbrända vitblå koppar, som aldrig blev den bruksvara Koka blå helt och hållet var.

På 60-talet började pappa på Rörstrands porslinsfabrik i Lidköping, flyttade med två småbarn och fru till staden vid Vänern, som då präglades av sina stora industrier. Det var Rörstrand och Meken på Fabriksgatan nere vid Väterns strand. När fabriksklockan ljöd vid fyrtiden syntes cyklande arbetare fylla gatorna på väg hem från Rörstrand och Meken, Lidköpings Mekaniska verkstad.

De fyllde gatorna likt gräshoppsvärmar. Utanför fabri-
kerna längs gatan var det tusentals cykelställ och nästan
inga bilparkeringar.

Över 2000 jobbade på porslinet och pappa fick sitt kon-
tor mitt inne i fabriks hallen. En glasad uppbyggd bur mitt
bland porslinsmålarskor och vannorna där oftast unga
kvinnor doppade ned gods för hand i glasyren innan det
skulle ställas upp på vagnar för att brännas i ugnarna.

Pappa Leif var tidsstudieman, han hade en tvåårig in-
genjörutbildning i bagaget och skulle som tidsstudieman
effektivisera porslinsproduktionen.

Det var sällan populärt bland dem, som på golvet ut-
förde sådant som handmålning av tekoppar och kaffe-
koppar på ackord eller bland dem som hade de tyngre
jobben att lasta vagnarna eller tömma gipsformarna. Fa-
briken var full av familjer där alla jobbade på porslinet,
där släktingarna också gjorde det, där de kände varandra
och visste födelsedatum och de viktigaste detaljerna kring
varje syssling i släkten. Ett litet slutet gäng, som såg med
suspekta ögon på den unge tidsstudiemannen, vars Me-
delpadsdialekt placerade honom i utbölingsfacket.

Men det här var sextioalet och fabriken hade behov av
fler arbetare och gjorde som många andra industrier då,
åkte och rekryterade på kontinenten. Snart var inte längre
norrländska särskilt exotiskt när det kom italienare, gre-
ker, ungrare och alla från Jugoslavien.

Pappa trivdes bland alla dem, som kom utifrån och
trots att han inte kunde några utländska språk, lyckades

han hitta sätt att kommunicera och blev trots sitt yrke populär. För inte alla tidsstudiemän vaknade när telefonen ringde och det krävdes hjälp vid ras i ugnarna.

Men Persson kunde man lita på, han kom och han var ärlig och rak, vilket uppskattades.

Som barn var vi ofta med pappa på jobbet och kände värmen, som mötte pappa. Han presenterade oss högtidligt för alla, som jobbade.

Så fick vi lära oss skillnaden mellan de olika porslins-serviserna. Vi såg Marianne Westmans stengods där leran var grövre och grå, Annika hade orangebrunt mönster, Elisabeth var i mörkblått och grönt. Vi lärde oss vad de små trekantiga gipsbitarna användes till, att koppar ställdes på dem inför bränningen för att inte fastna och lämnade de karakteristiska små punkterna på undersidan av koppar och fat. Vi lärde oss hur Gröna Anna tillverkades i flintgods och med koppartryck, inte handmålade mönster, likadant med populära ljusblå Ostindia. Vi fick veta att fältspatsporcelain var det allra starkaste godset, vitt och hårt, bränt i hög värme, precis som Koka blå servisen.

Hemma kunde pappa ge oss en kopp att slå sönder i diskhon för att visa hur starkt porslinet var.

Vi fascinerades av att det som sedan blev en genomskinlig glasyr där mönster och färg syntes igenom var en tjock gröt där allt skulle doppas och inget av mönstret syntes förrän efter bränningen.

När jag började skolan fick jag ta med hela klassen till pappas jobb och alla fick måla en tallrik och en äggkopp, som brändes och som vi sen fick hemsända.

Rörstrand var mer än en arbetsplats. I fabriken fanns föreningar, idrott, tävlingar och mycket umgänge på fritiden. Fabriken var med och byggde bostäder för anställda, som radhusen på Ljungströmsvägen. Tidningen Rörstrandaren skrev om både det som skedde på arbetstid och utanför. Carl Harry Stålhane var aktiv och satte upp teaterpjäser där många Rörstrandare var med.

Konstnärerna hade sina ateljéer i en separat byggnad, som var sammanbyggd med en gång över gatan. Dit fick inte vem som helst komma. Pappa var på god fot med dem också men talade ofta om konstnärer som lite speciella, som inte kunde behandlas som andra, med en impulsivitet och nyckfullhet han hade lite svårt att förstå. Och så klart att tidsstudiemannens uppgift fullständigt krockade med den fria konstnärens krav på skaparutrymme utan tanke på tid eller effektivitet.

I fabriken utvecklades nya maskiner för att tillverka fler tallrikar med maskiner och rationalisera bort de tyngre manuella jobben, som gjorde många arbetare sjuka som gamla.

Men 70-talets slit och släng och framförallt IKEA blev så småningom dödsstöten för svensk porslinsstillverkning.

Lidköpingsfabriken och pappa hade då varit med om flera ägarbyten, om fabriker som las ned i koncernen Upsala Ekeby, Gefle Porslin, Hackefors i Norge, när finska Arabia tog över Rörstrand.

De internationellt kända konstnärerna fick sparken, några fick komma tillbaka som frilansare som Inger Persson, känd för sina färgsprakande alster tekannorna POP i

orange, blått, grönt och gult och sina plaketter i stengods ofta i turkos, blått och brunt. Carl Harry Stålhane öppnade eget istället, men Sylvia Leuchovius, som funnits med sen Marianne Westmans, Gunnar Nylunds och Isaac Grünewalds tid, kom också tillbaka som frilansare.

Hon fick uppmärksamhet för dekoren på jubileumsservisen Sylvia, som kom 1976, det år Rörstrand firade 250 år. Att formen för tallrikar och koppar designats av Westman och Stålhane nämndes inte och bråket kring detta gjorde att Leuchovius sa upp sitt kontrakt i ett brev till min pappa 1976.

Leuchovius levde precis som många av Rörstrands kvinnliga konstnärer i skymundan av de stora manliga egon, som dominerade totalt. Men idag är det hennes alster, som betingar många tusenlappar på auktionerna, priser trissas upp av ett enormt intresse från Japan. Trots det finns Leuchovius inte ens nämnd i svenska Nationalencyklopedin.

Sent 70-tal var pappa upprörd över IKEA, som sålde dåligt porslin till billig penning och höll på att ta död på kvalitetsporslinet från Rörstrand. Hemma var papperstallrikar, pappmuggar eller plastmuggar förbjudna. Långt upp i åren bannades barnbarnen för att de drack ur koppar utan att använda kaffe- eller tefatet.

Tommy Skogberg svingar sin klubba i en lagerlokal där det varannan lördag är auktion i Lidköping. Han är samtidigt en av de största kännarna av Rörstrandsporslin och nutida konsthantverk.

Men idag är det sällan de riktiga godbitarna dyker upp, tycker han.

Det är inte på hans auktioner, som kaffekoppen Kadett, en enkel modell i randigt rött, blått eller gult, säljs för många tusenlappar eller DM modellerna av Gefle porslins rätt enkla kaffekoppar, som på nätsajter kan gå för femsiffriga belopp.

Trenden med tiotusentals kronor för rätt enkla kaffekoppar skulle i alla fall ha glatt min pappa för de säljs med fat, alltså inte bara kopp utan kopp och fat, precis som han tyckte det behöver vara.

En keramisk vägplakett ropas ut av Tommy:

– Var ska vi börja för den här Jackie Lynd plaketten, på en svensk stuga, lockar han.

– 100 ?

– 200 ?

– Plaketten säljs för 350 kronor på auktionen.

Konstnären Jackie Lynd kom som ung sent 70-tal från hemlandet Irland för att göra ett år på Rörstrand, efter att ha arbetat på Wedgewood i Storbritannien. Hon tillhörde några av de sista konstnärerna på fabriken, designade en rad serviser, som idag säljer mycket bra på auktioner och nätsajter. En av hennes ytterfoder, en stor kruka i blått och vitt säljs för en tusenlapp på auktionen.

Idag bor hon på Österlen där jag råkar träffa henne i Simrishamn. Hon kommer fram och säger känner du igen mig? Senast vi sågs skulle du precis börja på Journalisthögskolan, säger hon.

Alltså för 46 år sedan.

Jag blir lite tårögd för jag har precis ropat in en keramisk plakett och en kruka, som hon designat och givit ett av mina barn hennes servis Isolde. Jag berättar det och att

jag så gärna vill höra mer om hur det var att som ung kvinna verka som konstnär på Rörstrand då på 70-talet. Hon skrattar och säger:

– Du det var så bra med din pappa, han var en underbar chef och människa.

Hon säger säkert det hon vet jag vill höra. Men sen går jag in på hennes hemsida på nätet och ser en bild med ett gigantiskt keramiskt fat till ett brickbord, som min pappa fick på sin femtioårsdag 1979 från Rörstrandarna.

Det är hennes verk, hon har dekorerat fatet med Lidköpings landmärken Rådhuset och Läckö slott, med de medeltida kyrkorna, med olika porslinsstämplar, som Rörstrand använt, kända tallrikar, med Rörstrandarnas idrottstävlingar i golf och skidor. Sjön Vänern och båtarna, det vackra naturlandskapet med kor och oändliga fält. Allt det som fick Jackie Lynd att stanna kvar i Sverige, och allt det som representerar det bästa med den tiden när fabriken fortfarande var levande.

SÖREN HOLMBERG

SKARABORGSKA BÖNDER REVOLTERAR

Poltava 1709, Sveriges största militära katastrof. Ja, så är det nog. Svårt att hitta ett mer förödande nederlag. Men var det en katastrof för Sverige? Naturligtvis på kort sikt. Men kanske inte på längre sikt. Den krigiska och för folket kostsamma stormakten Sverige fick ett – som det skulle visa sig – avgörande grundskott i Poltava. Liksom Karl XII:s tyranniska envælde. Men det beredde väg för något mycket bättre – den femtioåriga frihetstiden. Visserligen med mycken militär inkompetens och förlorade krig, men med vetenskaplig och kulturell blomstring och löften om en mer parlamentarisk och demokratisk framtid för den gamla militärstaten Sverige.

Detta resonering i termer av kort och lång sikt känns dock föga trösterikt när man betänker den dödliga katastrof som drabbade Skaraborgs regemente vid Poltava. Regimentet hade halverats av strider och sjukdom på väg öster ut hösten 1708 och den osedvanligt kalla vintern

1709. Det bestod endast av cirka 450–500 man på morgonen den 28 juni 1709 när skaraborgarna på svenska arméns högerflygel stormade fram mot tsar Peters befästa läger utanför Poltava. Anfallet var till en början framgångsrikt. Skaraborgarna bröt igenom ryska linjer. Men på vänsterflygeln gick det sämre för svenskarna. De skaraborgska framgångarna kom till ingen nytta. Ryssarna var mångdubbelt fler och omslöt de allt färre och allt ensamare skaraborgarna. Det hela slutade med att de allra flesta av regementets soldater blev nedhuggna. Siffrorna är osäkra, men beräkningar visar att cirka 90 procent av skaraborgarna stupade. En av de största förlusterna för något svenskt regemente i vår krigshistoria. En av de stupade var regementets överste. Han hette Carl Gustaf Ulfsparre, ett namn att ära och minnas i Skaraborg.

Efter Poltava och kapitulationen i Perevolotjna några dagar efter slaget fanns inte längre något Skaraborgs regemente. De få överlevande hamnade i långvarig rysk fångenskap. Regementet måste återskapas från grunden. Och bråttom var det. Krigarkungen Karl XII beordrade fram nya soldater för att kunna fortsätta kriget. Ett utarmat Skaraborg och ett utarmat Sverige-Finland med flera dåliga skördeår bakom sig skulle stampa fram en ny armé. Rotebönderna ålades att hitta nya soldater att skicka ut i krig. Märkligt nog lyckades man och dessutom mycket snabbt. Redan under hösten 1709 hade Skaraborgs regemente en ny överste, Kristoffer Georg Witting, och hade rekryterat omkring 800 soldater, inte fulltaligt men inte långt därifrån. På våren 1710 var regementet helt återupprättat. Endast ett mycket litet antal rotebönder

hade inte fått fatt på någon villig soldat, och därför själva fått dra på sig uniform och bli knekt.

Pospoliten

Nyheten om Sveriges nederlag vid Poltava hade knappt nått Norden innan Danmark passade på att förklara krig och skeppa över trupper till Skåne senhösten 1709. Det svenska försvaret leddes av Magnus Stenbock med "smeknamnet" Måns Bock. Han var orolig för att hans nyuppsatta armé skulle få det svårt mot danskarnas mer övade, värvade proffsskrigare. Förstärkningar skulle nog behövas, bedömde Stenbock, och lanserade idén att Pospoliten skulle mobiliseras.

Pospoliten – benämnt efter namnet på ett allmänt upp-
båd av polska adelsmän – var ett i dåtida Sverige hävd-
vunnet namn på ett uppåd av allmoge för krigstjänst. På
svenska talades det också om bondeuppåd eller folk-
uppåd. Det ultimata uppådet var alle man ur huse. Så
mycket folk trodde sig dock inte Stenbock behöva. Men
några tusen bönder från närliggande län till Skåne öns-
kade han för att stödja hären – inte som soldater utan som
arbetskraft vid transporter och vid väg- och brorepara-
tioner.

Riksrådet i Stockholm var skeptiskt. Behövdes verkli-
gen ett bondeuppåd? Kunde man lita på dem? Och hur
skulle de alla förses med föda? Det var redan utan dem
ont om mat till armén. Men Stenbock stod på sig och de
styrande i Stockholm gav med sig och gick med på att
landshövdingarna i de Syd- och Västsvenska länen utfär-

dade kallelser till Pospolit – inte en för alla män utan endast för begränsade urval av allmogen. Man skulle samlas i februari 1710 i de olika länen för att tåga ned till Skåne, eller för skaraborgarna till Halmstad. Matsäck för några veckor skulle medföras, liksom någon form av beväpning.

Storstilad planering, men inte fungerade det som tänkt. Det hela blev ett stort misslyckande. Få eller inga bönder hörsammade kallelserna. De kom inte till samlingsplatserna, och de fåtaliga som kom kunde endast tänka sig att försvara hembygden – det egna länet – inte marschera långt hemifrån. Därtill var missnöjet stort med att inte alla skulle vara med. Utplockandet av några bönder i varje län uppfattades som orättvist. En landshövding – i Elfsborgs län – vägrade helt att kalla in länets bondeuppbåd och skicka det söder ut. Han ville ha kvar sin allmoge hemma för att vid behov kunna mobilisera dem i försvar mot ett eventuellt angrepp från Norge.

Sist av alla län kallades bönderna i Skaraborg till samlingsplatserna för avmarsch till kriget i Skåne. Nyss hade man stampat fram ett helt nytt Skaraborgs regemente och nu skulle man därtill uppbådas själva och marschera ut i ett nytt krig. Den nitiske, men senfärdige, landshövdingen i Mariestad Carl Gustaf Soop beordrade inställning i månadsskiftet februari-mars 1710, trots att han rimligen då måste varit underkunnig om att bondeuppbåden hade totalt fallerat i alla andra län. Allmogen i Norra Vadsbo Härad – män mellan 15–60 år – skulle inställa sig utanför tingshuset i Binneberg för avmarsch till Halmstad den 1 mars. "Förning" för sex-sju veckor skulle medföras.

Det blev ingen avmarsch. Istället blev det revolt, mord på en kronofogde och hårda straff med många avrättningar i september.

Här får Du oblaten

Inkallade män från norra Skaraborg ända upp till Tiveden började samlas i Binneberg norr om Skövde på eftermiddagen den 28 februari.¹ Rykten om stort missnöje och agitation bland allmogen på väg till Binneberg hade nått landshövding Soop. Ett förmöte i Hofva skall ha varit mycket aggressivt med sprit inblandat. Soop beslöt att åka till Binneberg för att lugna bönderna. Det blev ett kort och hetsigt besök. Männen ville inte bli lugnade. De vägrade gå till Halmstad. Som mest kunde de tänka sig gå "åth Elfwen", till den gamla gränsen mot Norge vid Göta älv. Stämningen var upprörd. Landshövdingen lyckades med möda slita sig från männen som beväpnade samlats omkring honom och fly från Binneberg.

Senare på eftermiddagen anlände kronofogde Johan Warenberg till tingsplatsen. Han skulle förrätta utskrivningarna. Warenberg hann knappt lämna släden innan han var omringad av arga män som påpekade det orättfärdiga i bondeuppbådet och marschen ned till Halmstad. Flera av dem krävde också Warenberg på de skjutspengar som han erhållit men inte betalat ut till de bönder som

---

¹ Skildringen av händelseförloppet i Binneberg den 28 februari och 1 mars 1710 har till stor del hämtats på nätet från den utmärkta källan *Upproret i Binneberg år 1710*. Och från Sixten Bengtssons lysande berättelse i skriften *Binneberg år 1710 – en tidsbild*.

stått för skjutsning åt olika statliga ämbetsmän. Johan Warenberg hade inte det bästa rykte. Han "glömde" ibland att betala ut skjutspengar till dem som skulle ha dem. Och han tog emot mutor.

Dagen därpå tisdagen den 1 mars skulle avmarschen ske. På morgonen hölls korum av närvarande präster. Och häradshövding Aurell hade anlämt. Männen skulle lugnas ned. Men det var inte lätt, bland annat därför att många hade förfriskat sig på Binnebergs gästgifveri som låg nära tingshuset. I handlingarna står det: "Allmogen hade öfverlastat sig med mycken dryckenskap... wärre än till arghet och ondsko opretade Lejon, Biörnar och Willdswin."

Stor oro rådde bland den församlade allmogen. Man ville inte ställa in sig i leden efter trumslagaren som skulle gå först. Bengt i Ebbetorp – som senare kom att ses som en av ledarna för revolten – skall ha slitit åt sig häradsfanan och ropat ut att den som marscherar skall dö. Kronofogde Warenberg och Häradshövding Aurell, som hittills hållit sig inne i tingshuset, kom nu ut för att tala männen till rätta. Det var ett misstag. Warenberg omringades genast och fasthölls, och krävdes på de skjutspengar han förskyllat. Aurell kom loss och hann fly. Sämre gick det för Johan Warenberg. Han drogs in i tingshuset igen där misshandeln började. En utdragen och svår misshandel. Den Kungliga Commission som senare undersökte tingshuset fann att den bänk och väggen intill där kronofogde Warenberg suttit var "helt öfverblodig". Därtill fann man flera kulkål, ett sönderslaget tingsbord och nio "spjut-

sting" i en dörr till en kammare där Warenberg varit innan han blev utdragen ur tingshuset. För utdragen blev Warenberg. En av de namngivna revoltörerna Sven Nilsson i Korterud skall ha ropat att: "Tu äst Konungens tiuf, tu skall icke dö på ärlig mans gård utan på Konungens landsväg".

Väl ute på vägen framför tingshuset sägs det att den svårt misshandlade Warenberg skall ha bett att få en sista nattvard. Då skall Sven Nilsson gått fram och kört ett spjut i munnen på honom med orden: Då skall Du här få oblaten. Den svårt misshandlade Johan Warenberg dog senare på eftermiddagen.²

Allt skall sedan visa sig ha varit helt onödigt och förgäves. Skaraborg spelar roll, men nej inte denna gång. Bondeuppbådet från Skaraborg som den 1 mars skulle bege sig av till kriget hade kommit för sent om de marscherat söder ut. Kriget i Skåne avgjordes dagen innan, den 28 februari då Sverige och Magnus Stenbock vann det avgörande slaget utanför Helsingborg. Danskarna evakuerade Skåne för att sedan aldrig försöka återerövra sin östra landsdel igen.

Binnebergs blodbad

Att vägra lyda kronans och landshövdingens befallning och bära hand på konungens troman gjorde man inte ostraffat i Sverige under det tidiga 1700-talets envælde. Det skulle de skaraborgska bönderna få erfara med råge.

---

² Kronofogde Johan Warenberg hedrades med en gravplats inne i Varnhems kyrka, i närheten av Birger jarls grav.

En kunglig kommission under ledning av landshövding Soop tillsattes som skulle hålla förhör och fastställa vad som hänt. Förhören under beskydd av Östgöta kavalleriregemente inleddes i maj månad. Man kan undra om Soop inte litade på det nybildade Skaraborgs regemente? Alla som varit närvarande i Binneberg den 1 mars kallades till förhör. Få erkände något. Många skyllde ifrån sig. Ett vanligt försvar var: "Att jag af dryckenskap war alldeles öfwerlastad". I juni sänder Kommissionen upp sina slutsatser till Rådet i Stockholm. Efter långt dröjsmål kom så i augusti de slutliga dombesluten från Rådet. Och de blev mycket, mycket hårda. Åtta dömdes till dödsstraff och stegling³, bland dem – som ledare – Bengt Jonsson i Ebbetorp, och Sven Nilsson i Korterud – som kört ett spjut i munnen på Warenberg i stället för oblat. Ett tjugotal dömdes till spöstraff och tre till fem års fängelse på Marstrand fästning. Ytterligare cirka tjugo män fick spöstraff, böter och kyrkoplikt. En person slapp det hårdare spöstraffet och dömdes i stället till piskning med sex par ris vid tingsdörren. Han hette Johan Larsson och var en tolv år gammal pojke.

Förhållandena i arrestfängelserna i Lidköping och på Läckö var förfärliga. Tre av de dödsdömda och fem av de till spöstraff dömda hann avlida under sommaren 1710 innan domarna skulle verkställas. Det betyder att det

---

³ Stegling innebar att en avrättad persons kropp eller huvud eller höger hand spikades upp på en påle i förnedrande och avskräckande syfte. Stegling förbjöds i Sverige så sent som 1841.

endast var fem dödsdömda som på morgonen den 10 september fick nattvarden i Binnebergs kyrka för att sedan marscheras inuti en spetsgård av soldater från Kristinehamn i Värmland – inga soldater från Skaraborg nu heller – till en plats "söder om byn". Där, vid pass halv tio, halshöggs tre av de dömda. Oklart i källorna vilka och varför bara tre. De två som var kvar fördes sedan i spetsgård till en annan plats "norr om byn" där de avrättas. Landshövding Soop bemärkte att få bönder närvarade som åskådare, men många "bondeqwinfolk". Att många kvinnor närvarade har Sixten Bengtsson en förklaring till. Han skriver: "Det var nämligen i gammal tid alltid brukligt, att bondgummor vid dylika tillfällen skyndade fram för att samla upp blod från de avrättade. I det allmänna folkmedvetandet gällde ju sådant för att vara ett utomordentligt botemedel mot många sjukdomar, bland annat mot fallandesjuka." Efter blodinsamlingen vidtog en ny marsch till porten framför tingshuset där tre pålar var resta. Här verkställdes spöslitningen.

Avrättningarna i Binneberg 1710 var ett blodbad. Fem halshuggna, lika många som halshöggs i Linköpings blodbad år 1600.⁴ Dock de avrättade i Linköping var inga bönder, de var adliga rådsherrar. I Stockholms blodbad 1520 dog över åttio personer, många adelsmän, men också ofrälse borgare. Så blodbad kan det heta även när vanliga oadliga personer avrättas.

---

⁴ Därtill ytterligare åtta döda i fängelse innan domarna hann verkställas. Fångarna måste ha behandlats förfärligt. Det hedrar inte rättsväsendet i det tidiga 1700-talets Skaraborg.

Något som inte brukar kallas blodbad, men som verkligen var ett blodbad var häxjakten under Det stora oväsendet 1668–1676. Flera hundra så kallade häxor avrättades. Kulmen var häxprocessen i Torsåkers socken i Ångermanland. Den 1 juni 1675 halshöggs och brändes sjuttioen personer i Torsåker – sextiofem kvinnor, två män och fyra pojkar. Till Stockholms och Linköpings blodbad bör i historieböckerna fogas Torsåkers blodbad och Binnebergs blodbad.

Platsen för brottet idag

Det gamla tingshuset där allt tilldrog sig 1710 finns inte längre kvar. Ett nytt tingshus uppfördes på 1750-talet, troligen på samma plats som det äldre nedblodade tingshuset. En andra våning i trä påbyggdes i början av 1800-talet. Huset fungerade som säte för Binnebergs och Valla tingslag ända fram till 1891. Därefter användes huset bland annat till skola under de första decennierna av 1900-talet, och som sammanträdeslokal för kommunalstämman. Den äldre bottenvåningen har någon kortare tid också använts som mejeri. Byggnaden var anrik men förföll långsamt. Den som räddade tingshuset från rivning var Sixten Bengtsson. Han samlade in medel och ombesörjde renoveringar. Restaureringen som färdigställdes 1950 skall han ensam äras för. Kanske motiverades han särskilt av att en avlägsen släkting, Måns i Delebäck, Västgöta-Bengtssons mormors farfars far, var närvarande utanför tingshuset 1 mars 1710, men klarade sig utan straff. Det nyrenoverade tingshuset hedrades av en visitation av

kung Gustav VI Adolf på hans Eriksgata 1951. En minnessten med en storstilad namnteckning förevigar besöket.

Idag rymmer tingshuset två museer – ett historiskt kring tinget och händelserna 1710 och ett kring skolan på andra våningen. Därtill finns ett arkiv och ett forskarrum med en boksamling, och ett porträtt över husets räddare Sixten Bengtsson. Tingshuset sköts av en politiskt tillsatt stiftelse i Skövde. Binneberg ingår numera i Skövde kommun. Lokalerna kan hyras och många utställningar ordnas med skaraborgska och andra konstnärer. Har man tur, som jag hade i april 2022, kan man få guidning i huset av stiftelsens ordförande Anita Andersson. En sann upplevelse. Mycket imponerande. Binnebergs tingshus och arvet efter Sixten Bengtsson vårdas värdigt.

BARBRO LENNÉER AXELSON

HÄLSA OCH GLÄDJE SPELAR ROLL

Tänk om alla vore västgötar va' langt å gott dä vore på jola då
(Västgöta-Bengtsson)

En förutsättning för att Skaraborg ska kunna spela roll nu och i framtiden är att så många skaraborgare i alla åldrar är i någorlunda fysisk och psykisk form.

För hundra år sedan ägnade knappast skaraborgarna, vare sig folket eller politikerna, lika stort intresse åt hälsan som i dag. Allt lidande som inte kunde botas var stort. Försök att förbättra läget gjordes dock efterhand. Ett unikt sådant var ett projekt där journalisten Lubbe Nordström åkte land och rike runt och inspekterade bostäder. Han skrev 1938 boken Lortsverige som fick stark genomslagskraft. En av hans kommentarer var: "Jag fick se, vad jag icke trott: Lort-Sverige. Och då avser jag icke bara kroppslig lort utan även andlig. Och i alla klasser."

Att läget är annorlunda idag beror främst på ökad biologisk kunskap om våra kroppar och alla medicinska och tekniska landvinningar som gjorts. När jag intervjuat

äldre kvinnor, över åttiofem, om vad som är bättre nu jämfört med förr så är det helt dominerande svaret: sjukvården. Tillkomsten av elektricitet nämns också av många. Liksom tvättmaskinen.

Man vet sedan länge från forskning att livsglädje och livsmening betyder mycket, vare sig man är frisk eller sjuk. Det är en existentiell mänsklig fråga. Västra Götalandsregionens vision är att hälsa ingår i Det goda livet.

Hälsan i Skaraborg

Hur står det då till med den skaraborgska hälsan? Först en eloge till alla som arbetat fram Skaraborgs välgjorda Folkhälsobokslut (2021), en del av VG-regionens övergripande sådant. Jag överläter till läsaren att själv ta del av den digra rapporten som finns på nätet och gör bara några nedslag.

Fysisk hälsa

Fysisk aktivitet har en positiv effekt på både fysisk och psykisk hälsa, inte minst på minne, skolprestationer och självkänsla. Flera skolor i Skaraborg arbetar med att stärka fysisk rörelse på schemat. I Sverige rör sig barn och unga för lite, särskilt äldre barn. Aktiva föräldrar och de med god socioekonomi har barn som rör sig mer och som i högre grad deltar i organiserad idrott.

Psykosocial hälsa

Ett väl fungerande föräldraskap är en skyddsfaktor för barnet genom hela livet. Barn och unga anser själva att det

viktigaste för att må bra är att ha föräldrar som bryr sig, avsätter tid och lyssnar.

För att stärka familjer erbjuds i Skaraborg liksom på många andra håll olika former av stöd till föräldrar med olika bakgrund. Familjecentraler hör hit liksom insatser från MVC, BVC, förskola och skola. Även ideella organisationer bidrar. Tät tvärsektoriell samverkan är ett ledord för hälsoplaneringen i Skaraborg.

Nio av tio skolelever i Skaraborg rapporterar att de mår bra samtidigt som den psykiska hälsan försämras för åtskilliga under skolåren, särskilt för barn och unga som lever under snäva livsvillkor. Barn i ekonomiskt utsatta familjer är generellt mindre delaktiga i samhället, har sämre betyg i skolan och saknar känslan av att kunna förverkliga sina drömmar.

I Västra Götaland uppger cirka fjorton procent barn/ungdomar i årskurs nio och år två på gymnasiet att de tvingats uppleva våld eller hot om våld i hemmet. Mellan åtta – tjugo procent har varit utsatta för mobbing. De diagnoser som främst ligger bakom ökningen av psykisk ohälsa hos barn och unga är depressioner, ångestsyndrom och neuropsykiatriska funktionshinder. Faktum är att huvuddelen av den långvariga psykiska ohälsan debuterar redan under barn- och ungdomsåren. Därför är tidiga insatser, både förebyggande och behandlande, och allt som stärker föräldraskapet viktiga för att förhindra en kommande ond cirkel.

Ett nedsatt psykiskt välbefinnande bland vuxna återfinns i olika grupper. Minst nöjda med livet är inte oväntat de som samtidigt också har en annan ohälsa, som är

arbetslösa eller ensamstående. Cirka tjugo procent av de äldre i Skaraborg lider av psykisk ohälsa, ofta depression och ångest. Kvinnor mår sämre än män. Det förebyggande arbetet handlar också om att öka social gemenskap, delaktighet och meningsfullhet hos invånarna i alla åldrar för att motverka utanförskap och ensamhet.

Alkohol och andra droger

Att stävja det omfattande alkoholmissbruket i Sverige tycks ha varit en evig utmaning.

Man vet att mjöd och öl tillverkades i Norden redan 300 f Kr. Dryckerna användes vid högtider och som offer till de nordiska gudarna. Ibland också som ersättning för orent vatten. Säkert också som smärtlindring vid tandvärk och annan värk. Så sker än idag.

Ett långt hopp till 1700- och 1800-talen då alkoholismen blivit mycket utbredd. Så här skrev en riksdagsman under 1700-talet om brännvinsmissbruket: "Ingen dryck i världen, som dagligen brukas, kan göra människan så mycket skada och så kraftigt bidra till att fördärva hälsa och sinne som brännvinet."

Grevinnan Emerentia Ribbing af Dala – nuvarande Dala Säteri – gav redan 1620 ut en skrift "Grundelige betänkiande om thet wederstyggelige och fördömlige fylleriet", en översättning av ett arbete av den tyske prästen Johannes Colerus. Tyvärr har jag inte kunnat spåra denna text. I dag hade Emerentia säkerligen varit en engagerad medarbetare i Kvinna Skaraborg.

I Folkhälsobokslutet redovisas en starkare nedåtgående trend i Skaraborg vad gäller tonåringars bruk av

droger jämfört med Västra Götaland i sin helhet och även nationellt.

Utbildning, utbildning, utbildning...

Själv är jag smått besatt av utbildningens betydelse för ungdomar och även i vuxnas fortsatta liv. Skolgången i grundskola och gymnasium fungerar som en språngbräda till yrkeslivet eller till fortsatta studier.

Utbildning skapar möjlighet för både hälsa och sysselsättning genom livet. Men det finns en heterogen grupp unga som efter skolan varken kommer ut i arbete eller i fortsatta studier. De är utsatta eftersom de går miste om de kunskaper och färdigheter som krävs för att få ett arbete även i framtiden, vilket i sin tur har tydliga kopplingar till en ökning av psykisk ohälsa och ekonomiska svårigheter. Kraftsamlingsområdet Fullföljda studier genom Trygghet – och studiero” är en samverkan mellan Skaraborgs kommunalförbund, kommunerna och akademien. Arbetet ses som en av de viktiga pusselbitarna bakom att Skaraborg, som enda delregion i Västra Götaland, lyckats vända den negativa utvecklingen mot fler fullföljda studier. 78 % avslutar fyraårig gymnasieutbildning, fler flickor än pojkar.

Skillnaden mellan olika kommuner är dock stor. Närheten till Skövde Högskola har naturligtvis betytt mycket för att utbildningen har ökat i det området.

Glädje

Glädje bidrar i hög grad till att livet känns meningsfullt och bidrar till just det Goda Livet.

Jag delar själv in detta tillstånd i stundens glädje, förglädjen och efterglädjen. Medglädjen är givetvis en annan mycket värdefull känsla. Vi snålar anmärkningsvärt på denna och följer inte talesättet "delad glädje är dubbel glädje". Det kostar så lite och betyder så mycket.

Man kan då och då i sina tankar behöva gå igenom vilka stunder som brukar vara de bästa under ett dygn eller en vecka. Och sedan ta bättre vara på dessa, när de dyker upp. Eller medvetet planera för dem.

Exempel på glädje från personer som jag intervjuat är till exempel en givande parrelation – med eller utan sexuell aptit men förhoppningsvis en närvaro av beröring och intimitet, samvaron med barn och barnbarn, öppna förtroliga samtal med vänner, studiegående, arbetsglädje, matglädje, resglädje, trädgårdsglädje, bok- och läsglädje, rörelse- och idrottsglädje, kunskapsglädje, ja allt möjligt ...beroende på personligt intresse och livssituation. Allt som väcker ett engagemang helt enkelt.

Humor tillhör också livets glädjeämnen. Humor väcker eufori och får oss att känna oss lyckliga som under barndomen, skrev Freud (1959). Humorn förhöjer stämningen i ett samtal eller i ett sällskap. Humor kan också vara till ovärderlig hjälp i svåra kristider. "När man får tillfälle att skratta känner man att man fortfarande är människa och det ger hopp", sade en svårt drabbad kollega under det då pågående kriget i Bosnien.

Man kan ha givande samtal med varandra som par eller vänner, i skolan eller i arbetsgrupper, där man går ige-

nom vars och ens glädjeämnen, vilket kan ge oväntad inspiration. Vi kan då också bli påminda om nöjen vi tidigare värdesatt men som sjunkit i glömska.

Redan filosofen Epikuros (f 341 f. Kr.) betonade för mer än tusen år sedan att det är enkla nöjen som är livets mål. De glädjeämnen vi söker är alldeles vanliga och finns rakt framför näsan på oss medan vi lätt söker i stjärnorna efter någon sorts fantastisk uppenbarelse eller perfektion. Min kommentar: Vi tycks för evigt brottas med konflikten mellan dröm och verklighet.

Stundens glädje

Glädje i nuet kan vara stunden när man kommer in genom dörren och välkomnas med en kram av en tillgiven person. Att glädjas åt det vackra och sköna betyder mycket för mig själv. Det kan vara nyplockade prästkragar i en vacker vas en försommardag, vackert vardagsporslin, krypa ner i en skön nybäddad säng, läsa en intressant bok, få uppskattning av någon, sätta sig tillrätta inför ett tv-program som man sett fram emot... En spännande fotbollsmatch där Sverige slår in ett vinnande häftigt mål i sista minuten personifierar kanske mer än något annat stundens glädje om man ska utgå från känslornas högljuddhet både på arenan och framför tv-skärmen i hemmen.

Förglädjen

Vi behöver händelser, små och större att se fram emot. Något att längta efter.

Med förglädje menar jag att ta ut glädje i förväg inför något positivt som ska hända. Även om vi inte kan vara säkra på att det vi önskar kommer att infrias. I slutscenerna av filmen *Broarna i Madison County* säger Clint Eastwood "alla dessa drömmar vi hade – det blev inget av dem – men jag är så glad att vi hade dem".

Innehållet i längtan varierar med åldern. Bland unga vuxna dominerar längtan efter egen bostad, längtan efter en partner, längtan efter barn. I senare delen av livet är äldres mål inte lika märkvärdiga. Man lever då i hög grad också med i de vuxna barnens och barnbarnens glädjeämnen. Är man svårt sjuk tar en enda längtan över, att bli frisk eller åtminstone förbättrad – och inte försämrad.

Förglädjens oro

En del vågar inte ge sig hän åt förglädjen. Oron för besvikelser lurar tätt bakom hörnet. En del upplever det närmast som en risk att bli bestraffad om man gläder sig för mycket. Det är en rest från gångna tiders vidskepelse. Vi kan också vara oroliga för att såra andra med vår glädje och känner därför ibland glädjeskam.

Det finns kvinnor som inte vågar glädja sig åt sin graviditet för att det kan uppstå problem. Vi möter så många bekymmer ändå, så vi behöver inte vare sig konstruera eller förstora dem i förväg. Därför behöver vi lära oss att stoppa tankar på överdriven oro. Försöka distrahera oss. Det finns ett tänkvärt uttryck "Oroa dig inte. Det löser sig aldrig". Talar man för mycket om oro i grupp förvärras den lätt har forskare funnit.

Är det en oro vi kan göra något åt ska vi förstås ta itu med den. Genom till exempel läkarundersökning om och när något i kroppen är i olag.

Vi behöver nog alla inspireras av poeten Kristina Lugns ord: "De flesta jag känner oroar sig i onödan. Så är inte jag. Jag tar ut glädje i onödan. Jag tycker det är roligare."

I samma anda skrev Evert Taube sin livsbejakande Sjösalavals 1942 under kriget och hade följande kommentar till denna. "Min önskan är att besjunga skönheten och glädjen som kriget hotar att förgöra. Också i onda och hårda tider bör människan besjunga det goda".

Efterglädjen

Yngre personer är i hög grad framtidsinriktade. Vi blir mer intresserade av det förflutna ju äldre vi blir. Det kan gälla samhällets och släktens historia men också alla minnen från våra individuella liv. Befinner man sig i livets sista tredjedel så inser de flesta att man varit med om en hel del intressant och roligt. Förvisso kommer också mer sorgliga minnen upp. Det är ofrånkomligt. Det gäller dock att inte fastna i bitterhet. Men man kanske tacksamt kan minnas att man faktiskt klarade sig igenom en hel del kriser.

Äldre blickar framåt men lika ofta söker de i bakspeglarna efter positiva minnen från svunna tider, till exempel efter vissa perioder eller platser i barndomen. Vi kan även drabbas av blixtlängtan efter personer som inte längre finns i livet. Man kanske också ångrar att man inte tillräckligt tog tillvara det goda som man då levde mitt i.

Fånga den tid som flytt

Yngre personer är i hög grad framtidsinriktade. Vi blir mer intresserade av det förflutna ju äldre vi blir. Det kan gälla samhällets och släktens historia men också alla minnen från våra individuella liv. Minnet är nödvändigt för en upplevelse av identitet, att känna sig som en person.

En orientering i nuet är bara möjlig enligt filosofen Charles Taylor (1995) om man har ett förflutet att förhålla sig till. Idéhistorikern Karin Johannisson (2009) är inne på samma tankelinje. Vi ska bejaka vårt förflutna, skriver hon. Det är bra för oss att "historisera". Historien bidrar alltid med viktiga ledtrådar till vår självförståelse både individuellt och samhälleligt.

Nu är vårt minne så sinnrikt konstruerat att vi med åren bäst minns det som skett i det förflutna. Mer än det som hänt alldeles nyss. Vi minns också det som känts meningsfullt och intressant. Ofta idealiserar vi därför det förflutna, vi utvecklar så kallat poetiskt minne. Men förgyllda minnen gör ingen skada?

Hur fånga efterglädjen?

Vi kan komma i kontakt med vår efterglädje på flera sätt. I första hand genom egna funderingar förstås. Samtal med andra är både det enklaste och vanligaste sättet. När äldre vänner kommer samman, dröjer det inte länge innan minnescirkusen är igång.

Foton ger också bra associationshjälp. Extra intressant kan det bli om vi sitter med några släktingar eller vänner och utropar "Kommer du ihåg? Minns du?" Sitter fotona i album, som för övrigt är på modet igen, är de lättare att

avnjuta. Glöm inte att notera vilka fotona föreställer. Det kan även gälla föremål med en intressant historia om farmor eller farfarsfar. Det underlättar för kommande generationer. Vi lever ju i en bildtid men mer sällsynta foton från förr blev nog mer värdefulla. Att läsa gamla dagböcker fyller samma funktion, kanske än bättre genom att anteckningar är mer detaljerade än foton.

Föremål är en annan minneskälla. Alla pryglar i secondhandaffärer hjälper till med minnesarbetet mer än vad vi tänker på. Därför är vandringsarna där så populära. Inte bara för att "köpa begagnat. Och köpa billigt." Utan också för minnesglädjen. "Oj, en sådan skål hade min mormors syster!"

Vänner är till god hjälp i alla livsskeden, inte minst för att stärka efterglädjen. Ju äldre man blir, desto fler minnen försvinner men lägger man samman olika personers minnesbilder så blir det en heltäckningsmatta. Sorgen efter en avliden vän kan vara lika svår som efter en partner. Vi förlorar i båda fallen en del av oss själva – allt det som den andre mindes om oss. Det vi mindes tillsammans.

REFERENSER

Folkhälsobokslut 2021, Skaraborg. Östra hälso- och sjukvårdsnämnden, VGregionen.

Freud, S. (1959). *The Collected Papers*. London: Basic Books.

Johannisson, K. (2009). *Melankoliska rum*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Lennéer Axelson, B. (2010). *Förluster – om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur & Kultur.

Nordström, L. (1938). *Lortsverige*. Stockholm. Koooperativa Förbundets Bokförlag.

Taylor, C. (1995). *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos

JAN MÅRTENSON

**EN GÅNG TIDAHOLMARE,
ALLTID TIDAHOLMARE**

I samband med en klassåterträff i september 2021 i Tidaholm fick de tre av mina fyra systrar som ännu är i livet och jag återse vårt barndomshem på Vinkelgatan 9 från insidan. När vi växte upp i den lilla villan som uppfördes 1949 bodde vi som mest sju personer i tre rum och kök. I dag ägs huset av Jenny och Peter som har två döttrar. Jenny är dotter till min barndomskompis Yngve Beckman som ordnade den här visningen.

I dag har hela källarplanet gjorts om till bostadsdel. Den centrala delen är ett mindre vardagsrum. En av döttrarna har inrättat ett vackert rum i vår gamla tvättstuga. Pannrummet har ersatts av ett modernt badrum och torkrummet har Peter, som spelar i ett musikband, gjort om till studio.

Det här återbesöket väckte minnen till liv, inte minst den 13 augusti 1957. Då var jag tretton år och dagboks-

anteckningen (dagboken ligger längst ner i skåpet i det här skrivbordet) är textad med grönt bläck:

”I dag har TGIF blivit DM-segrare i fotboll. De vann över Elfsborg med 2–0 i finalen. I går slog Skogen Ekedalen med 3–1. I kväll har polisen varit här och haffat pappa.”

Just i den ordningen för att kringgå traumat. Giffarnas match var historisk men matchen i gårdsgårdsserien kan ju inte ha varit särskilt betydelsefull. Senare skrev jag om det i min självbiografiska roman ”Skilda” 1982.

Jag hade sett min pappa på DM-finalen. Han satt med en supkompis på Ulvesborgs läktare. De gjorde högljudda kommentarer och jag skämdes för honom. Några timmar senare stod han på raglande ben ute i hallen. Han stödde sig mot garderobsdörren och var kanske på väg in där för att pissa, det hade hänt förr.

Mamma hade redan lagt sig när han kom hem efter en lång omväg från matchen. Tvillingflickorna, som snart skulle fylla tio år och min yngsta syster som bara var två, låg och sov. Min äldsta syster Monica fyllde sexton år nästa dag men hon hade ännu inte kommit hem.

Pappas ögonvitor lyste i hallmörkret. Det luktade brännvin och saliven trängde ut ur mungiporna. Borta på idrottsplatsen hade jag sett honom vid toaletterna med en arbetskamrat från bryggeriet. De tömda brännvinsflaskorna blänkte i pissrännan.

– Vad fan gör du här, sludrade han.

Han såg på mig med en främmande blick. Jag var van att få stryk men min äldsta syster brukade råka värre ut.

Henne kallade han plitluns och det hände att blodet skvätte i tapeten.

Jag hade sett min far onykter många gånger men inte så här. Han höll fast i garderobsdörren för att inte förlora balansen. Sedan skrattade han så där fånigt som han brukade göra i det där tillståndet. Jag rusade in i sängkammaren och väckte mamma. Hon tände lampan och undrade vad som hänt. Sedan följdes vi åt ut till hallen.

– Se så han ser ut. Spring bort och hämta morbror Gunnar, sa hon.

Min morbror och moster bodde bara ett par hus från vårt. Jag skyndade mig ut och hoppade över grannens staket, rakt igenom vinbärsbuskarna. Hjärtat bultade hårt när jag ringde på hos dem. De låg och sov så det dröjde innan min morbror öppnade.

– Skynda dig, pappa är full, sa jag.

Jag återvände hem innan min morbror fått på sig kläderna. Där inifrån hördes ett fruktansvärt skrik. Strax efteråt kom mamma ut på trappan med harklande otäcka ljud.

– Han försökte strypa mig. Du får ringa polisen, ropade hon när min morbror dök upp ute på grusgången.

Han mumlade nåt om att det måste bli slut på det här eländet, säkert trött på allt bråk hemma hos oss. Mamma stod ute på gården i bara nattlinnet. Vi gick hem till min morbror som ringde polisen. Vid flera tillfällen tog vi vår tillflykt hit, en gång med tvillingarna inlindade i var sin filt innan min yngsta syster ännu var född. Pappa hindrade mamma att ta sig ut genom ytterdörren, så

glasrutan slogs i tusen bitar. Hon smet ut med oss barn genom källaren.

Snart dök den svarta bilen upp under gatlyktorna. Ute på gatan stod sonen till specerihandlaren som jag arbetade hos den sommaren och pratade med en av grannarna. Jag skämdes och vågade inte se dem i ögonen.

Två breda poliskonstaplar, med förvånansvärt lugn, klev ur bilen. Pappa raglade fram till ytterdörren, med nästan frånvarande blick, och undrade vad som hänt.

– Ni får köra honom till polisstationen. Han försökte ta livet av henne, sa min morbror.

Då tycktes pappa kvickna till. Han vände sig med gnistrande ögon mot morbror Gunnar som han hatade genom hela sitt äktenskap med mamma:

– Du din jävla flaggstång!

Poliskonstaplarna tog ett stadigt grepp under armarna på min pappa. Han förnekade att han tagit strupgrepp på mamma men fördes bort i polisbilen. Mamma fick beställa en taxi och åka till stadsläkaren som undersökte henne. Han konstaterade att hon hade röda fläckar på halsen men kunde inte intyga att de orsakats av ett struptag.

Monica och jag hade sett prosten Gustaf Adolf Danell cykla fram och tillbaka hela sommaren. Vi kände igen den höga herrcykeln som stod vid husgaveln när vi kom hem. En gång blev pappa riktigt förbannad. Han kom hem från bryggeriet, trött efter sin långa dagstur med drickabilen och med dagskassan hängande i en väska runt axeln. Inne i hallen möttes han av prosten Danell.

– Jag vill inte ha något med några prästjävlar att göra, fräste pappa och tvärvände innanför dörren.

Danell rusade efter honom. Prästrocken fladdrade de brådskande stegen nedför trappan. De blev stående vid husknuten.

– Vi måste kunna talas vid, det förstår ni väl, sa Danell. Grannfrun rensade trädgårdslanden alldeles i närheten och lyssnade nyfiket. Pappa följde till slut med in, högst motvilligt.

Prosten samtalade med mamma och pappa i bästarrummet. Monica och jag turades om att genom nyckelhålet se vad som utspelades där inne. Våra föräldrar satt på var sin sida om prästen. Danell bad att få låna en bibel. Det dröjde en stund innan mamma hittade Monicas konfirmationsbibel i byffén.

– Tror makarna på Gud, frågade Danell.

Jag lyssnade ivrigt men hörde inget svar. Mamma mumlade nog fram ett ja men pappa brydde sig inte ens om frågan. Han kunde inte förstå vad en präst hade med deras äktenskap att göra. Danell fick fram ett bibelstycke, ett hemvant bläddrande som avslöjade hans egentliga ärende: att det är synd med skilsmässa. Både Monica och jag blev besvikna innan vi hörde fortsättningen:

– Men det är nog enda utvägen om ni inte kan enas.

Prosten undrade varför pappa var så hård hemma, inte bara mot mamma utan också mot barnen.

– Hur skulle prosten reagera om han kallades gubbjäväl av sin son, undrade pappa.

Det hettade till i kinderna på mig. Jag kände mig helt utlämnad där jag lutade mig fram mot nyckelhålet.

Monica försökte tränga bort mig för att kunna se och höra bättre.

– Det beror kanske på att Mårtenson varit elak mot honom, hörde vi prästen säga där inne.

Pappa brukade gömma brännvinsflaskorna under kokssäckarna i pannrummet. Jag upptäckte det en gång när jag ville ha reda på varför han så ofta gick dit ner fast det var sommar och oeldat i huset. När jag skvallrade för mamma fick han ett hysteriskt utbrott. Han gav mig några kraftiga slag över hela kroppen så jag hade svårt att andas. En vinter kastade han snöskoveln efter mig och en gång for träskon in med en hård duns rakt i ryggen.

En söndagskväll, när han satt i den mörka finkostymen vid köksbordet, klagade han på maten. Han kastade den inkokta makrillen rakt i köksväggen. Mamma grät för det mesta och vågade aldrig sätta sig upp mot honom. Men nu reste hon sig och slog ett stort glas mjölk över honom. Det blev alldeles tyst, vi hörde bara det surrande ljudet från lysröret i taket. Han satt stilla, såg både förvånad och en smula generad på den förstörda kostymen.

– Det var det jävligaste, fick han fram men vågade inte röra mamma.

Plötsligt växte någonting kring hennes gestalt. Hennes händer, svullna av hårt hushållsarbete och stortvätt i brygghuset, ställde lugnt ner det tomma mjölkglaset.

– Han har gjort mig med barn igen och tror han kan bära sig åt hur som helst här i huset, skrek mamma.

Pappa satt tafatt i soffan med den nerspillda finkostymen. Han visste inte vad han skulle bli mest förbannad

på: att hon sölat ner honom eller att hon nu stod där och rörde deras gemensamma hemlighet.

Mamma kastade förklädet över diskbänken och låste in sig i sängkammaren. Vi fyra syskon blev sittande ensamma med pappa i köket.

Några dagar efter att pappa förts bort med polisbilen stod jag ute på järnvägsbron och såg upp mot polishuset. Nyss hade de varit ute och vallat honom. Kanske hade han handbojor på sig men det såg jag inte. Jag cyklade något kvarter därifrån och såg en skymt av honom mellan husen. De gick helt lugnt som om ingenting hänt.

Sensomnardofterna var nästan bedövande den där kvällen med en syrlig smak av för tidig höst. Dörren öppnades där uppe. En bredaxlad poliskonstapel kom ut på trappan och ropade mitt namn. Det kändes mycket främmande som om han menade någon annan.

– Kom in, så får du träffa far din, ropade han.

Jag såg på honom en stund. Han hade ärmhållare i den ljusblå skjortan, några guldtänder glimmade när han försökte sig på ett skratt för att jag inte skulle känna mig rädd.

– Kom in du, han vill träffa dig.

Med en viss tvekan gick jag dit. Pappa såg en aning blek ut där han satt vid ett bord och drack kaffe med de andra. Han strök mig försiktigt över kinden, det är möjligt att han grät. Jag vågade inte se honom i ögonen, det var ju för min skull han var där.

Efter en halvtimme måste han låsas in i arresten igen. Då fick jag gå därifrån. Jag gick ut på järnvägsbron och följde spåren bortåt bruket. Utanför idrottshallen stod

min cykel, en gammal Rekord som jag fått begagnad. Det kändes svalare nu, kylan sökte sig in genom skjortöppningen vid halsen.

Jag hoppade upp på cykeln och åkte hemåt. Mina kompisar stod och hängde borta vid torget. De fick inte se mig gråta nu, de skulle aldrig få se mig gråta. Jag bet ihop tänderna och visste att mamma väntade med den kvällskalla mannagrynsgröten där hemma.

Pappa hamnade sedan på Röda Korsets konvalescenthem i Mullsjö, det som kallades Torken på den tiden. Enligt överenskommelse brukade en av bryggerichaufförerna, som hade vägarna åt det hållet, ställa en back öl inne i skogsdungen nära konvalescenthemmet så inte ens där behövde han hålla sig helt fri från alkohol.

När han kom hem den kvällen mötte jag honom vid busshållplatsen men det gjorde också en av hans arbetskamrater. De gick bort till bryggeriet och drack öl ute i garaget. Jag blev djupt besviken och gick hemåt i förväg. När han senare dök upp fick han veta att mamma tagit ut skilsmässa så jag fick gå in och hämta hans pyjamas och en del andra av hans tillhörigheter. Han skulle aldrig mer få sätta sin fot i huset på Vinkelgatan 9.

När mina systrar och jag stod i köket vid återbesöket förra hösten tänkte både Monica och jag, det fick jag veta efteråt, på ett annat trauma vi varit med om. Mamma var ute ett ärende och hon hade bett Monica hålla ett öga på mig så jag inte tog av de nybakade bullarna i köksskåpet. Jag var nio år och hon några år äldre än jag.

Det var frestande att ta sig upp på diskbänken för att komma åt bullarna. Monica knuffade ner mig så jag

hamnade i diskhon. Då tog jag tag i saxen och slungade den mot henne. Jag hade handtaget vänt mot henne men den vände sig förstås i luften och körde rakt in i hennes lår. Det enda jag fick tag på var en tidning men det blödde rakt igenom så jag sprang bort till min moster Margot och bad henne ringa efter en taxi och åka till stadsläkaren.

Jag blev livrädd och gick hem till min kompis Åke Wallgren. Vi tog cyklarna och åkte till andra sidan stan. Det dröjde innan vi återkom till Granbacken som vårt område hette. När vi passerade lekplatsen i dungen ett kvarter från vårt hus hörde jag en av mina jämnåriga kamrater:

– Där kommer mördaren.

Jag kände hur det isade inom mig. De minuter det tog att komma hem var de värsta i mitt liv. Väl hemkommen fann jag Monica ordentligt omlindad. Stadsläkaren Gunnar Kindblom hade konstaterat att hon haft tur. Om saxen hade kommit en centimeter längre in så skulle den ha träffat stora kroppspulsådern. Då hade jag vid nio års ålder gjort mig skyldig till dråp och vågar inte tänka på hur mitt liv då skulle ha gestaltat sig.

Under åren har jag ofta gått förbi huset på Vinkelgatan men det var verkligen annorlunda att se det inuti. Monica och jag delade sovrum. Tvillingarna Birgitta och Christina hade sina sovplatser i samma rum som våra föräldrar. Anne sov i sin spjalsäng i ett hörn av bästarummet som väl i dag benämns vardagsrummet.

Trappan ner till källaren är brantare än jag minns den. Pappa skulle en gång i fyllan gå på toaletten men tog fel. Han öppnade dörren till källaren och skulle som vanligt

luta sig med handen mot väggen när han kastade vatten. Nu fanns det ingen vägg och han for med ett brak nedför trappan. Både Monica och jag vaknade och blev helt förskräckta. Hon rusade ner i källaren. Där stod pappa i pissvåta långkalsonger och stirrade på henne.

– Vem faen är du, är du syster till djävulen själv eller vem är du? sludrade han.

Jag vet inte hur gammal jag var men tänkte att då måste han ju mena att jag är djävulen. Han kom lindrigt undan, kanske för att han var alkoholpåverkad och avslappnad i kroppen.

Ett annat minne dyker upp när vi befinner oss i huset. Som suttonåring packade jag min resväska för att börja som journalistvolontär på Smålands-Tidningen i Eksjö. Mamma och mormor stod i sovrumsfönstret och vinkade farväl när jag gav mig av. Jag var full av förväntan men de berättade långt senare att de stod bakom gardinerna och grät.

Redan när jag var på väg hem från min pappas hyresrum strax efter skilsmässan bestämde jag mig för att jag skulle skriva en bok om min barndom. Men det dröjde exakt tjugofem år innan den blev skriven, romanen "Skilda" som var min tolfte bok. Skälet till att det dröjde hörde ihop med att min far bröt med mig när jag i några diktrader i min andra samling "Mellan oss" 1969 skrev om "far som alltid slog oss/när han luktade brännvin". Den brytningen varade i två år.

Det var kanske en slarvig formulering. Jag menade ju inte att han slog oss varje gång han hade druckit sprit utan snarare att han aldrig slog oss när han var helt nykter. Så

jag visste att det var dynamit när jag bestämde mig för att skriva den självbiografiska romanen "Skilda". SVT gjorde ett program om den boken i serien Läsvärt så den fick stor uppmärksamhet. Då bröt min far med mig för andra gången.

Det var förstås smärtsamt och man kan undra om man måste skriva på ett sätt som sårar de närmaste. Mitt svar är ett obetingat ja. Det är viktigt att våga röra vid de smärtpunkter som har utlöst ett författarskap och vara så sann som möjligt. Efter ett år normaliserades vår kontakt igen och den varade sedan livet ut när dog vid 81 års ålder.

Min vän Bosse Gustafson sa när jag hade gett ut "Skilda" att jag skulle be min far läsa sista meningen först: "Han är min far och jag älskar honom trots allt som hänt där hemma." När min mor läste det så sa hon: "Du skriver att du älskar din pappa men inte att du älskar mig". Kärleken till henne var för mig större och mer självklar så jag tyckte inte att jag behövde skriva det.

När jag höll på att arbeta med min roman frågade pappa om det står något förnedrande i den. Jag är ju utlämnande i de alkoholistiska scenerna men svarade i alla fall nej. Och min mamma sa: "Gör det inte det så är det ju ingen sann bok!"

En gång tidaholmare, alltid tidaholmare, brukar jag säga. Jag har allt sedan jag lämnade Tidaholm 1961 burit med mig stan till de platser jag sedan valt att bebo. Malmö är min stad sedan 1966 (bortsett från fem år i Lund på 1990-talet) men min födelsestad lever starkt inom mig. Jag kan hur lätt som helst vandra genom stans olika gator och

den har inspirerat mig till flera böcker och många dikter.

Så nog kan jag med fog säga att Skaraborg gör skillnad,
åtminstone för mig.

BENGT KNUTSSON

DET HÄNDE I DRAGOMANHUSET

Varje berättelse har – och vi lånar en term från gammaltestamentlig forskning – sitt *Sitz im Leben*, sitt ursprung, plats och omständigheter under vilka den kom till.

Historien som jag vill berätta tar sin början i Dragomanhuset i Istanbul. Det var där jag mötte den förlupne munken, en udda figur vars öde grep tag.

Om bakgrunden till att jag själv under sju års tid var "herre" i och över Dragomanhuset har jag berättat i Skaraborgsakademins förra årsskrift.¹ Dragomanhuset var ursprungligen byggt för Svenska legationens dragomaner men är, sedan dessa blivit utdaterade, Svenska Forskningsinstitutets tillhåll. Jag var dess chef mellan 1992 och 1999.

Men låt mig, innan vi kommer till själva historien, göra en exposé över namnet "dragoman". Detta för att på så vis sätta in Dragomanhuset i sitt rätta sammanhang.

Till att börja med var dragomanerna en viktig del av den tidiga turismen i Orienten. En bra dragoman var vill-

koret för en lyckad resa i Den fruktbara halvmånen. Vilken gästande europé kunde till exempel tänka sig att få ut något av Pyramiderna i Gize eller Konungarnas dal i Luxor i Egypten utan en inhemsk dragoman? Dragomanen var helt enkelt en kombination av guide och tolk men också en person som vunnit ens förtroende och till vilken man kunde lägga sin fullständiga tillit.

Men en högre dignitet av dragomaner var dragomanerna i Konstantinopel, huvudstaden i det osmanska imperiet. Namnet "dragoman" kan härledas från det turkiska ordet *tercüman*, "översättare", "tolk", och är i sin tur hämtat från arabiskans *turjumān* med samma betydelse.

De osmanska dragomanerna åtnjöt högt anseende. De var diplomatiska funktionärer, språkliga, politiska och kulturella förbindelselänkar mellan de europeiska beskickningarna och *Babi Ali*, "Höga porten", det är Sultanen och hans kabinett. Osmanska var ett konstspråk sammansatt av turkiska, arabiska och persiska element. Därtill styrt av persisk grammatik och skrivet med arabiskt alfabet. Med andra ord en sådan mixtur – varför inte en sådan omöjlighet – att ytterst få främmande sändebud torde ha funnit det mödan värt att ge sig i kast med *osmanlıca*, det turkiska namnet på osmanska.

Den språkliga sidan överlämnades därför åt begåvade individer bland minoriteterna, greker, judar och armenier. Att vara mellanhänder på hög nivå, betrodda av såväl de utländska ministrarna som Sultanen, gav dragomanerna makt. Ja så till den grad att de själva kunde avancera till de högsta ämbeten. Det kunde bland annat

innebära att utses till beskickningschef för den stat de var satta att tjäna.

Ett lysande exempel på detta slags avancemang är Mouradgea d'Ohsson. Av armenisk extraktion tjänstgjorde han i olika ställningar vid Sveriges legation i Konstantinopel och var mellan 1795 och 1799 Sveriges minister i Turkiet. Han är inte minst känd för sitt praktverk i tre band om det osmanska imperiet: *Tableau général de l'empire othoman* (1787–1820).

Den siste dragomanen vid Sveriges beskickning i Konstantinopel var *mirabile dictu* varken grek, jude eller armenier utan helsvensk. Hans namn var Johannes Kolmodin. Från att inledningsvis, som honorärattaché, ha varit löst knuten till Sveriges legation blev han 1920 fast anställd som dragoman. Han kom också att bekläda andra diplomatiska tjänster.ⁱⁱ

Nu var det ju inte som dragoman jag kallats till Istanbul. Dragomanernas tid var över och för övrigt var ju Sveriges beskickning inte längre i Konstantinopel/Istanbul utan i Ankara. Dit hade Kemal Atatürk, landsfadern och grundare av Republiken Turkiet, förlagt den nya huvudstaden.

Men jag kunde ändå inte undgå att se vissa överensstämmelser mellan Johannes Kolmodin och mig. Båda var vi orientalister, språkmän, båda hade vi varit docenter i semitiska språk, han i Uppsala och jag i Lund. Båda hade vi involverats i Sveriges diplomatiska representation i Istanbul. Och kanske viktigast av allt: vi hade haft Dragomanhuset som både arbetsplats och *pied à terre* för externa kontakter.

Allt som allt är det rimligt att påstå att Johannes Kolmodins ande svävade över Dragomanhuset.

Och Dragomanhuset var, betraktat som arkitektur, ett mindre palats vägg i vägg med den stora legationsbyggnaden, *Palais de Suède*.

Högtidligt så det förslog.

Det ska nu emellertid sägas att det fanns de, inte minst i min källändska hemby, som med förskräckelse tog del av det som ryktades, nämligen att mitt arbete var förlagt till Istanbul. Kunde det vara möjligt, hette det, att Bengt, som en gång hade setts som en lovande teolog och präst-kandidat, hade hamnat hos turken? Inte kunde väl det vara av fri vilja. Och spekulationerna tog fart och ledde till skilda tolkningar: Bengt hade misslyckats i sina teologiska studier och fått nöja sig med sämsta tänkbara jobb. Eller, en än djärvare tolkning: Bengt hade visat sig så omöjlig i det akademiska sammanhanget att högre myndigheter inte sett sig någon annan råd än att förvisa, landsförvisa, honom till Turkiet. Människors bestörtning – och medkänsla – över mitt tänkta trångmål tolkas förträffligt i den fråga Rune på Hög, en lokal odalman, ställde till min mor Svea: "Ä Bengt i Turkiet? Hur kan han va där? Di ä ju muhammedaner och skjuter på fôlk på gatera."

Andra ortsbor, mindre benägna för konspirationstänkande, kunde ställa en till synes fördomsfri fråga men i ett eget formulerat svar visa vad de innerst inne trodde: "Va jär du där nere i Istanbul? Du setter la och fôrskar å tar't lugnt."

Mitt svar brukade vara som följer: "Jag är ett faktotum. Det betyder att jag är allt från vetenskaplig ledare till vaktmästare men", jag gjorde alltid ett tillägg, som gjorde interlokutören perplex, "med betoning på det sistnämnda."

Ja, inte var det lätt för människor att få det där att gå ihop, vetenskapligt ledarskap och vaktmästeri. Men så var det förvisso. Jag kom till ett institut, som skriade efter utveckling men där jag var ensam att ta itu med allt, högt som lågt. Situationen för min företrädare hade förvisso varit densamma, men hans tjänstgöringstid var kort, endast ett år.

Att det gradvis skulle bli bättre bör emellertid sägas. Och när jag sommaren 1999 slutade min tjänst, kunde jag göra detta med gott samvete. Under två långa perioder hade jag, som Carl Gustaf Andrén, styrelseordförande, uttryckte saken, "stätt i rök och damm". Jag hade varit byggmästare och ansvarat för renovering av hela Drago-manhuset, varit involverad i skapandet av en föreståndarbostad och i uppförandet av en helt ny huskropp, det så kallade Andrénauditoriet. Institutets budget hade påtagligt förbättrats, en forskarvänlig miljö hade skapats och administrativ personal anställts. Och, inte minst viktigt, på det vetenskapliga planet hade vi haft råd att engagera en rad högkvalificerade akademiker vars huvudsakliga roll varit att förbereda internationella konferenser.

Käre läsare!

Vi har nu likt sanna orientaler slingrat oss fram i texten, medvetet undvikande den för orientalen ociviliserade, för

att inte säga förhatliga, devisen *in medias res*. Så är vi då äntligen beredda för historien jag förutskickat? Låt oss ge den en passande rubrik:

**När inte ens katolska kyrkan räcker till
Om en svensk diplomat som lämnade världen för att bli
munk**

"Den förlupne svenske munken har anlänt med sin franska följeslagarinna."

Ja, så står det ordagrant i min datorförda kalender från Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul. Datum: torsdagen den 23 november 1995. Eftersom min förhandsinformation om munken i fråga var knapphändig och jag därtill inte visste något om relationen mellan honom och hans kvinnliga resällskap, har jag av diskreta skäl gjort anteckningen på arabiska. Vem som helst kunde ju gå in i min dator; upplysningen var endast till för föreståndaren, det vill säga mig själv. Paret skulle, hur som helst, bo några nätter i Dragomanhuset. Munken och hans franska ledsagarinna var, så hade jag förstått det hela, personligen inbjudna av Kaj och Sigrid Falkman, generalkonsul, resp. generalkonsulinna.

Mottagningen, mera att likna vid en happening än något annat, var festlig – jag minns scenen som i går; den ägde rum i Dragomanhusets stenlagda vestibul och leddes av generalkonsulinnan. Hon assisterades av sin själsfrände och "syster" Beate Becher. Huvudperson var förstås munken medan hans franska väninna och jag stod avvaktande, mera spelande rollen av iakttagare. Den forne munken var en medelålders man. Han gjorde ett

diskret och okonstlat intryck och hade – den detaljen minns jag särskilt väl – en färggrann snusnädduk käckt virad runt halsen. Exalterade över att framför sig ha en exotisk före detta munk, en avsutten gudsmän, därtill stilig och med uppenbart kvinnotycke, improviserade ”systarna” fram en veritabel hälsningskoreografi; de vore nämligen baletterfarna.

Mer än att dras med i ögonblickets lyckorus var jag som lingvist och kritisk teolog nyfiken på munkens språkkunskaper. Han var, så hade det sagts mig, flytande i såväl ryska som franska – imponerande bara det – och borde som före detta katolsk klosterbroder också vara förtrogen med latin och grekiska, måhända rentav hebreiska, de två sistnämnda Bibelns grundspråk. Hypotetiskt sett hade vi alltså, munken och jag, kunnat föra intressanta samtal; förutsättningarna fanns. Tyvärr kom inget meningsutbyte till stånd; munken och hans franska ledsagarinna var under sina få dagar i Istanbul strängt upptagna av sociala aktiviteter.

Nu däremot, i Nådens år 2022, ser jag inte längre någon anledning att hålla inne med min kryptiska, tvetydiga och smått provokativa kalenderformulering. Ty med allusion på ett mer än halvsekel gammalt uttalande av Hugo Hermansson, en originell komminister på Kålland – denne levde, som han själv uttryckte saken, ”i all ärbarhet” med sin hushållerska Helena – vågar jag tro att konstellationen munk och fransyska i Istanbul var av exakt samma art. Ärbar och, med det för en beprövad munk kända begreppet, kysk. Till yttermera visso säger min kalender att den celebre gästen lämnade Istanbul måndagen

den 27 november medan hans franska resällskap stannade kvar ytterligare tre dagar.

Om denne, som det hette i Istanbul, "avhoppade" munk vet jag nu mycket mer. Han har nämligen skrivit en bok om sin tolvåriga munktillvaro. Titeln är *Brev från en klostercell* med undertiteln *Längtan efter det heliga*, Carlsson Bokförlag, 2017.

Det vi möter är ett – åtminstone för svenska förhållanden – säreget livsöde. Det handlar om en ung och begåvad smålännings väg från lutherdom till katolicism. Det handlar om den obevekliga kallelsen att lämna "världen", i detta fall diplomati och guldkantad vardag (UD, OECD i Paris) för det stränga livet innanför klostermurarna. Det handlar om sökandet efter en andlighet av högre dimension. Det handlar om ett till Kyrkan avgivet löfte om evig munktillvaro. Det handlar om ett monastiskt liv som från initial och länge upplevd lycka slutade i smärtsamt uppbrott. Dock egentligen icke till följd av en troskris – ingenstädes ger författaren uttryck för tvivel på kristendomens centralgestalt och en översinnlig gudom; schismen var av mänsklig natur och hade sin upprinnelse i en förtryckande abbot.

Fängslade så det förslår. Lärorikt för sekulära, religiöst och kristet fåkunniga läsare. Uppbyggligt för den lilla rest av troende, som fortfarande finns inom Svenska kyrkan och andra kristna samfund i landet.

Vem är det då jag talar om? Namnet är Hans Gunnar Adén. Det var honom jag mötte i Istanbul i november 1995.

Boken (191 sidor med fotografier) har sin styrka i den dokumentära profilen. I stället för att med 2017 års facit i hand försöka sig på att retroaktivt skildra sin klosterperiod – och söka förstå dess drivkrafter – väljer Hans Gunnar Adén en annan och vetenskapligt hederligare väg. Med utgångspunkt i diplomatariskt återgivna brev och dagboksanteckningar kan han själv se tillbaka på sin monastiska tillvaro och kronologiskt, dag för dag, vecka för vecka, år för år, följa sin egen andliga utveckling. Boken är dock inte enbart en citatsamling; det refererade sätts i sitt sammanhang av Adéns tillrättaläggande kommentarer.

Upplägget påminner om metoden hos en annan svensk författare, som också valt att skildra sitt liv utifrån bevarade brev, dagböcker och tidningsartiklar. Jag talar om Sigrid Kahle, dotter till den legendariske semitistprofessorn H. S. Nyberg i Uppsala. Skillnaden mellan Sigrid Kahle och Hans Gunnar Adén är emellertid att Kahle *medvetet* skrev för framtiden. Genom att ta kopior av allt hon levererade från de utlandsposterings som hon delade med sin man, den tyske diplomaten Hans Kahle, samlade hon på sig ett berg av dokumentation. Värdefull naturligtvis för Sigrid Kahle, när hon påbörjade sitt självbiografiska verk – det var stort och ambitiöst upplagt – men också till förfång; hon bokstavligen drunknade i information och kunde därför aldrig föra arbetet i hamn.

Hans Gunnar Adéns källmaterial är mindre och han verkar aldrig ha haft intentionen – eller förväntningen – att hans liv skulle bli föremål för eftervärldens litterära intresse. I motsats till Sigrid Kahle tog han därför aldrig

kopior av de brev som han från klostercellen skrev till familj, vänner och bekanta, klosterbröder och i övrigt klerikala och teologiska auktoriteter. Sina egna brev har han i stället måst samla in från mottagarna (mödosamt, kan man föreställa sig); epistlarna utgör nu själva basen för Hans Gunnar Adéns självbiografiska skildring.

Ora et labora!, "Bed och arbeta!", kan sägas vara klosterväsendets innehålls- och ändamålsbeskrivning. Ursprungligen förknippad med benediktinerorden har den tagits över av andra katolska ordnar, inte minst cistercienserorden, som emellertid har en rigorösare tillämpning av budet än hos benediktinerna. Två år får vi följa Hans Gunnar Adéns liv i ett benediktinkloster och tio år i ett cistercienser kloster. Att han lämnar benediktinerna till förmån för cistercienserna hör samman med Hans Gunnar Adéns sökande efter det heliga; i den påbjudna tystnaden i klostret Lérin i Sydfrankrike fanns större förutsättningarna för kontemplation och meditation. Kontemplationen, "gudsskådandet", är centralt; dock går Hans Gunnar Adéns andliga längtan utöver detta till "*föreningen med Gud*", det tillstånd som har kommit att kallas för *unio mystica*.

I detta gudssökande råder ingen egentlig motsättning mellan bön och arbete. Ty munken förutsätts, även under de alldagliga sysslorna i tvätteri, kök och bakstuga, i trädgården och på fälten ha Gud i tankarna. Det är denna företeelse som har kommit att kallas Jesusbönen eller den "oavbrutna bönen". Upprinnelsen till bönen är att söka i *hesychasmen* (efter grekiskans *häsychia*, "stillhet", "ro", "tystnad"), en asketisk meditationsform som från grekisk

ortodox munkfromhet spridits till de katolska klostren. Som ett veritabelt mantra upprepas frasen, igen och igen, "Herre Jesus Kristus, Guds son, förbarma dig över mig, syndare(n)." Hans Gunnar Adén berättar att Jesusbönen kom att spela stor roll för honom. (Huruvida han därvidlag valde den grekiska ursprungsversionen, *Kyrie Iäsou Christe, Hyie tou Theou, eleäson me ton hamartålon*, framgår inte. Man vill dock tro det, för det framgår av boken att han i klostret lärde sig nytestamentlig grekiska.) Det kan i förbigående nämnas att Jesusbönen har introducerats i såväl katolsk som protestantisk liturgi under namnet *Kyrie eleison*.)

Munkens liv upptas emellertid inte bara av kroppsbete och böneliv (det yttre och det inre, det vill säga klostrets formaliserade gudstjänstliv med tideböner och liturgi) utan också av studier. Med det övergripande målet att söka det heliga uppvisar Hans Gunnar Adén en imponerande beläsenhet med nedslag i de första århundradenas Ökenfäder, i Kyrkofäderna, i medeltida kristna mystiker och i nutida företrädare för olika typer av meditationsformer.

Men frågan som ofrånkomligen inställer sig efter läsningen är följande: vad var de egentliga orsakerna till att Hans Gunnar Adén "hoppade av" klosterlivet? Visserligen skriver han att den utlösande faktorn var en tyranniserande abbot, men likväl. De eviga klosterlöftena, som han under solenna former hade avgivit, borde ju rimligen ha varit starkt avskräckande från att lämna det monastiska. Därför, och med tanke på det djupa allvar med vilket Hans Gunnar Adén en gång gick in i munkrollen,

måste det ha varit med en känsla av svek han slog igen klosterporten bakom sig. Och den bittra sanningen – säkerligen svår för Hans Gunnar Adén att till fullo greppa – är att klosterlivet, ytterst sett den katolska kyrkan, inte räckte till för hans andliga sökande. Annars är det svårt att förstå hur han vilsen kastade sig ut i en krass verklighet för att efter ett "sabbatsår" på två europeiska meditationscentra mer och mer – och fortfarande själsligt otillfredsställd – dras till zenmeditation.

Jag kommer osökt att tänka på två andra svenskar, som jag mött och som delar, men på olika sätt, Hans Gunnar Adéns utveckling. De är ambassadrisen Barbro Brilioth och ambassadören Knut Bernström. Båda hade, så berättade de, liksom Hans Gunnar Adén, konverterat från luthersk protestantism till den romersk-katolska kyrkan men efter år av konfessionell trofasthet lämnat den och besvikna gått vidare åt var sitt håll. Den springande punkten var för båda Andra Vatikankonciliet (1962–1965) och den "protestantisering" som följde på beslutet att låta folkspråken ersätta latinet som *lingua sacra*. Såväl Barbro Brilioth som Knut Bernström sökte sig "österut", Barbro Brilioth till den ortodoxa kyrkan och Knut Bernström till islam.

Under makens, Lars-Olof Brilioths ambassadörstid i Kairo, sågs således Barbro Brilioth ofta dra sig tillbaka till det grekisk-ortodoxa Sancta Katarinaklostret på Sinaihalvön. Hon avslöjade att det var under makens tidigare Moskvaackreditering hon blivit varse, och attraherad av, den ortodoxa kyrkans innerlighet, dess andlighet. (Att

detta möte inte bara kom att påverka Barbro Brilioth framgår av att en dotter blev rysk-ortodox nunna.)

Knut Bernström, åter, lät pensionera sig i Marocko, stannade kvar, studerade arabiska och började översätta Koranen till svenska. Just han beklagade särskilt förlusten av latinet men att han i sökandet efter ett annat övergripande heligt språk fann arabiskan. När jag i officiellt kulturuppdrag besökte Marocko 1986, fann vi således anledning att diskutera den rätta återgivningen av vissa Koranställen. Knut Bernströms arbete gav resultat. Under sitt muslimska namn Mohammed Knut Bernström (han konverterade till islam) har han gjort en värdefull Koranöversättning till svenska. Med ett omfång på 969 välmatade sidor kom den ut i en första version 1998, och i en andra reviderad upplaga år 2000 (Proprius förlag). Titeln är *Koranens budskap i svensk tolkning av Mohammed Knut Bernström med kommentarer av Muhammad Asad*.ⁱⁱⁱ Översättningen har vunnit erkännande både hos svenska muslimer och islamologer

Det är dock Hans Gunnar Adéns livsöde som mest förbryllar. Ingen av Barbro Brilioth eller Knut Bernström hade så djupt och så totalt gått in i katolska kyrkans väsen som han. När det nu visade sig att katolska kyrkan inte längre var nog, är det något förvånande att han inte tog steget över till den Rysk-ortodoxa kyrkan. För sanningen är den att Hans Gunnar Adén under hela sitt liv inte bara varit inriktad på det ryska språket (radiokurs, Försvarets tolkskola i Uppsala, Stockholms universitet, guideuppdrag i forna Sovjetunionen) utan också påverkats av, och

dragits till, östlig ortodox fromhet. I stället fastnade han i buddhismens zenmeditation. Ett mysterium i sig.

Hur som helst: *Brev från en klostercell* är en omtumlande, varför inte hisnande läsning.

Post scriptum. Hur slutade historien? Vad blev det av den "avhoppade" munken Hans Gunnar Adén. Vatikanen löste honom, märkligt att säga, från klosterlöftena. (Sådant brukar vara svårt, men Hans Gunnar Adén fick härvidlag hjälp av samma abbot som varit hans vedersakare i Lérin.) Och efter diverse vedermödor, som han nyktert redovisar, efter diverse irrgångar, hittade han rätt. UD öppnade på nytt sina dörrar, och för att göra (som man säger) en lång historia kort, blev han slutligen svensk ambassadör i Georgien (dock hemkallad till Stockholm eftersom hans rapportering uppenbarligen inte föll Magister Bildt på läppen). I dag lever han åter i Georgien, i Tbilisi, pensionär och tillsammans med sin hustru Ludmila.

I ett fjorton minuters långt avsnitt i *Studio Ett* fredagen den 27 december 2013, det vill säga fyra år före sin bok, intervjuas Hans Gunnar Adén om sitt liv. Han får naturligtvis frågan varför han redan i ungdomen konverterade till katolicismen. Han svarar att han redan som barn tagit starka intryck av den romersk-katolska mässan, dess skönhet, mystik och gregorianska sång. Detta därför att ett hembiträde hos familjen, tyska och katolik, tagit honom med till mässan. Kallelsen att löpa hela linan ut, det vill säga att bli munk, hade förstärkts i Paris, när han kom i kontakt med levande katolsk tro. Så får han frågan om det inte hade varit jobbigt att som munk arbeta under

tystnad och ger det för intervjuaren förbluffande svaret: "Underbart!" *Tystnaden*, säger Hans Gunnar Adén är "Guds språk".

Anmodad att som avslutning ge ett råd för dagens människor (underförstått sekulariserade sådana) upprepar Hans Gunnar Adén med övertygelse sitt budskap. *Det finns en andlig verklighet*. Det gäller att öppna sig för den dimensionen. I sanning ett udda vittnesbörd från en intellektuellt välutrustad statstjänsteman.

Man frestas citera *Versio vulgata*, den romersk-katolska Bibeln: *Vox clamantis in deserto*, "Rösten av en som ropar i öknen." Och tanken slår mig att Hans Gunnar Adén borde vara rätte mannen att gjuta liv, ande och trosvissnet i Svenska kyrkan, nu famlande efter sin roll. Här kommer alltså mitt råd till avgående ärkebiskop Antje Jackelén och tillträdande ärkebiskop Martin Modéus.

Tagen skyndsamt kontakt med Hans Gunnar Adén! Städslen honom för ett heligt uppdrag! "Den som har öron till att höra, han höre!" (Markus 4:9)

Noter:

i Artikeln var rubricerad: "En skaraborgare blir till turk och förutfattade meningar kom på skam."

ii Om Johannes Kolmodins betydelse som vetenskapsman och diplomat föreligger sedan 2006 en vetenskaplig biografi (ed. Elisabeth Özdalga): *The Last Dragoman, The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat*, Transactions, Vol. 16, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul, Kitap Yayinevi. – Det råder dock fortfarande osäkerhet kring frågan huruvida det verkligen var Johannes Kolmodin, som förmådde

Kemal Atatürk att, i det nya latininspirerade turkiska alfabet han skapade, införa bokstaven ö.

iii För gemene man säger namnet Muhammad Asad ingenting. Det torde därför vara berättigat att med några få ord beröra Muhammad Asad och, i synnerhet, vad han har betytt för Knut Bernström och dennes Koranöversättning.

Muhammad Asad (1900–1992) var av judisk härkomst, till nationaliteten österrikare, och hette före sin övergång till islam 1926 Leopold Weiss. (Namnet *Asad*, arabiska för "lejon", tar upp momentet *Leo* i förnamnet, latin för likaledes "lejon".) Här är inte platsen för en heltäckande biografi. Nog om jag säger att Muhammad Asad kom att spela stor roll inom alla de verksamhetsområden han blivit berömd för: journalistik, vidsträckta resor i Främre Orienten, författarskap, lingvistik, politisk teori-bildning, diplomati. Allt dock underställt det vidare paraply som heter islam och islamvetenskap.

Bland Muhammad Asads litterära produktion, den är omfattande, märks två verk av särskild betydelse: hans självbiografi *The Road to Mecca* (1954, jag läste den själv i svensk version) och Koranöversättningen *The Message of The Qur'an* (1980).

Att Knut Bernström i sin svenska Koranöversättning är starkt beroende av Muhammad Asad framgår redan av titeln *Koranens budskap*. Möjligen – det är en tanke som slår mig i skrivande stund – har Knut Bernström dessutom understrukt karaktären av detta beroendeförhållande genom att i stället för det tänkta uttrycket "*i svensk översättning*" välja "*i svensk tolkning*" (det vill säga som en sorts nedtoning av sin egen självständighet i förhållande till den arabiska grundtexten).

Frågan inställer sig därför om, och i så fall, i vilken utsträckning, Knut Bernström i sin svenska Koranversion är bunden till Muhammad Asads *engelska* ordalydelse. Med andra ord inte bara återger Muhammad Asads "kommentarer". En uppgift värdig en doktorsavhandling.

För den som önskar en detaljerad redogörelse för Muhammad Asads levnadshistoria hänvisas till *Wikipedia*. Redan omfattningen av den svenskspråkiga artikeln, 17 sidor, vittnar om föremålets betydelse

MADELENE SANDSTRÖM

ÄTBART I SKARABORG

EN MATSVINNSHANTERING SOM PASSAR
HELA SVERIGE

*Som jag ser det behövs det en gnista för att starta en förändring,
men sedan måste lågan brinna av sig själv. **

Det är inte varje år som en Skaraborgare får ta emot nyinstitade utmärkelser. 2021 utnämndes den ideella föreningen Ätbart till årets hållbarhetshjälte på TV4s stora Hjältegala. Utmärkelsen var ett erkännande för en fantastisk gärning och stort engagemang som slår flera flugor i en smäll. Det handlar om att verka för hållbarhet genom reducerat matsvinn. Den mat som ändå kasseras ska hjälpa ekonomiskt utsatta människor. I samma veva blev föreningen Ätbart även utnämnd till årets skaraborgare 2021. Inte illa att åstadkomma detta av en grupp ungdomar i Skövde. Frontfiguren i sammanhanget är Mikael Gayet som ännu inte har fyllt 20 år och boende i Skövde.

Föreningen bildades för bara ett par år sedan. Den "enkla" målsättningen då löd "reducera Sveriges matsvinn med 50% till 2030". Sedan dess har ungdomarna redan hunnit med att utveckla en gedigen organisation där fem ton mat per vecka tas om hand och distribueras via sex olika välgörenhetsorganisationer till behövande i alla de femton kommunerna i Skaraborg. Mat som annars hade hamnat på soptippen. Arbetet genomförs av drygt tvåhundra engagerade volontärer ur alla samhällsgrupper och åldrar. Även om mathjälpen är en viktig tillgång för samhället och omfattar en stor del av föreningens arbete så har föreningen ett större syfte. Det handlar om hållbarhet och klimatet!

Dagligen informeras vi om hur vi som individer i vårt dagliga liv skapar klimatavtryck och bidrar till den globala uppvärmningen och de konsekvenser som den leder till. Statistik presenterad i staplar och kurvor oroar och måste tas på allvar. Det känns tillfredsställande att stora projekt i stålverk och transportväsendet går i den riktning som förhoppningsvis bromsar ner den dystra trenden för klimatet.

Men det finns de som inte nöjer sig med att se på vad som presenteras i nyheter om politiska prestigeprojekt utan i stället frågar sig vad vi var och en kan göra i vårt vardagsliv. En tanke som började med en diskussion mellan ett gäng ungdomar om storleken på matsvinn i världen, Sverige och Skövde. Det resulterade i att de bestämde sig för att inte bara ta hand om mat som annars skulle slängas i butikerna utan också se till att maten och

de råvaror som togs tillvara skulle komma att skapa nytta för dem som lever i ekonomisk utsatthet.

Diskussionen kring köksbordet i Skövde resulterade i en förening driven av dessa ungdomar. Föreningen tog namnet Ätbart och Mikael Gayet valdes till ordförande. I alla stora och medelstora svenska städer finns olika organisationer som verkar för att stödja utsatta i samhället. Det finns även samarbeten mellan matvarubutiker som erbjuder hjälp till grupper med låga inkomster. Skillnaden mellan dessa organisationer och föreningen Ätbart är de senare verkar över ett större geografiskt område där de hjälpbehövande har en stor variation i ålder och boendeform. Ätbart fungerar således som en sorts mäklare mellan dem som vill ge och dem som behöver. De matkassar som Ätbart packar av utgångna eller överblivna livsmedel och sedan delar ut till behövande runt om i Skaraborg förkroppsligar föreningens idé.

Föreningen Ätbart har även ett bredare fokus än de organisationer som endast fokuserar på dagligvaruhandelns överblivna produkter. Det är inte endast matbutiker som genererar matsvinn. Det gör vi alla mer eller mindre i vårt hushåll. Få av oss har hushållsgris som livnär sig på vad vi inte orkar eller vill konsumera. All statistik pekar entydigt på att västerländska konsumenter köper för mycket eller lagar till för mycket och värst av allt – vi slänger matvaror som egentligen är prima när vi slaviskt följer angivna datum på förpackningar och eller inte ens litar på dessa väl tilltagna gränser för bäst före.

Föreningen Ätbart har verkligen adresserat alla dessa våra brister och oförstånd och ger därför föreläsningar

och seminarier som vänder sig till skolor, matbespisningar, kommuner och företag. Det brukar ju vara så i de flesta familjer, till exempel vad gäller källsortering, att barnen i familjen tar initiativet och har ett kunskapsövertag i förhållande till övriga familjemedlemmar. Om en förändring i familjen sker via barnen och utifrån vad de lärt sig i skolan brukar genomslaget vara mycket kraftfullt. Barn är stenhårda förhandlare och eftergifter ofta mycket dyrköpta.

Att reducera matsvinn i respektive hem skulle bara i Skaraborg resultera i flera ton reducerat matsvinn varje månad. Problemet är inte endast att vi kastar tjanlig mat utan att den kastade maten kräver betydande resurser för att produceras. Djur har fötts upp, fisk tagits upp ur havet, grönsaker och spannmål har odlats, bearbetats och transporterats. Kött, fisk, grönsaker och andra livsmedel har bearbetats och blivit korvar, köttbullar, fiskgratänger, bakat bröd, juice och mycket annat. Dessa förädlade produkter har förpackats och transporterats i flera vändor för att sedan kastas och transporteras till sophantering av olika slag. Hela detta maskineri av slöseri blir väldigt drabbande när det skalas upp till nationell nivå. Det handlar då om stora volymer mat och omfattande avtryck på klimatet genom transporter och tillverkningsprocesser. Föreningen Ätbart har konstaterat att vi alla kan göra något för att komma bort från denna orimliga tingens ordning.

Föreningen Ätbart och Mikael Gayet skulle inte kunna bedriva sin verksamhet om inte de också stöttades ekonomiskt och praktiskt av såväl företag som organisationer.

Det finns såväl ekonomisk stöttning som samarbeten för distribution av mat från butiker till omlastning och sortering samt till de organisationer som distribuerar till behövande i orter runt om i Skaraborg.

Samhällsförändrande målsättningar

Eftersom medlemmarna i föreningen Ätbart strävar efter att skapa en värld utan matsvinn så räcker det inte med visioner och demonstrationer. Föreningen är i mindre utsträckning upptagen av att agitera för sitt budskap och mer inriktade på att skapa förändring genom att organisera på ett nytt sätt. Om man ska börja närma sig de högt ställda målen för klimatomställning måste faktiska förändringar ske i samhället. De höga ambitionerna, ofta abstrakt formulerade, måste omvandlas till mål och överförbar kunskap som gör att vi medborgare och konsumenter, företag och organisationer kan förändra vår vardag med metoder som inte är alltför invecklade eller svårtillgängliga. Troligen behövs även innovativa lösningar om förändringsprocesser ska kunna ta sin början. Det räcker inte att, som vi sett i hippa TV-produktioner, göra pesto på morotsblast. Det behövs förhållandevis genomgående förändringar i den globala livsmedelsproduktionen, distributionen av livsmedel, prissättning på livsmedel och ett förändrat konsumtionsmönster hos oss alla. Det räcker inte med att inte längre slänga fullgoda livsmedel, även om ett steg i rätt riktning alltid är starten på en förändring. Medvetna konsumenter är en stark kraft och unga människor med handlingskraft och ideal kan bidra till att sätta rätt bollar i rullning.

Föreningen har följande ambition för sin verksamhet men det är vi i samhället som måste genomföra den och ställa oss bakom de krav som ställs på oss att förändra våra rutiner och vanor. Det är ju vi som drivit utvecklingen dit den nu är, vi som är äldre och som haft en bekymmerslös tillvaro under konsumtionssamhällets höjdpunkt kan inte skylla på någon annan.

Ambitionen är tredelad

– Hållbar livsmedelsproduktion. Denna ambition eftersträvar att livsmedelsproduktionen ska kunna ske med så litet klimatavtryck och svinn som möjligt. Detta innebär också att mat helst ska produceras där den äts och inte transporteras kors och tvärs över jordklotet. En annan aspekt blir då att produktionen anpassas till de naturliga säsongerna i stället för att drivas av konsumenters begär och ohållbara efterfrågan.

– Hållbar livsmedelskonsumtion Denna del av ambitionen lägger ytterligare ansvar och förändringsbenägenhet på oss konsumenter. Här behövs utbildning och kunskap så att vår efterfrågan och de val vi gör inte skapar negativa konsekvenser för samhället och planeten på kort och lång sikt.

– Hållbara livsmedelsflöden

Även om utvecklingen av konsumtion och produktion skulle vända till en mer hållbar riktning så behövs ytterligare fiffiga initiativ och handlingskraft som tar vara på och återvinner allt som går att omvandla till ny mat, djurfoder, kompost eller värme.

En ny världsordning?

Nåväl, om än ambitionerna i all välmening rimmar med agendor och hållbarhetsmål och klimatanpassad utveckling så kan det även vara relevant att fundera över vad det blir för konsekvenser för samhället av en stor omställning på det sätt som föreningens mål föreslår. Både nationalekonomiska teorier och politik som förespråkar frihandel baserad på marknadskrafter, vinstmaximering och maximalt effektiv produktion skulle få stryka på foten för ambitioner om självhushållning på lokal nivå. Det kanske också skulle innebära att betydligt färre områden på vår jord skulle anses möjliga att bo på, om de inte alls kan producera sina livsmedel, samtidigt som områden där det fanns stora förutsättningar för att producera mat skulle bli än mer tätbefolkade. Vilket i sin tur kan leda till konkurrens mellan anspråk på mark för byggnation och behov av att använda samma mark till odling. Något som redan nu diskuteras som ett problem i Skåne.

Men även om de globala lösningarna kan vara svåra att driva fram så finns ju inget som hindrar att gå i rätt riktning i den sfär vi själva behärskar och förfogar över. Detta kan bestå i att inte göra överdrivna köp av matvaror som vi inte planerar äta upp i närtid, sänka gradantalet i kylskåpet och frysa in sådant som vi bedömer inte kommer att ha hållbarhet innan vi kan konsumera det samt lära oss att återanvända rester om det blir över från dagen innan. Det kan tyckas som åtgärder som inte spelar någon roll men om man ställer detta i perspektivet att det är en hög andel av alla köpta och hemburna livsmedel som kastas så kan en slogan bli: köp mindre och ät mer!

Föreningen Ätbart tar tillvara och distribuerar tolv ton mat per månad bara i Skaraborg

Hur går det då till i praktiken att minska matsvinnet i Skaraborg? Föreningen har upparbetade kontakter med ett stort antal matvarubutiker inom Skaraborg. I butikerna hanteras varje dag livsmedel utifrån datumstämpelar och efterfrågan, utrymme för nya leveranser, transportskador etc. Dessa livsmedel transporteras till särskilda platser på flera orter för sortering och paketering i kassar utifrån vilka behov som angivits av dem som anmält sitt intresse på denna ort att ta emot hjälp. Dessa matkassar lämnas sedan till de behövande. Hela processen måste genomföras på kort tid. Behövande som anmält sina behov behöver också lämna uppgifter om sin ekonomiska situation och sitt försörjningsansvar. Varorna i matkassen är gratis men en symbolisk avgift tas ut av dem som abonnerar på matkassar för att täcka distributionskostnader.

Som ni förstår blir det komplicerat. Föreningen Ätbarts metoder har uppmärksammats av andra regioner och kommuner som en föredömlig form att arbeta utifrån. Ungdomarnas ambition att reducera matsvinn, matbutikernas ambition att inte behöva kasta tjänliga produkter, ekonomiskt utsatta som har svårt att få matkontot att räcka. Allt detta är lovvärt men efterfrågan är stor, ungdomarna behöver också tänka på sin framtid och utbildning, regelverken för hantering av livsmedel är ofta mycket krävande att följa och hanteringen som sådan har varit tidskrävande. Kombinera detta med föreläsningar

och utbildning, intervjuer och samtal med stödjande företag och organisationer så blir det en heltidsverksamhet. Konsekvenserna av inflation och kriget i Ukraina har ökat trycket än mer eftersom utsatta familjers matkonton nu tar en än större del av inkomst och bidrag i anspråk. Pandemin har haft konsekvenser för arbetet i föreningen även om behoven snarare har ökat än minskat.

Det har varit intensiva år av arbete och föreningen har nu pausat verksamheten över sommarkvartalet för att ta tillvara sin kunskap, förbättra och förändra och för att pusta ut ett tag. Välbehövligt! Vi får hoppas att det som varit ett föredömligt initiativ att göra rätt och förmedla kunskap inte fallit på nödvändiga men ändå försvårande regelverk och hantering. Vi övriga kan ju faktiskt ta tag i den betydligt lättare andan och bara göra rätt i det egna hushållet. Det räcker bra långt det också.

Mikael Gayet har siktet inställt på framtiden då han konstaterar att landsbygden behöver andra sorters lösningar för att hantera matsvinn än de som tillämpas i storstäderna. Struktur och logistik måste hanteras med frivilliga och genom samverkan. Fördelen är att det är korta avstånd mellan människor. Även om alla inte känner alla så finns oftast goda kontakter mellan branscher och engagerade aktörer på alla orter som snabbt kan hitta på lokala lösningar. Även om det kan vara svårt att föreställa sig för en storstadsbo så är det ett likartat mönster i den svenska landsortens småstäder och samhällen. Därför vill jag citera Mikael Gayet då han säger "vi siktar på att i framtiden etablera oss i hela Sverige."* en skaraborgsk modell för hållbarhetsomställning är väl vad världen behöver.

*Mikael Gayet i intervju för Coop, Mer Smak nr 7 2021

Källor på nätet:

atbart.org

www.sla.se 2021-12-12

www.vastgotabladet.se 2021-12-28

ÅSA BRANDT

**FRÅN SPARA OCH SLÖSA
TILL SLIT OCH SLÄNG
VIA SKARABORG**

Visst ville vi fyrtiotalets flickor se ut som Spara i Lyckoslanten. Hon var rosig och söt med lockigt hår. Slösa med sitt stripiga hår och lite elaka ansikte ville vi inte likna.

Sparbössan stod lättillgänglig och med en kniv kunde man i ensamhetens stund pilla ut en liten slant till godis. Så kom femtiotalet då vi kunde omvandla vårt stripiga hår till lockar genom något som kallades permanent.

Inte ville vi spara då. Inte ville vi stoppa strumpor eller laga kläder. Vi ville köpa, slita och slänga.

Vi ville ut i världen. Tågen tog oss ut i Europa. På tummen kunde vi åka till Medelhavet.

Världen var vår. "Flygskam" var ett ord som då inte existerade.

Min man hade Lena Larsson som myntade uttrycket "Slit och släng" som lärare på Konstfack under sextiotalet.

Enligt utsaga från Lena under denna tid så hade hon inte menat att man skulle ta hennes ord så bokstavligt.

Vi tog det bokstavligt och blev goda konsumenter. För all framtid.

Min fosterbror Tomas, som var en skogens man, bodde i slutet av femtioalet i Lyrestad. Han berättade att fågelsången höll på att tystna.

När boken Tyst vår av Rachel Carson kom i mina händer 1963 läste jag den med ointresse. Vad hade fågelsång för betydelse i mitt händelserika sextioal.

En gång bad jag Tomas att få följa med honom till skogen och se tjäderspel. Han bara skrattade åt mig.

– Du går ju som en elefant och då får man inte se vare sig djur eller fåglar.

Tomas med sina nära hundra kilo kunde röra sig ljudlöst i skogen medan jag med mina femtio kilo låter som en elefant när jag går.

Jag har fått nöja mig med att se tjäderspel på min dator. I dag som mer än åttioåring frågar jag mig: vilken skuld har vi fyrtioalister, som glufsade i oss av allting, i den utveckling som nu måste hejdas.

Har vi någon skuld? Har man skuld om man inte vet och inte förstår?

Inte förstod vi att vår konsumtion och vårt sätt att leva skulle leda till katastrofer för hela vårt jordklot.

I dag är det lördagen den 16 juli 2022 och väderrapporten säger att temperaturen i England nästa vecka kan komma att bli 38–40 grader. I England !

I dag är närproducerat ett honnörssord. Själv är jag uppväxt på lyxmat Skaraborg. Jag var tvungen att bli mer

än vuxen innan jag förstod vad närproducerat utan gifter kunde ha för betydelse för hälsan.

Allt kom från den egna gården. Mjölk, kött, spannmål och grönsaker. Vi åt inga tomater på vintern. Inga tunga meloner som fraktats över hela jordklotet. Jordgubbar och grön sallad hörde sommaren till. Morötter, kål och rödbetor hörde vintern till.

Att vara husmor på den "gamla goda tiden" var ett heltidsarbete. I dag sitter jag ibland i mitt kök och tänker på allt det som **inte** fanns i mitt barndoms kök men som finns i mitt moderna kök.

Kylskåp och frys. Mikrovågsugn. Rinnande vatten. Diskmaskin. Kaffekokare. Brödrost. Gladpack. Alumini-umfolio. Plastpåsar. Plastburkar. Hushållspapper. Elvisp. Timer. Vitlökspress. Stektermometer.

Citronpeppar, Chilipeppar, Grönpeppar, Sesamfrö, Chiliflakes, Spiskummin, Dragon, Timjan, Paprika, Garam Masala, Italiensk salladskrydda, Rosmarin, Rosépeppar, Curry, Koriander, Oregano.

Hur kunde maten smaka så gott? Hur klarade min mor att hålla maten kyld under varma sommarkvar? Jo, genom många promenader runt huset nedför den branta trappan till jordkällaren.

Utan gladpack fick en tallrik vara lock till en matskål. Ibland lägger jag själv, för att använda mindre plast, ett fat över en skål innan jag sätter in den i kylskåpet. En symbolhandling för att hedra minnet av en älskad person.

Mellanmål för oss barn var kokkaffe med mjölk och bullar och kakor. Hembakade goda kakor. Inför varje jul

försöker jag baka mamma Elsas bondkakor men de smakar aldrig som hennes.

Är det mjölet tänker jag. Säden som blev till mjöl i den röda kvarnen nära järnvägsstationen i Lyrestad.

Jag minns efterrätten som kallades Änglamat och bestod av hemgjorda strutar som fylldes med vilda skogshallon och grädde.

Få saker i dag smakar så gott som min barndoms mat. Förklaringen är säkert mycket enkel. Synen och hörseln försvagas med åren och detta gäller förmodligen även smaksinnet.

Vi fyrtilialister blev goda konsumenter som ständigt lockades att köpa mer och mer av allting.

– Tag tre plagg betala för två... den billigaste får du på köpet. Den billigaste som jag inte alls behöver och som blir liggande i garderoben.

Tag två gurkor i stället för en så sparar du någon krona och hinner inte äta upp allt utan får slänga den sista biten.

Överallt luras vi att konsumera mer än vad vi behöver. En tredjedel av all producerad mat slängs.

I mitt barndomshem slängdes ingen mat. I farstun stod "gresahinken" där allt som blev över hamnade. Grunden var det skållheta diskvattnet helt utan diskmedel. Under en tid i min ungdom bodde jag och min mor i Hedemora och umgicks med Paul och Hilma Lundh. Paul var författare och till hans hem kom många av den tidens kända författare. Kerstin Hed, Martin Koch och Paul Lundh bildade den så kallade "Hedemoraparnassen".

Mer långväga gäster som Harry Martinsson, Nils Ferlin och många andra som fick ta del av Hilmas goda mat och gästfrihet.

Följande historia berättade Hilma:

Det glada författargänget fortsatte festandet långt in på natten och tomt blev det i snapsflaskorna. På morgonen när Hilma skulle mata sina höns i Lagmansgården upptäckte hon att "hönsaskålen" var tom. Jag vet inte om gästerna tyckte att nattamaten var god men åt upp den gjorde de.

En gång lovade jag mig själv att aldrig bli en grinig gammal dam som klagade på ungdomen. Ett löfte jag inte alltid kan hålla. Jag blir oerhört provocerad när unga köper jeans som är trasiga redan när de köper dem. Tänker ingen på den man som står i sandblästern för att göra hål i de nyproducerade byxorna. Förmodligen kommer den personen att dö en för tidig död i stenlunga.

Mode och idioti.

När unga människor skall fira sin glädje så sprutar de champagne på varandra. Vilket förakt för vår moder jord som producerar råvaran.

Hedersskaraborgare är Gunilla Pontén. En klädskapare vars kläder är långt ifrån slit och släng. Jag använder fortfarande kläder som är tillverkade för trettio år sedan. Kläder som är tidlösa och där inte en knapp någonsin lossnar.

Ju äldre jag blir desto mer spelar Skaraborg en viktig roll i livet. Barndomens minnen stiger fram allt starkare.

Jag minns min farmor som föddes för etthundrafyrtiotvå år sedan. Säkert inte äldre än vad jag är idag var hon en krokig liten gumma.

Jag minns Hildur och Isak. Isak som i en olycka förlorade sin ena hand som ersattes av en alltid kall kraftig metallkrok. Jag minns deras lilla torp i Solberga och den dag då Isak tappade mig från hölasset ned i stengärdesgården.

Jag minns hembygdsfesterna på Rudet och Smedjebacken. Vi dansade "Lasse går i ringen" och alla fick vara med.

När Höglunda Folketspark spelade dansmusik blev en ung brunögd flicka aldrig uppbjuden till dans.

Detta var den tid då man skulle se ut som Brigitte Bardot.

Jag minns avfallshögen i skogen. Den spruckna kaffekoppen med målade blommor och guldkant. Den blå Keratinflaskan som i solskenet glittrade som en ädelsten. Keratinflaskans koboltblå färg som följt mig under mina fyrtio år som glaskonstnär.

Jag minns mina älskade fosterföräldrar. Elsa och Karl-Henning Jansson.

Aldrig hörde jag dem säga ett ont ord till varandra. De lät mig fantisera och leka och gav mig en barndom helt utan mörka moln.

Jag minns mamma Elsas ord: "Åsa gå ut och lek du. Jag fick aldrig leka som barn."

Wilken gåva det var att vara född på fyrtiotalet. Att få växa upp och få utbildning när allt gick framåt och uppåt.

Mina fosterföräldrar hade inte ens möjlighet att få se vår huvudstad. Den enda utflykt de gjorde var den dagslånga årliga bussresan med Konsumföreningen.

Jag har fått klättra på Cheopspyramiden, (förbjudet sedan länge) vandra på Kinesiska muren, besöka ett Geishahus i Japan och så mycket mera som det var omöjligt för en liten flicka i Lyrestad i Skaraborgs län att ens föreställa sig.

Åsa tillsammans med sin fosterfamilj
Karl-Henning, Karin och Elsa Jansson.
Fotograf: Åsas biologiska mor Anna Blom.
Bilden är tagen i Guntorp i Lyrestad 1947

KARL-ERIK TYSK

EFTER NIO SEKLER

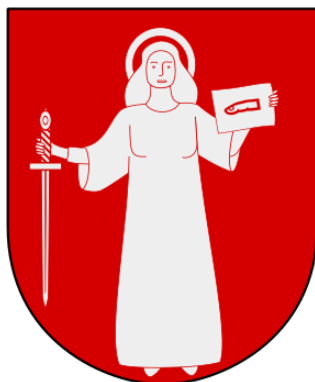
SPELAR HON ÄNNU ROLL

Skaraborgs idag mest dynamiska stad har en kvinna i sitt vapen. Ett tecken i tiden! Men det har väl inte i första hand en symbolisk innebörd utan knyter staden till en epok i dess historia. En epok som gav det som en gång skulle bli vårt län två helgon, en kvinna och en man. Vi skulle dock veta föga om den förra om inte den senare hade berättat något om henne. Hennes liv förblir gåtfullt. Ibland har hennes existens ifrågasatts. Säkert med orätt. Men en gång var hon en centralgestalt i fromhetslivet i Skara stift och framför allt i Skövde.

Än idag finns det många historiska minnen i vårt land och även i Finland som påminner om denna kvinna. Hon tillhör emellertid inte bara historien utan är på olika sätt högst levande i nuet.

Mycket är höljt i dunkel. Hennes födelseår, hennes födelseplats, liksom hennes släkt och till slut också hennes

dödsår. Den enda tidsangivelse vi finner i de tidigaste källorna är att hon skulle ha dött den 1 augusti. Att de personliga notiserna hos "minnestecknaren" är så fåtaliga, har gett upphov till misstanken att de kanske var besläktade. Och att denne därför diskret utelämnade dem men samtidigt var angelägen att driva hennes sak.

Skövde nuvarande vapen

Genom biskop Brynolf får vi veta om Elin

Det vi vet om denna kvinna, Elin (Helena), är det vi kan utläsa från det så kallade Elinofficiet (tidebön) med största sannolikhet författat av skarabiskopen Brynolf Algotsson (död 1317), vår förste store poet, låt vara på latin. Men då handlar det inte om en historisk skildring utan om en helgonbiografi. Men man kan ändå skala fram några detaljer.

Vid kanonisationsprocessen för biskop Brynolf Algotsson den 12 april 1417 berättade skarabiskopen Brynolf Karlsson (död 1430) om hur Elinofficiet kom till. Efter att

ha besökt Alvastra kloster var Brynolf Algotsson på väg hem till Skara och färdades över Vättern. Han upplevde sig förföljd av kung Magnus Ladulås och vinden på sjön kämpade emot honom. För att rädda sig och sitt följe avgav han ett löfte till Elin, att han skulle författa ett officium till hennes ära, om han lyckades oskadd ta sig över till andra sidan. När han välbehållen kommit iland, besökt helgonets kyrka i Skövde och försonat sig med kung Magnus, infriade han sitt löfte.

Berättelsen som finns i Elinofficiets läsningar är naturligtvis ingen historisk skildring utan avsedd att framställa Elin som ett verkligt helgon med alla de egenskaper som borde tillkomma ett sådant, helt i enlighet med traditionella helgonteckningar. Hon jämförs med en rad, framför allt gammaltestamentliga, kvinnor och tilldelas deras föredömliga egenskaper. Samtidigt kan vi där åtminstone få en liten glimt av vem hon var.

Där sägs hon föddes av förnäma föräldrar. Hon fick flera barn med en man som hon i giftasvuxen ålder ingick äktenskap med. När hon blev änka, avstod hon från att gifta om sig. I stället tjänade hon Gud med fastor, böner och goda gärningar. "Den fattige värmdes av ull från hennes får." Hon bidrog till stor del med egna medel, när kyrkan i Skövde byggdes. Hon hade en gång i Götene fått en dröm att hon skulle dö där men begravas i Skövde. Där kom hon också att, efter att själv ha förutsagt det om ett helgon, vila i gången mellan tornet och kyrkan.

Någon bragte henne om livet, sedan hon blivit anklagad för att vara inblandad i mordet på sin dotters make. Denne hade misshandlat sin hustru, men tjänstefolket

hade för denna handling skull mördat honom. När hämnd utkrävdes, hävdade tjänstefolket att Elin varit delaktig i mordet, ja till och med anstiftat det. Då beslöt Elin att vallfärda till Jerusalem och lägga fram sin sak inför Gud. Brynolf jämför henne med Helena, den romerske kejsaren Konstantins mor. Som företog en sådan färd.

Den kortfattade notisen om Elins pilgrimsfärd kan ge upphov till spekulationer. Vi vet inte om Elin var inblandad i mordet. Men det är inte alldeles osannolikt och kan möjligen ha varit en av anledningarna till att hon begav sig till Jerusalem. Det kunde ha varit en sorts botgöring efter det att hon bekänt sin delaktighet i dådet. Kanske färden innebar att misstankarna mot henne stärktes, särskilt hos dem som stod hennes svärson nära. Å andra sidan var inte vallfärder till Jerusalem ovanliga ens på 1000-talet. Att biskop Brynolf anser Elin oskyldig framgår av officiet och vi måste nog lämna spekulationerna därhän.

När Elin kom hem från sin pilgrimsfärd fortsatte förföljelserna och man tog så småningom livet av henne, när hon var på väg till Götene för att få avlat i samband med kyrkans invigning. När det skedde finns det inga uppgifter om i de medeltida källorna, även om man senare föreslagit både 1140 och 1160. Mordet på Elin utgjorde både ett brott mot kyrkofriden och mot seden att inte hämnas på kvinnor. Efter mordet fördes liket till Skövde för gravsättning.

Mirakler efter döden

Men berättelsen om Elin tar naturligtvis inte slut där. Biskop Brynolf återger även en del mirakler, som inträffade

efter hennes död. Dessa bidrog säkert till att vördnaden för henne blev omfattande. De betydde kanske också mycket för hennes helgonförklaring, även om martyriet i sig var det avgörande. I första hand är hon nämligen martyr och som en följd av detta helgon.

Brynolf ger åtta exempel på de underverk som följde, men säger samtidigt att hans uppräknings lista inte är fullständig.

Samma kväll som Elin bragtes om livet, fick en blind man sin syn tillbaka. En pojke hade hittat Elins avhuggna finger och hennes ring. Mannen strök blodet från fingret över sina ögon och kunde sedan se.

När man förde över Elins lik från Götene till Skövde och tog en timmes rast, sprang en källa fram. När Elin kommit fram till Skövde och skulle tvättas på en sten, rann hennes blod ner på en del av stenen som sprack. Den del som hennes blod fallit på reste sig, medan den andra låg kvar. Detta för att inga människofötter skulle trampa på hennes blod.

En från födseln stum man, som under lång tid bett vid Elins grav, återfick talförmågan. En annan döv man fick hörseln tillbaka när han anropat henne. Även en spetälsk som gråtande dröjt sig kvar vid hennes grav blev återställd. En halt man helbrägdagjordes efter det att han bett om hennes hjälp.

En stenhuggare vid Elins kyrka blev nedhuggen av fiender med dragna svärd. Men då han bad till Elin skadades endast hans kläder. Fienderna dödade istället några förbipasserande och tänkte sedan på nytt ge sig på stenhuggaren. Men då slogs de av blindhet.

Elin som förebild

Biskop Brynolf gör naturligtvis allt för att beskriva Elin som en kristen förebild. När hon efter återkomsten till hemlandet förföljdes, gjorde hon väl mot dem som hatade henne och bad för dem som förföljde och förtalade henne.

I officiets åttonde läsning gör Brynolf en jämförelse mellan Elin och dem som kroppsligen är män. Bland dem räknar han in sig själv. Den utfaller inte till männens fördel. Män föresätter sig ofta att göra goda gärningar, men ett litet ord kan få dem att tappa modet och glömma sin föresats. Några ord får dem ofta att avstå från goda handlingar. Elin däremot kunde inte avhållas från sådana gärningar ens med tortyr. Ett luftdrag får männen att falla, när någon förbannar dem. Hon kom till himmelriket genom svärdet. Män vill inte i lydnad mot Herrens bud skänka något av sitt överflöd. Hon gav inte bara det hon ägde till Gud utan sitt eget liv för hans skull.

Martyren blir helgon

Det vi med relativ sannolikhet kan säga är att Elin helgonförklarades på ett sätt som var vanligt vid den tid det gäller. Visserligen kunde man ha förväntat sig att det skulle vara stiftsbiskopen i Skara som gjorde detta, men av någon anledning blev det enligt biskop Brynolf i stället ärkebiskopen Stefan i Uppsala som tog initiativet. Enligt Brynolf ska påven Alexander III ha funnit det lämpligt. Men hur, när och var helgonförklaringen ägde rum finns det inga uppgifter om. Så småningom kom året 1164 att nämnas i det senmedeltida materialet.

Att Brynolf uppfattar Elin inte bara som ett helgon för Skövde utan för hela landskapet framgår klart av officiet. I den första hymnen riktar han sig till detta:

Lyckliga Västergötland gläd dig och jubla, mångdubbla dina hängivna lovsånger med anledning av din dotters förhärligande.

Brynolf skriver på vers:

*Felix parens Westgocie,
gaudens plaude, multiplica
pro tue prolis gloria
deuota laudum cantica.*

Men perspektivet vidgas i en antifon till Magnificat. Nu gäller det hela riket:

Var hälsad, fosterlandets stolthet, du martyr som är kär för Gud, given oss från ovan till Västergötlands berömmelse, du som nu med rätta står inför härlighetens Konung: var du konungariket Sveriges milda förespråkarska.

Både patriotismen och fromheten spelar således viktiga roller i biskopens framställning av Elin. Så småningom skulle Brynolf bli sannspådd och Elin räknas in bland rikets skyddshelgon, *patrona regni Svecie*. 1396 nämns hon som sådan, provincialkonciliet i Arboga föreskriver votivmässor för landet välfärd.

Men Brynolfs blickar når än längre i ett responsorium. Hela världen dras med när vårt landskap dansar av glädje:

Gläd dig, du trogna församling, tråd den nya dansen, du Västergötlands folk. Hela jordkretsen må prisa Elins martyrium. Hennes vittberömda undergärningar lyser över världen.

Elinkulten

Redan på biskop Brynolfs tid var Elinkulten högst levande också utanför Skövde. Hur den var utformad vet man knappast något om. Men den var uppenbarligen knuten till Skövde och den 31 juli. Att hon inte firades på sin dödsdag den 1 augusti beror på att den dagen var upptagen av ett annat firingsämne. Men i Skara stift kom hon att firas den 30 juli, möjligen i slutet av 1300-talet.

Men allt efterhand tog den fart inte minst i anknytning till Birgittinklostret i Vadstena. Genom detta klostrets försorg kom den också att sprida sig till kontinenten. Till synes i enlighet med biskop Brynolfs önskan.

Den heliga Elin i dagens fromhetsliv

Idag lever minnet av Elin kvar på olika sätt, ett minne som inte enbart är historiskt. Kyrkan i Skövde, *S:ta Helena*, är väl det tydligaste byggnadsminnet som genom sitt namn vittnar om henne. Men det är svårt att säga om den gudstjänstfirande församlingen där vänder sig till sitt helgon och ber om förbön. Medlemmarna i Törnekronans samfund (*Communitas Sanctae Spineae Coronae*) inom Svenska kyrkan i Skara stift tillhör emellertid dem som ber om hennes förbön.

Men den heliga Elin är ju först och främst ett katolskt helgon. Därför måste vi vända oss till hennes kyrka om vi vill se hur hon lever i fromheten. Skövde gamla församlingshem har idag den romersk-katolska församlingen i Skaraborgs län som kyrka och församlingen bär namnet *S:t Brynolf och S:ta Helena*. I Lidköping finns också *S:t Brynolfs och S:ta Helenas kapell*. Där lever Elin inte endast i namnet. I kalendariet för Stockholms katolska stift är den 30 juli en fakultativ minnesdag för Elin av Skövde, martyr. Säkert vänder sig fortfarande efter 900 år fromma katoliker till henne och ber om förbön.

På den katolska församlingens hemsida har en församlingsmedlem uttryckt sin glädje över den heliga Elins närvaro överallt i staden, vilket ger rikliga tillfällen till bön: *Något mycket fint med att bo i Skövde, förutom vår fina kyrka och församling, är att man överallt i staden möter den heliga Elin av Skövde! Hon, som tillsammans med den helige biskop Brynolf är skyddspatron för vår katolska församling, är också ständigt närvarande i stadsbilden. Eftersom hon finns på Skövdes stadsoopen så syns hon överallt! Vilken härlig syn att se heliga Elin på fladdrande flaggor, på ett stort digitalt konstverk, på golobrunnar, på alla kommunens byggnader och fordon, anslag och utskick. Ja, heliga Elin finns överallt! ... Och varje gång när jag går på Skövdes gator kan jag be: Heliga Elin, bed för oss!*

Förmodligen är denna katolik inte ensam om att uppskatta också de yttre tecknen på att den heliga Elin fortfarande är verksam.

Källan som sprang fram

Biskop Brynolf berättar, som vi nämnt, i sitt officium att Elins kropp fördes tillbaka till Skövde efter mordet. Vid en paus under likfärden bröt en källa fram: "Den kallas än i dag för den saliga Elins källa." Om man inte vill tro på legenden kanske man kan anta att följet stannade till vid en redan existerande källa. Kanske kom den senare att förknippas med Elin, inte ovanligt då det gäller helgon.

S:ta Elins källa

Här ska ett kapell ha byggts omkring 1373, över eller intill källan. Den lär ha tagits bort 1596 på order av ärkebiskop Abraham Angermannus, som gick hårt åt förment katolska seder, men bröt fram igen. Numera har man gjort i ordning källan, som ligger vid Källegårdsbäcken, ett vackert och välskött turistmål, för att inte säga vallfartsmål, på ömse sidor omgivet av Skaraborgs regemente men väl tillgängligt.

Det finns också en källa i Götene som tillskrivs Elin, men det förefaller snarast som man betydligt senare förknippat den med henne.

Avbildningar i konsten

Elin avbildas ofta som en änka klädd i huvuddok och halslin, i fotsid klädnad med mantel. Det förekommer ofta ett svärd, det vill säga det redskap som hon dödades med. Dessutom ser man även hennes avhuggna finger och ringen från Jerusalem som båda nämns av biskop Brynolf. Fingret vilar många gånger på en bok. Det är inte osannolikt att Elin från början avbildades med en stav, möjligen en pilgrimsstav, som kanske fanns på Skövde stads äldre sigill. Ett avtryck av detta sigill från 1341 har omtalats.

Det finns Elinskulpturer i en rad kyrkor i det gamla Skara stift (Västergötland och Värmland) men också i Småland, Uppland, Västmanland och Finland.

I S:ta Helenakyrkan i Skövde finns inga medeltida bilder bevarade, även om sådana säkert existerat. Liksom relikerna har de försvunnit. Vad som återstår är en grind med galler och lås från 1400-talet. Den sägs ha suttit framför en nisch, där den heliga Elins relikskrin var uppställt.

Men några moderna avbildningar har kyrkan erhållit. En av Halmstadgruppens grundare, konstnären Erik Olsson (1901–1986), själv katolik, är representerad i S:ta Helena kyrka med en målning som avbildar den heliga Elin (1954). Den hänger framme till höger i kyrkan, numera tyvärr på en ganska undanskymd plats. Förutom den heliga Elin med alla hennes attribut, dok, lin, fotsid klädnad,

mantel, svärd, finger och bok, ser vi S:ta Helena kyrka och Våmbs medeltida kyrka.

Erik Olsons målning

En annan konstnär, Astri Taube (1898–1980), Evert Taubes maka, har gestaltat Elin i brons (1950). Statyn finns på kyrkans norra fasad, alltså en sida i kyrkan där Elins relikier en gång förvarades. Där avbildas hon med sitt svärd och det avhuggna fingret.

Astri Taubes staty

Fri från denna världens fängelse

Man inser lätt att den heliga Elin fortfarande efter snart ett millenium spelar roll. Detta trots att hon inte lämnat något skrivet efter sig som biskop Brynolf eller som sin litterärt virtuosa kollega, den heliga Birgitta. Hon har inte bara upphöjts till det himmelska paradiset utan också till den svenska och skaraborgska parnassen, där hennes fana vajar stolt över den stad, där hon fann sin jordiska vila. Patriotismen likaväl som fromheten ingår i denna roll men kanske utan att behöva hamna i den tragiska symbios som ofta varit fallet i kyrkans historia. Hon är med Brynolfs ord "fri från köttets börda, från denna världens fängelse".

Den som vill veta mera kan läsa docenten Sven-Erik Perners historiskt uttömmande bok *S:ta Elin av Skövde, kulturen, källorna, kvinnan* (Skara 2007). Där finns också en textkritisk edition och en svensk översättning av Elinofficiet gjord av professor Anders Piltz